

I N F E R N U A

Gaien laburpena beti egokt. Era ta bide jakintzuz jar-
duna da Dante bere idatzielan\ poema ontan batez be. Lurra
geldi egoan Dante'rentzat munduaren erdian; olantxe uste
zan orduan Tolomeu'ri jarraituz. Beronen biran dabiltz in-
guruka zeruko oboak, izarrak eta izarbelak.

Basarte illun baten da Dante; ez daki zelan urten berta-
tik. Or Bergili, Andra Mariaren bitartez, Zorione'k bialduta;
onek, Bergili'k lagunduko dautsa Dante'ri goitar erreñuetat-
tik zear. Lurpeko bide-zidorrez doaz olerkari biak. Dante'k
ez dau eriotzarik izan, eta Injernuko ateraiño daroa Bergi-
li'k. Eta biak arakatzen dabez ango leku-gorde ta zurkuluak.

Txonil baten iduria dau infernuak, baiña goitik estua
beetik zabal, inguruak gerota medarrago egiñik doazala.
Ate-buruan au dakuse: «Barrura zoazenok, itxi emen itxaro-
pen oro». Leenengo inguruan Linbua dago; emen ez dozu
oiñazerik, ez intziririk, baiña bai illunpeak; ementxe bizi
dira egiazko fede barik Kristoren aurretik il ziranak. Lizu-
nak dagoz bigarren inguruan, oiñaze aundiakaz\ irugarre-
nean, asekeria, jan-edana zigortzen da; laugarrenean, zeke-
nak, eta bostgarrenean, asarrekorrak.

Leen-kantuak, oianean zear sudezaren atariraiñoakoak do-
zuz. Gero, ba-doz olerkari biak —Bergili ta Dante—, urrats
labur, gero ta barrurago; bidean aurkitzen dabez ainbat pe-
katarari oiñaze ezbardiñakaz, inguruz inguru sakabanatuta.
Zazpigarren biran aurkitzen dabez urko lagunaren aurka,
nobre buruaren eta Jainkoaren aurka zakar jokatu ebenak.
Zortzi ta bederatzigarren inguruetan, amar taldetan bereizita
ikusi ebezan pekatariak. Azken-azkenean Dite'ren egoitza,
Txerren nagusia bizi dana.

Oso aberatsa dogu Dante tokiak eta oiñazeak asmatzen.
Orrez gaiñ, zergaitik ez esan?, amorrugarri nabarl da sarri
gizarte eratsuaren aurkako griña ta jasik. eza edestean. Zuri,
koipetsu ta goratzaille guzurti, merkeak zorrotz jipoitzen
ditu, korotz-osin loitsu baten leku emonik. Zortzigarren in-
gurua amazortzigarren kantutik ogetamarrerakoak artzen
ditu, eta bederatzigarrenak oetamaikatik ogetamalaugarre-
rañoakoak. Lenengo zati onek. beste biak baiño kantu bat
geiago dauka, esan dogunez.

I KANTUA

Muiña.—*Olerkaria, baso naastu ta zirristu bakoan zear dabil, gau osoan. Egun-urratzean, baiña, muiñorantza artzerakoan, iges dagi andik. Eta, bidez doala, iru pizti, nabarra, leoia ta otsemea —Lizunkeri, Arrokeri ta Zikoizkeri— bideratzen yakoz, urten-barri dan oian baltzera barriro be bultz-eragin nairik. Ontan Bergili agertzen yako, ta asitako bideari jarraitzeko diñotsa; berberak lagunduko dautsa Su-leza ta Garbitoki zear\ Paradisu zear, ostera, Zorione doke bidari.*

Gure bizi aldiaren erdira, basarte ilun batean aurkitu nintzan, zidor zuzenetik aldegin nebalako. Ai, ta nekezko jat egiaz oian naspil a zein itxi ta latz zan esatea! Gogoratu bakarrik izu-dardar jarten naz barriro! Eriotz ikara baizen mingotza! Baiña an aurkitu neban onaz jardun aurretik, begipean jarri jatazan beste gauza batzuk azalduko ditut.

Zíur ezin daiket gaur erasan an zelan sartu nintzan; egi-azko bidea galtzean, loaren bendeko bait-nintzan osorik. Baiña, biotza izukor jarri eustan ibarra amaitzen zan aldatz oiñera eldu nintzanean, zerurantz jaso nebazan begiak, eta orduko dirdiratsu nekusan mendi-bizkarra bide orotan zear arteztu oi gaituan eguzkiaren izpi-erraiñu joriz.

Orduan arindu zan pi^kat nire izu-laborria, ots, neke- neketan igaro neban gau osoz biotz-osiñean iraun eustana. Ta ni itxaso apartsua larri ta estu itxi ta ur-ertzera eldurik, ibilli dan kresal-olatu arriskutsuetara begiratzeko biurtzen danaren antzera nengoan, igeska oraindik, igarotakora begira, iñor bizirik iñoiz urten ez dan bidera, aurki.

Neure gorputz nekatuari zerbait atsedan emon ostean, ondartzá bakar zear ibilli nintzan oindiño be, beti beerengo

oiña tinkoen nerabilleJa. Eta ona, aldatz-gora artzean, lun¹ nabar bat agertu jatan otoz-otoan, txit bizkorra ta narru orbandunez estalia; bere begiak nigandik kendu barik, bidea eragozten eustan, eta askotan itzuli nintzan atzera biurtu naiean.

Goiz-miña zan, aurki, ta igonaz joian eguzkia, Jainko-maitasunak izadiko gauza guztiei len-zirkiña ezarri eutsenean beragaz egozan izarrez inguratuta. Ordu ta aro bigunak nunbait, pizti narru margoztu arek uste ona sort-erazten eustalarik. Alan be, larregi ez, bat-batez agertu jatan leoiaren bertarteak ikaraz jarri ninluan eta, Au nire aurka etorren, zirudienez, buru-zut eta gose-alakaz: eguratsa bera be bildur yakola emoten eban.

Eta otseme² bat aurreratu jatan ondoren, aul ta jausia; gurariz oso zamatua zirudian, eta orduko makiña bat beartu ebazana urritasunean bizi izatera. Aren begi-suak guztiz artegatu nindun, tontor gañera eJtzeko itxaropena gahzeraíño nunbait. Eta orduan niri, atsegiñetan aberastu bai, baiña galdu-garaiz oso jausi ta zernaitara negar dagianarena jazo yatan, bidera urtenik, eguzkiak argia galtzen dauan mugaruntz saka eragin enstan pizti unduri aregaz.

Ibar sakonerantza nentorrela, ona begi aurrean norbait, luzero ixil-bearrez mutu emoten ebana. Maurtu zabaJean ikusiaz, ots egin neutson: «Zareana zareala, geriza naiz egizko gizon erruki zakidaz»—. Eta arek erantzun: Ez gizon, izana nazan arren; nire gurasoak lonbardarrak zenduzan, eta biak Mantua izan eben sorterri. Juli'ren menpean —sub Julio— jaio nintzan, naiz-ta zerbait berandu, ta Erroma ikusi neban August onaren agindupean, jainko-aizun-iruzurti garaian. Olerkari izan nintzan, eta Ilion arroputza erre ostean Troia'tik itzu zan Ankeselin³ seme zintzo a abestu neban. Baiña zu, zergaitik orrenbesteko oiñazetan sartzen? Zer dala-ta etzara igoten mendi zoragarrira, atsegiñak oro an baitdabe zio ta sustrai?

—Orduan zu zaitut arako Bergili, itz-jario sakonezko iturri oparoa? —erantzun neutsan lotsakor—. O zu, beste olerkarien omen ta zuzi! Naikoa bekit zurekiko ikaste eten-

bakoz, zure lana irakurri ta gogoz-nartu dodan maitasun-mina. Zu zaitut irakasle ta idazíe begiko; zuregandik soilki artu ta ikasí dot ainbat omen ta goratarre-bide zabaldu daustazan idazkera joria. Begira itzultzera beartu nauan pizti ori; jagon nagizu beragandik, ospe andiko jakintsu orrek, zan-tintin arexek dardarazten nau-ta.

—Beste zador batetik ekitea oba yatzu —erantzun eustan, ni negar-malko íkusirik—, leku basati ontatik aldegin nai ba'dozu. Ain bildurgarri yatzun abere orrek, ba, ez dautso iñori be itxiko bere bidetik igaroten: ortara azartzen danari eriotza damotso. Setaz dozu gaizto ta muker; beraren gose-irritsa ezín dau sekula ase-bete, ta jan ondoren jan aurretik baiño gose biziagoa dau. Abere mota askotara jo ta arekin alkartzen da, ta oraindik askoz geiagora joko dau, oiñaze gorritan ilgo dauan Erbikari datorkeño. Au ezta lurrez ta diruz alikatuko, jakituriz, maitasunez ta onbidez baiño; ta aren aberri, ortzi ta zeru artea. Berak gaizkatuko dau Itali zori bako ta apal au, Kamile neskatak, EuríaTek eta Turno'k eta Nisu'k beronen alde bai eben bizia emon. Uriz uri jazarka erabillico dau otsema, su-lezara amildu arte, bekaitzak bai eban beiñola andik aterazo. Orain, zeure onerako, uste dot eta argi dakust, neure jarrai ibilli bear zeunkela: nerau naia-tzu bide-erakusle; emendik atara ta ustebakoen ulu-marrualc entzungo dituzun toki betilcorrera eroango zaitut; an ikusiko dozuz antxiña galduen gogo oiñazetuak, oiú bizitan bigarren eriotzari deiez. Bai ta íkusiko do2uz sugarretan pozilc dagozanak be, garaia eltzean, zoriondunen artean etzana izango dauanaren uste betez askorturik. Eta zuk beingoan aretaraiño igon gura ba'dozu, ni baiño duiñago dan arima batek lagunduko dautzu, ta beragaz itxiko zaitut, nik zugandik alde egitorduan; goietan errege dan Nagusiak, bada, ez dau nai bere urian nire bitartez iñor sartzerik, Aren legearekin muker-bigurri izana bai nozu. Goian errege da ta alde guztietan agintzen dau; goian dauka bere uria; bai ta bere aulki jasoá be. Oi, zorionsu Alc bere aginterrirako aulceratua!

Eta nik onela jardetsi neutson: —Olerkari, arren, e2a-gutu etzendun Jainko orren izenez, urrindu nagizu gaitz ontatik eta beste txarragotik; zuzen nagizu, otoi, esan daustazun tokira, Kepa donearen atea⁴ ikus dagidan, bai ta, diño-zunez, onen errukarrí dagozanak be.

Bideari ekin eutson gero, ta ni aren atzetik.

- (1) Leoi nabarra (pantera). lizuokevia dozu.
- (2) Au da, zikoizkeria.
- (3) BergLli.
- (4) Garbitokikoa.

II KANTUA

Muiña.—*Goi-argi eske.—Danfe izuaren mende kizkur, Sulezara doala pentsatuz.—Bergili'k senaralzen dau, Zorio-ne'k bidali daula esanaz. Aren itzetan ustetsu, maixuari jarrai doakio.*

Beeruntz joian eguna, ta or gau-giro otz epela lur gainez, lan-nekeak auldutako sorkari guztiei atsedenera deiezka. Neuk niarduan bakarrik biderako gertatzen, ene oroimenak al bait zeatzen edestuko daustazan gorabera arrigarriak eroapenez artzeko bear nebana antolatzen.

O maitagarri! O goi-argi, zatorkidaz lagun! Eta zuk, ikusi. nebana idatzi zendun orrek, ager egizu orain zerorren zintzotasuna!

Ni onela asi nintzakon: —Bide-erakusle zaitudan olerkari: ain arazo latzari ekin aurretik, begira, otoi, bear aiña kementsu nazan. Zuk diñozu Silbi'ren aita (Enea), oindiño-krren ustelkor, betíraun il-eziñera aldatu zala, ta sumagarri alan be. Baiña gaitz guztien etsai dana onbera izan jakon aurki, ortik sortzeko ziran asmo, gaitasun eta ondorenak —aundiak ziur asko— gogotan arturik; zeru goietan izan

zan, bada, Erroma argiko ta onen aginterriko aitatzat aute-
tsia: bi oneitan, egia esan, errotu zan gero toltzi santua,
Kepa garaiaren ondorengoari egokion ezarleku dedutsua.
Zuk goraipatu dozun ibillaldi ontan, gauzarik asko entzun
ebazan aren garaipen-zio ta Doipuru-jantziaren dirdaia ira-
garten ebenak. Gero, Langille autatua be andik ibilji zan,
osasunaren asi-bidea dan siñistean sendoagotzeko. Baiña ni,
zergaitic joango na? Nok damost ortarako baimena? Ez
naz ni Enea, ezta Paul* be: enaz omen orren duin ez neure
kautan, ez inoren aurrean. Arlo ortara ba-nlñoalce ausarti
zurrean, ba'leiteke ori be zorakeri izatea. Jakintsu zara zu,
ta ulertu egizu nik jaulki ezin dodana.

Eta len opa ebana nai ezta, asmo barri batek burura
jotean, lengo eritxia aldatu ta asitako guztia bertan-bera izten
dauanarena jazo jatan niri be ondartzazurbil aretan: buruan
erabilliarren erabilliz, laga neban ain gar biziaz asi neban
egitekoa.

—Ondo barneratu ba'dot zure itzen sakona —erantzun
eustah glzaki leiñargiaren itzaJalc—, zure gogoa koldarke-
riaren mende dago, ta onek sarritan eraso oi dauitsa gizonari,
eginkizun txalogarrietatik be jeurt eragiñik: itxura utsak
be iñoiz atzera biurtu dau kerizpetan sartu dan piztia. Bildur
ortatik askatzeko, bada, zergaitik etorri zan esango dautzut,
eta zer ikusi neban zugaz lenengoz biotz-errikitu nintzanean.
Ni, ez neke ez poz, dingilizka dagoanen arteko nintzan;
eta ontan, andera linele ez poz, dingilizka dagozanen arteko nin-
tzan; eta ontan, andera iirain done² batek dei egin eustan, ta
ni esanera jarri nintzakon berealakoan. Izarrak baizen diz-
tikor ziran aren begiak, eta mee-leun, aingeru-abotsez, onela
asi jatan solasean:

—O mantua'r gogo argi! Munduan dirau orañdik zure
izen-ospeak, bai ta iraungo be arile eta ak zirkin dagian arte-
giño. Nilc maite dodana ezta zorioneko> txit urduri aurki-
tzen baita ondar gorri bakarrean, bide erdian doiala izuak
jota larri bizian; bildur naz, orren bidekatua ibillirik, ze-
ruan entzun dodanez, beranduegi ete dan laguntza emoteko
be. Zoaz, ba, bizkor, ta berezko dozun itz-jario ederrez lagun

egíozu izu-korapilloa puskatzen, arí ta riiri poza ekarririk. Zorune dozu bialtzen zaituna; osterá be biurtu gura neukean lekutik nator. Maitasunak naragi, berak itz eragiten daust. Nire Jaunaren aurrera osterá noakenean, zutaz mintzatuko naiako sarri asko, ta zure gorapenetan beti».

Ixillera zan onenbestez, eta nik jardetsi: —O emakume doe bakanez jantzia! Zugaitik guren baita gizakia, inguru kaxkarrenak daukazan goi urdin aren azpian dagozan sorkari guztiak baiño geiago! Oso jat atsegin zure agindua, ta zuk esana betea ba'neu be, luzatu nintzala irudituko litzakidan: ez niri ager-azo areago zer nai dozunik. Baiña, esaídazu nola bildur etzarean, barriro be ítzuli-rnin zarean mugabako leku nasai orrein erpiñetik beera, erdi onen ondoraiño jasten.

—Sakonki jakin naf dozun ezkeró, —erantzun eustan— labur-labur esango dautzut zelan ez dodan leza ontara etorteko bildurrik izan. Iñoren kalterako izan leitekezan gauzak bildur emon bear dauskue; ez, osterá, izukor eztiranak. Jainkoak egiña naz —Ari eskerrak— zuen zoritxarrak ez ikutzeko eran, ezta leza ontako garrak be ezin dagike nigan surik ixio. Zeruan ba-da Andera jator bat, nik bialtzen zaitudan eragozpen aurkakoaz errukitzen dana, ta Jainko zuzenaren epai gogorra gozatzen daustana. Lutzi-gana jo dau onek eskaríka, esanik: «Zure bearrean daukazu adiskide leiala: zure eskuetan izten dot». Eta Lutzi, edozer gaiztakeriren etsai, biotz-ikuturik, ni Errakel³ antxiñakoaren ondoan ezarrita nengoan Jekura etorri jat. Etá esan daust: —«Zorione, Jainko-gorapen egiazko, zegaitik ez dozu begiratzen, zu onen gartsuki maite izanik, bee biribil arruntetik alderatu zana? Ez al dozu entzuten aren negax-espá erdiragarria? Ez ete dozu ikusten eriosuar, burrukan, ítexasoa bera baizen lazgarri dan uiol onetan?». Ezta munduan iñor joan mesede bat betetera, itzok entzunda ni joan nintzan baiño bizkorrago, ezta arrisku batetik ariñago aldegin be; jatsi nintzan, bai, neure egongu zoriontsutik, zure ítz garbian ustetsu, zu ta bera entzun daben guztien goragarri noski.

Burutapen aneik niri irauli ondoren, bere begi dirdira-tsuak nigandik ítzuli ebazan negar-malkoz, eta *m* oraindik

bizkorrago zure alboratu niaitzu, ak opa ebanez. Mendi zoragarriako biderik laburrena eagozten eutzun piztiagandik gorde zinduzan. Zer dozu, bada? Zergaitik, zergaitik zalan-zan? Zelan da zure biotz ori koldarkeriaren abi? Zergaitik etzara ausartí ta kementsu, zeru-jaurerrian iru emakume onetsi zaintzaille dituzun ezkeru, ta níre agotiko mintzoak ainbateraiñoko ona eskiñi?

Loratxoak, izotz-ikutuz makur ta ertsi, eguzkiak argitu orduko buru-tente zabaltzen diran lez, rúre arima auldua be orobat indarbarritu zan; eta arnas andiz. biotza yatan ezkeru, ezetarik bildur bage, oiuka asi nintzan: —Oi, níri eskua emon daustana bai on! Eta zu, arima ongille, ak esandako egiazko itzak ain laster bete dituzuna! Zeure itzez ondo be ondo azkortu daustazu biotza, ta zuk emon garrez ixioturik, lenengo asmora itzulia nozu. Zoaz, ba, zu aurretik; naí bakarra baita gu bion artean: zu zaitut zuzendari, jaun eta maixu.

Orrela esan neutson; eta tbilten asi zaneko, bide zail oitsuan sartu nintzan.

- (1) Andra María.
- (2) Lutzi donea.
- (3) Errakel, Jakob'en emaztea, otoizlarien bi2ia adierazten dauskuna.

III KANTUA

Muiña.—*Olerkari biak inpernuko atean. Ango irakitterria.—Su4ezak onil edo enbudu baten antza dau, Dante'ren eretxiz*—Atartez landa bederatzi bira ditu; oneik, osterá, estuago ta neke-oiñazeak anditzenago.—Ez on ez txar bizi izan ziran areikaz topoz-topo.—Akeront.—Karon'ek ez dau ontzian bizirik gura\ alan be, amor dagi, Jainkoaren aginduz>—Dante lo-zorro.*

«Neuk daroat oiñazezko urira; neuk daroat betiko nekera; neuk daroat osabiderik ez dabenen bizitegira, Zuzentasunak ortaratu eban nire Egille gurena; Jainko-indarrak, jakituri garaiak eta len-maitasunak egin ninduen. Nire aurretik etzan ezer irazanik, betikoa baizen; eta nik beti dirauket. Zuok, ona zatozenok, itxi emen itxarokizun oro».

Itz aLzarotsu oneik ikusi nebazan ate-buruan idatzita, ta nik oiú: —Latza deritxot, Irakasle, itz orrein guna! — Eta ak, zuurra izaki, erantzun eustan: —Bildurra, azken-izpiraiño eratzi bear dozu emen, koldarkeriari osoan agur egiñik. Len be esana dautzut: goiko ona galdu dabean gaixo errukarriak dagozan lekura eldu gara. Eta, gero, bere eskua nireaz alkatuturik, betarte alai —adore emoilie nitako—, gauza ezkutueta sartu ninduan.

Izar bageko egurats atan asperen, zinkurin eta ulu ozenak entzuten ziran; eta nik, sartu-ala, malkoz neukazan begiak. Autu erarik asko, birao izugarri, itz samin, asarre-aiuska, mintzo gordin eta txalo-zartada bizi, iskanbil ezin-esana sortzen eben, zokoz-zoko, bira ta bira ebiltzala, beti goibel illun aretan zear, ondar-zirimolak eragiña bailitzan nunbait.

Eta nik, burua ikusi lazgarriz astun, esan neutson: —Zer dantzut, Irakasle? Nortzuk dozuz neke-lorpean dagozan oneik? Eta ak niri: —Era larri onetan samintzen dirn, ez irain ez gorapen bizi izan ziranen arima çalxoak. Oneik aingeru-talde iguingarri aregaz naste dagoz, au da, ez Jainkoaren aurka jagi, ez Aren alde jokatu, euren egon erosoan dagozanakaz batean. Zeruak beregandik erauzten ditu, eder naiko ez diralako; leza-barrenak ez dau2 gura, ortik errudunai zelanbaiteko aintza lertorkielako.

Gaiñeratu neutson nik oindiño: —Irakasle, zetariko oiñaze gordiñek neke-erazten ditu onen eiagora andiz?—. Erantzun eustan: —Itz bitan esango dautzut. Oneik ez dabe uste ilgo diranik, eta, itsu ta erukarri bizi diralako, enparauen zoria damuz begiratzen dabe. Lurbirak ez dau arein oroitzapen-izpirilc; errukiak eta zuzenak berenez muker nar-datzen ditu. Ez daiguzan geiago aitatu, so ta aurrera baiño.

Bitartean nik, begi-zoli, ikurrin bat ikuskatu neban aize-tan arat-onat zakarki, itxuraz atsedeen oro aizatzen ebana; gizatalde ikaragarria ekarren atzetik, eta egundo ez neban nik uste eriotzak ainbeste zuzitu legikeanik. Batzuk ezagutu nebazan ezker, begiak geldiroago zorrozturik, txaldan-zurrean berea itxi ebanaren itzala ikusmeneratu jatan. Beingoan uJertu neban, ziurrik asko, talde au zala bai Jainkoaren begi aurrean, bai ta euren arerio aurrean be, naskagarri biur ziran zorigaiztoko areitakoena. Egundo be egiaz bizi etziran adubageko areik bilosik egozan, eta aspertu barik sistaka eukezan bertako euli ta usterle ugariak; oneik ataratako odola, barriz, arpegi-beera etorkien eta, euren malkoz nasi, oifietaraiño eltzean, ar iguingarriak batzen eutsoen.

Onenbestez, urrunago begiraturik, or arima barriak ibai andi baten ertzean. Orduan nik: —Maixu, erakustazu, otoi, zergaitik nai daben orreik ibaia ain laster igaro, argi zurbil tartetik dakustanez—. Eta ak^l niri: —Bai, azalduko dautzut, baiña Akeronte'ko ur-egal baltzean oifiak jar-terakoan.

Orduan, lotsor ta begi-makur, galdezka gogait eragingo neutsolakoan, ez neutson geiago tautik miurtu edo esan, arik eta ibaira eldu arte. Ta arako atan, agure buru-soil bat ikusi gendun, ontziska baten geugana etorten, oiuka: —Zuon zorigaiztoa, arima dongak! ez uste izan, bein ez bein, zerurik ikusiko dozuenik! Zuok beste egalera eroaten nator, betiko ilunpera, su ta izotz artera. Eta zu, orrela bizi emen zagozan gogo, alde egizu ilda dagozanen artetik—. Baiña nik ez nebala zirkinik egiten ikusiaz, arek diñost: —Beste bidetik, beste kai-aidetik elduko zara ondartzara. Emetik etzara igaroko: zu eroateko, ontzi ariña-goa bear baita.

Nire gidariak jardetsi eutson: —Karon, etzaitte sumindu. Nai dan guztia al dan tokian onelaxe erabagia da-ta, ez egizu geiago itandu—. Orduan zingira ubeletako ontzizaifaren matrail uletsuak baretu ziran, begi bitartean sugarrezko inguruak aukazanak aurki. Baiña arima areik, bilois ta abailduak, itz lazgarri oneik entzutean, kolorea be

aldatu ta agin-ortz-karraska asi ziran. Jainkoaz ta euren gu-rasoetaz, gizadiaz, sorleku ta egunaz, euren seme ta ondo-rengoz birau egien. Gero, guztiak nasi, negar-zotínka, Jainkoaren bildur ez dan edonoren zain dagon ertz madarika-turantz joiazan. Karon txerrenak, su-txiñarrezko begiz, danak sar-azten ditu aginduzko kiñuz, atzera geratzen dJranai arraun-muturrez erasorik. Uda-goienez orriak oro banan-banan jausi oi diranez, adar guztiak euren ondakiñak lurrari erantzirik ikusteraifio, Adan'en enda gaitzetsia be, orobat, banan-banan, txori erakarriaren antzera egotzi ziran ur-ertzetik. Taiu onetan joiazan ur baltzean zear urriñeratuz; ta andikaldeko ertzean areik oiñak jarri orduko, aldra andia egoan barriro be emengo alderdian batuta zain.

—Emen seme, esan eustan txit samur Irakasleak, Jainkoaren asarrean ilten diranak ememxe batzen dira errialde guztietatik; eta leiaka igaro nai dabe ibaia, Jainko zuzenak zirikatzen bait-ditu, bildurra gurari biurtzeraiño. Emendik ez da sekula be arima oruk igaroten; beraz, Karon'ek nardatzen ba'zaitu be, ba-dakizu oraingo ontan aren itzen esangurea.

Solas au amaitu ebanekoxe, zabaldi goibela zakar ifarro-si zan; ta nik orduan asmatu neban izu-laborriak, oindiño be, izerdiz beteten daust bekokia. Negar-lur atatik oineztu gorriskak sortu ebazan aizea atera zan, ni konorte bage, loak goi-azpiratutako gizon baten gisan lurrera egotzirik.

(1) Karonte, mítuzko untzilaria, arima gaitzetsiak eroaten zituna.

IV KANTUA

Miuffá.—*Ilen ibaia igaro ía gero, Dante esnatu. Su-lezako len-birara jasten da, ols, Linbura.—An aurkitzen di-ta ugutza artu bagarik il ziranen arima errubageak.—Arun-*

tzago, gudari azkar, olerkari ta jakintsuak bizi dira zelai ezoetan, Kristo'gan siñistu ez ebenak.

Bat-batean, burua dardar jarri eustan trumoi burrunbatsuak iñarrosi eban nire lo astuna, ta indarrez jasotako gizonaren antzera iratzartu nintzn. Zutik jarri ta soa ingurura zorrozturik, begiak kakotu nai izan nebazan, nun nengoan jakin-min. Ibar ilunaren aurrekaldean aurkitzen nintzan, egiazkí, oiú bizi amaibakoz ots dagian oiñaze-leza egalean. Txit ilun, sakon ta laiñotsua zan, eta aren ondarra arakatu nairik begiratua zorroztu neban, baiña alperrik, ez bait-neban ezertxo be banandu al izan.

—Orain jatsi gáitezan ludi itsura —asi jatan Olerkaria, arpegi-ubel—, Neu noake aurretik, eta zu gero—. Eta nik. aren betarte laru bízia ikusiaz, erantzun neutson: —Zelan noake ni aurrera, zu, ezpai ta kezka oro aizatzen daustazun ori be, izu-ikara ba'zakustaz?—. Eta ak niri: —Nire betarte-margoak darakusana ezta bildurra, zuk alan uste arren, or bean intzirika dagozan zori gaiztokoenganako errukia baiño. Goazan bein, bide luzeak ori deskagu-ta—. Besteko barik sartu zan, eta beragaz sar-erazo nindun ni be, osin baltza inguratzen dauan lenengo biran.

Emen, nabari izan nauanez, etzan ulu-garrasirik entzuten, baiño bai egurats betikoa dardarazten eben asperen soilak; oiñaze bageko atsekabez egozan oneik, konta-ezin alako taldea, aur, emakume, gizon. Irakasle onak niri: —Ez daustazu itanduten begi aurrean daukazuzan gogo oneik nortzuk diranik? Jakin egizu, bada, aurrera baiño len, ez ebela oneik obenik egin; eta irabazi ta meritu batzuen jabe izan arren, ez naikoa nunbait, bateo-urik arru ez ebelako, ta au bai da, zure siñestez, Fedeko ate. Kristautasuna baiño lenago bizi izan ziralako, ez eben bear lez Jainkoa gurtu ta jauretsi: neu be onein arteko nozu. Uts origaitik, eta ez beste erruz, gaiztetsiak gara, ta itxarokizun bageko leiaz bizitea dozu gure nekea.

Au entzuckeran, min itzalak larritn eustan biotza; oar nintzanez, an egozan, ba, Linbu aretan dingilizka, omen

ta balio andiko arimak. —Esaidazu, ene maixu, esaidazu, ene jaun —jardetsi neutson nik, oker oro azpiratu oi dauan arako slñestean sendotzearren—; iñoiz urten da bateren bat emetik, bere irabaziz naiz besterenez, gero zoriontsu izateko?—. Eta ak, nire itz estaliak ulert-antz, erantzun eustan: —Toki onetara eldu-barri nintzan ni, Izaki altsu^x bat, garaitz-abarrez burestundua, ona etorten ikusi nebanean. Emendik aterazo ebazan len-aitaren itzala, aren seme Abelen, ta Noerena; Mois legelari ta esanekoarena, Abraan erkabarena ta Dabid erregearena; Israel, bere aita ta semeakin, eta arek ainbat lagundu eutson ErrakePena; baita beste zeinbatenak be, guztiei betiko atsedena emonik. Arein aurretik, jakin egizu, etzan giza-gogorik gaizkatzen.

Era onetan, alkerregaz autu-mautu, ba-genbiltzan oian nasi zear, alan esan, gogo-talde zarratuzkoan zear. Ez gengozan oindiño trumoia entzun neban lekutik urrin, eta ona dirdira bizia ilunpe-kolkoan garaile. Au ta guzti be, oraindik urruti samar egon arren, naiko argi nekusan toki aretan bizi ziranak eukien omen-dedua.

—O zu, jakintza ta erti oro duintzen dozuzana! Norzuk doguz oneik, euren irabaziz antza, besteakandik banaz bizi izatea merezi daben oneik?—. Eta arek jardetsi eustan: —Zu bizi zarean munduan ba-dirau oindiño be onein tzen bikaiñak, eta bere esker joriaren zordun diralako, onela bereizten ditu zeruak—. Bitartean, au zirauan abotsa entzun neban: «Gorets egizue Olerkari garaia; ona aren geriza, gugandik aldendu zana». Abotsa ixildu zanean, geuregana urbilduz etozan lau itzal andi ikusi nebazan: aren betartea, ez itun ez poz.

Maixu ona onela asi jatan esaten: —Begira, ezpata eskuan, beste iruren zerbitzari lez, aurretik datorrena; Omer dozu ori, olerkari² gailena; jarrai yatorkona Orati dozu, zirilaria; Obidi da irugarrena, ta Lukan, atzena. Bakotxak merezi dau, nik añean, len ao batez esan daben izena; omena damoste ta ondo dagie—. Era onetan ikusi neban

eresí nagusiaren jabe azkarra, ikasgu bikaiñak inguratua, danen gaiñez arrano antzera egan.

Pizka baten alkarrekiko autuan jardun ondoren, nigana biurtu zan a, nire maixuari irriparra ezpaneratu eutson agur txeratsua egiñik. Eta, azkenez, —au aintza niretzat!— oso adeitsu euren lagungoko artu ta jakintsu guren arein arteko seigarren jarri ninduen. Orrela, urrats-labur, argia nabari zan lekuruntz giñoazen, ordun itzegitea on zan lez, gaur íxiltzea oba dogun gauza askotnz solasean.

Gaztelu garai baten oiñera iritxi giñan; au, ostera, zazpi biran arresi goí-goituz inguratua ta baranoan errekarro lerdan bategaz aldeztua egoan. Erreka onen gaiñetik lur tinkoz lez igaro gintzazan, lagungo bikain aregaz zazpi ate ibili ta zelai orlégi ezera eldurik. Gizon so nagi astunezkoak egozan an, arpegitik aginpide andia erioenak: astiro ta aopeka itz egien.

Gero, zelaiko egal baten egokitu giñean, lau jagi argitsuan, an bizi ziran arima guztiak ikusi gengikezan lekuan. An, orlegi ezean zut, ikusi neban Elektra, lagun askogaz, ta onein artean Ektor ta Enea; Kaisar be baí, izkilotua, egazti arrapakiaren begiakaz. Bestekaldean Kamile ta Pentesile ikusi nitun, eta Latitar erregea, Labiñe bere alabaren auzoan ezarria. An zan Bruto be, Tarkin Erroma'tik bota ebana; bai ta Lukrezi, Jule, Martze ta Kornele be; ta Saladin, zoko baten bakarrlk. Begiak zolitu are geiago ta jakintsuen maixua³ ikusi neban, jakintza-sendiaren erdian jazarria. Danak daukaz ingurumari, so ta dedu. An ikusi nirun Sokarte ta Platon, maixu aregandik besteak, baiño urrago egozanak; Demokrit, ludia alan-bearrez egiña da Ia diñoana; Diogene, Anaxagora, ta Tale, Enpedokel, Eraikli ta Zenon. An ikusi nebazan bai ta Dioskoride, gaitasunaren begiratzaille bikaiña; Orpeu, Tuli ta Seneka oituzaz; Euklide daneurtizlaria, Tolomeu, Ipokrate, Abjzena, Galen ta Averro, iruzkin andia egin ebana.

Baiña ezin nengikez danak emen aipatu, esku arteko gai luzeak bai narakar; eta, gaiñera, itzak labur izan oi di-

ra sarritan ikusia azaltzeko. Laster, damurik, [^]ei laguneko taldea bitan zatitu zan. Nire bideerakusle azkarrak, beste bide batez, atsedean atatik aize dardaratira eroan nindun, argi-izpirik be ez dan zabalunera eldurik.

- (1) Jesukristo.
- (2) Homero.
- (3) Aristotele.

V KANTUA

Muifía.—*Bigarren obo edo bira, lizunkoiena.—Arat-onat dabilta eten barik, alderrai lez, aizeak eraginda.—Mino arimen epaikari.—Dante'k Rimini'ko Pantzeske ta onen maitale Paul aurkitzen ditu.—Onein edesti zorigaizto-koa\ Dante, ezin entzunik, lurrera jausten da, zorabioak artuta.*

Orrela jatsi nintzan leenengo biratik bigarrenean; tokiz medarrago dozu au, oifíazez baiña latzago, garrasi erdiragarriz betea. An egoan Mino * maketsa, ortz-karraska; sarreran aztertzen ditu erruak, ebatzi ta dantzunez epaia ezarten. Au da, arima gaizto bat aurrera doakionean, erru guztiak autortzen dautsoz, ta oben-ezagule arek ikusten dau bakotxari zein toki dagokion sulezan, eta ara bialtzen ditu, bakotxari joan bear dauan inguruko maila buztan-oboaz iragarririk.

Asko dira, beti be. aren aurrean ikusten diranak; epaizain dagoz txandaka; mintzo ta entzun. ta ondoren osiñera.

—Oi zu, min-ostatu ontara zatozan ori!—otsegin eustan Mino'k, ni ikustean, bere arazoa etenik—. Begira gero zelan sartzen zarean, eta norengan uste izanik; etzaizala, arren, sarbide nasaiak itzali! — Eta ntire zuzendariak ari:

—Zergaitik deadar ort? Ez egiozu bide galazo, aduak orre la nai dau ta; bai, nai dana al dan tokian orrela erabagi dabe, ta ez egidazu besterik itandu.

Gero negar-otsa sumatzen asi nintzan oso sarkor; eta, pizkaka, garrasi biziak txunditu ninduen lekuraiño eldu nintzan. Argi guztiz uts zan tokiratua nengoan, itxaso elcaiztuan lez aizeak alkar jorik orru egien tokian nunbait. Leza-zirimolak, zakar ta iñoiz gelditzeke, biurrian darabiltz arimak; bira etenbagean, iñarrosi ta erauzten ditu, inguraten dituan esi jauskorraren buruz-buru idoro arte guztian; ta ara eltzerakoan, arein deadar, negar-marraska ta Jainko-alaren aurkako aiñenak sumin bizi biurtzen dira. An entzun nebanez, olako neke-lorretan tgozanak pekatari aragikoiak ziran, enren adin-argia lizun-griñapean jarri ebenak aurki.

Eta zozabarrak, otz-aroan, talde andi ta nasian egaz dabilzan lez, zirimol arek be gogo gaitetsiak, ara ta ona, gora ta bera, eraso aspergarrian darabiltz, egundo be ez atsedetik ez oiñaze-arintzerik izango daben itxatokizun barik. Ta itxasantzarrak, aidean lerro andika, eurekto lelo-kantari doazen antzeta, bardintsu ikusi nebazan nik, ulu-jaurtika, uiol arek eroiazan itzalak be.

Augaitik nik itaun: —Irakasle, zeintzuk dira arima areik, aize baltzak ain gordin zigortzen dabeznnak?—. Eta arek niri: —Beratzaz zerbait jakin nai dozun lenengo ori, izkuntz askoren agintari zana dozu. Loikerira txit joa zalako, atsegin dakarren edozer ont2at emon eban bere legeetan^ onela bera bizi zan zitalkeria estali egian. Semiramis dozu, diñoenez Nino'ri jarrai eutsona, ta onen emazte, ta gaur Sultan'ek daukan lurraldean agindu ebana. Bestea², barriz, bere burua maitez il ta Sikeu'ren errautsai agindutakoa ausi ebana. Kleopatra likitsa dator ondoren. Ikusi an Elene be, ainbat eta ainbat gaitz-iletan ama; bai ta ikusi Akileu andia, maitasunak azkenez burrukara eroan ebana. Ikusi Paris, ta Tristan—. Eta eundaka ta eundaka erakutsi eustazan, eta atzamarrez izentau, maitasunak bizitza onetatik eroan ebazanak.

Gero, nik neure maixuari antxiñako andra ta zaldunak izentatzen entzun neutsozanean, errukiak jo nindun, sarrakioaren mende. Ta asi nintzakon jaulkiz: —Olerkari, gogo bi areikin pozik itz egingo neuke, alkarregaz ta besteak baiño bizkorrago antza, aize-egoz doazen areikin—. Eta arek au erantzun eustan: —Itxaron, urrago datozela, ta eskatu gero daroazan maitasunarren, eta urreratuko yatzuz—. Aizealc guregana bultz-eragin eutsienekoxe, abotsa jasorik esan neutsen: —Oi arima oiñazetuak! , zatoze gugaz itz egitera, iñok galazo ezik beintzat—. Iski bardiñak jota, egozabal ta ermo, uso bilc, aide-zear guztizko gogara, euren abi gozora egaz dagien lez, arima bi areik be, neure dei txeratsuari erantzuki, Dido egoan aldratik urten ta egurats nasagarri zear guregana zuzendu ziran.

—Oi izaki biotz-zabal ta onbera, egurats baltzizka zear, mundua odolez gorritu gendunok ikertzen zatoran ori! Lurbirako Erregea geure adiskide ba'gendu, bakea eskatuko geunskio zuretzat, gure oiñaze latz-gordiiñez erruki zarean ezker. Eder jatzuna entzun nai esan, guk gogoz esan nai entzungo dautzugu, aizeak orain baizen mee dirauño. Ni jaio nintzan lurra³, Po ibaia gaiñerako erreka guztiakin itxasadarrera atsedean bila doan tokian aurkitzen da. Biotz leialen jaube bertatik egin oi dan Maitasuna, geror ebatsi eustien gorputz lerdengaz be zaletu zan, eta oraindik be mingarri jat au. Maitasunak egin eban —maitatuari maitatzera bultz bai daragio— ni maitalearanako atsegin-mozkorrean ain bi-ziro amiltzea, ta oindiño be, dakusunez, ez nau saiets laga. Maitasunak eroan ginduzan eriotz bardiñera: Kain, bizia kendu euskunaren zain dago—. Onetxek izan ziran ariraa bi areik emondako itzak.

Itzal samindu arei entzutean, burua makurtu neban, luzaro olan iraunik; eta, azkenez, Olerkariak esan eustan: —Zer gogoeta darabilzu?—. Ai! zoritxarrekoak— otsegin neban erantzunaz—. Zenbat gogai ezтик, zelako nailcunek erakar ebezan oneik samintegi ontara. Gero, areikana zuzendu nintzan esanaz: —Pantzeske, zure barren-oiñazeak malkotan jartren nabe, goibel baizen errukior. Baiña esaida-

zu: intzira gozoaldian, zelan eta zergaitik maitasunak eza-
gun-azo eutzuezan barru-leia ezkutuak?—. Eta arek niri:
—Ez dogu, antza, oiñaze biziagorik gaitz larrian, zorion-al-
dia gogoratzea baiño; au badaki zure maixuak. Baiña gure
maitasunaren len-susterra jakitea onenbestean opa ba'dozu,
esango dautzut itzak malkoz nasi. Irakurten gengozan gu
egun batean, aldi-aspertuz, maitasunak zelan atzemon eban
Lanzarote; bakarrik giñan an ta etzan ezetariko susmorik.
Irakur-aldi arek sarri batu ebazan gure begiak, bai ta gure
arpegiak gorritu be; baiña ango irakur-une soilak gurea
erabagi eban. Laztanaren irribar leiatua maitalearen mosuak
eten ebalá irakurtean, nigandik iñoiz be bananduko ez dan
onek aoan mun egin eustan, ilcara bizi. Liburua ta a ida-
tzi ebana Galeot izan ziran guretako; egun aretan ez gen-
duan geiago irakurri.

Arima baták au erausalarik, besteak negarrari ekion oso
saminkiz; ta ni, arein errukiz, il-zoriraiño indargeturik. lu-
rrera jausi nintzan, gorpu ila jausi oi danez,

(1) Mino, Kreta'ko erregea, epaikari zorrotz gordifia.

(2) Dido, Kartago irasi ebana, iñoiz etzala geiago ezkonduko
itza bere senar SiketAi emon eutsona.

(3) Ravena.

VI KANTUA

Muiña.—*Olerkaria, seneraturik, irugarren obo saloberen
zigor-tokian aurkitzen da.—Aterrik ez dauan euri mende
dagoz, ta lokatz-arteá dabe obi\ Kerber iru burudun txa-
kurrak miazkatzen dauz, atsedén barik.—Irunsle ta salo
onein artean Ciaccio daurki Dante'k; Plorentzi'ko baiezta
ta ikus-eziñak.—Azkenéz, laugarren birara jasten.*

Itunaren indarrez oso Jarritu ninduen ezkon neba-arreba bien errukiz galdutako senera, barriren barri biurtu nintzanean, atsekabe ta atselcabetu barriak dakustaz nainun, zein ara zein ona jo, naiz so. Irugarren biran nengoan, euri betikor, madarikatu, otz ta nasizkoan: beti mara-mara ta indar bardiñez bai daragoio. Inñetasi zarratu, indriska, ur loi ta edurra dator bota-alean, goi zurbilletik; eta atsa darío Ioi-erauntsi ori artu daroaji lurrari. Kerber¹, pizti anker bakana, an murgil sarturik dagozanei zaunka dabil bere iru baltz ta nasia; sabela, eskerga, ta eskuak, atz-oskolez beterik; oneikaz oratuta, urratu ta sakailtzen dauz gogoak. Txakurrak bailitzan alarauka jarten ditu euriak; gaitzetsi egal, geratu bako jirabira azkengean.

Kerber, narrasti andiak, gu ikusiaz bat, agoa zabaldu ta agin-ortzak erakutsi euskuzan, bere atzbegi guztiak dar daratzen ebazaJa. Nire biderakusleak, eskuak edatu ta beetik lurra arturik, patari gosetiari autzetara bota eutson eskukada bat. Eta, amorru bízi, zaunka diarduan txakurra bein janaria oratu ezkeru, axe zaindu ta irunsten arazoturik beingoan baretzen dan lez, alan egin eben, gor izan naiago Jeukeen arimak gisa artan zorabiatzen dabezan, Kerber gaizkiñaren ago izugarri. areik be.

Euri-jasa lazgarriak ingatu ta zapaltzen ebazan itaaletan zear ibilli giñan, geure oiñak arein soin uLsal gizon-itxurazkoen gain jarririk. Zelaian zetzazan, nasi ta itzulipurdilca guztiak, gu aurretik igaroz ikustean jagi ta arae baten jezari zana izan ezik. —Oí zu, suleza ontatik zabil-tzan ori! —esan eustan—. Ezagun naizu, konrurutzen baldin ba'zara; ni ezera baiño len, zu egifía bai zintzan—. Eta nik ari: —Nabari dozun larriak, ausaz, urrintzen zaitu ene gormutamenetik, eta etzaitudala iñoiz be ilcüst iduri jat. Baiña esaidazu nor zaitudan, olako naigabe mende toki ain oiñazetsuan zagozan ori nor zarean; lor andiagorik ba'da be, iguingarriagorik ez baita ziurrik asko.

Eta erantzun eustan: —Zeure uriak², gaur inñartsiz ta gorrotoz gaiñez egiñik, beregan atotsi nindun bizialdi nasaia-

goan. Zuok, ango errikideok, Ciacco deitzen ninduzuen. Jan-edan larregizko pekatu kaltekorragaitik, gaur eurí-zigorpean nakusazu abaildua. Eta ni, arima zurbil, ez nago bakarrik; beste guzti onek be, gaitz ber-beragaitik, neke-oiñaze bar-diñean dagoz. Ez eban tautik geiago urratu.

Nik, barriz, jardetsi neutson: —Ciacco, mingarri jat zure oiñaze ori, negar eragiteraiño alan be; baiña, esaidazu, jakin ba'dakizu beintzat, noragiño elduko diran uriko biztanle bananduak; bai ta esaidazu, an zintzorik gelditzen baldin ba'da, uria zergaitik eraso daroan ainbesteko Uskar ta eretxi-aurkakok.

—Jardun ta eztabaida luze ostean —arek niri—, odola be ixuriko dabe, ta alderdi basatiak eratziko dau bestea, ondamendi ikaragarriz. Ondoren, iru eguzkialdi igarotakoan, egoki izango da noski au be jausi dadín, eta azpiratua gaillendu, orain goratu daroanaren laguntza bidez. Alderdi onek luzaro, arro ta zut erakutsiko dau bere bekokia, bestea txit astun, naiz-ta negar egin ta lotsagarri izan, buzta-rripe erabillirik. Oindiño ba-dira zintzo bi, ta ez dautse iñok entzun oi; arrokeri, bekaizkeri ta zekenkeri iru txingar dituzu biotzak su-ixiotzen dabezanak—. Onela amaitu eban illeta malkotsua.

Eta nik ari: —Oraindik, arren, autuari areago ekiñik, jalcin-erazo ta argi nagizu. Farinata ta Tegghiaio, ain duin izanak; Jakob Rusticucci, Arrigo, Moska ta on egiterren iñolaz be saiatu ziran besteak, esaidazu nun dagozan, eza-gun-azo eidazuz; isi biziak lauskit2en bai nau, zeruak poz-tu ala inpernuak rniñerazten dauzan jakin-naiean—•. Arima baltz gaiztoen arteko dozuz —erantzun eustan—; aitz bana-ko ta alditakoak barren-ondoraiño murgilduta dauka2. Aragi-ño jatsi ba'zaiz, antxe dakuskezuz. Baiña blzi leunean zago-kezanean, besteeri be gogorazo nire oroitzapena, otoi. Ez dautzut onezkero, ez esan ez erantzungo arean—.

Alboratu ebazan, orduan, ararte geldi eukitako begiak; pizka batean niri begiratu ta, burua makurturik, taiua orre-tan jausi zan enparau itsuen artera. Eta gidariak niri:

—Onezkero ez da jagiko geiago, aingeruaren turut-soifíua entzun eta obenaren etsai-indarra datorken arte guztian: bakotzak bir-ikusiko dau orduan bere obi ituna, bakotzak lengo aragi ta itxura bir-artuko dauz, ta azkenik betiraun osoan durunduka dagokena entzungo—.

Otrela igaro gendun, asti-astuo, itzal ta eurt nasketa satsua, etorkizun dan biziari zerbait gogo-emonik. Ortan nik erausi: —Maixu, oiñaze oneik geitu egingo al dira epai andi ostean, gitxiago dirakez ala erabat neketsu jarraituko dabe?—. Ta arek jardetsi: —Jo zeure jakitera, gauzea osoago ta atsegin naiz neke obeto nabaritzen dala díñauskuna noski. Enda gaiztetsi au, naiz-ta egiazko osotasunera sekula eldu ez, epai ostean orain baiño osoago izateko ustez dagokízu.

Itzul-bira osoa egin genduan estarta atatik zear, emen ez díñodazan beste gauza askoretaz autuan. Beeruntz aritzen dan bitarteraiño eldu gintzan, azkenean; an idoro gendun Pluto,³ arerio itzal.

- (1) Kerber, Íniernua zaintzen dauan txakuna.
- (2) Bakzak eta zuriak eritxen alderdiak luzaro ondatu eben
- (3) Pluto, ondasunen jainkoa.

VII KANTUA

Muiña.—*Laugarren bira, ondatzaile ta esku-eutsiak dagozana.—Betiraun guztian alkar joka bizi bearra.—Eskualdiaren iduri makarra.—Estigi-zingira.—Bergili ta Dante bosgarren obora.*

«Papé satan, papé Satan alepp!»¹, esaka asi zan Pluto, abots zakarrean. Eta guztia dakian jakintsu maitagarriak, ni bizkortzearren antza, esan eustan: —Etzaizala gero

izuak kezka. Orrek, bada, indartsu dan arren, ez dauku galazoko inguru ontara jastea—. Ondorren, arpegi itxura bako aregana bíurturik, onako au bota eutson: —Ago ixilik, otso² gáiztetsi; aitu adi eure kautako erremiñean! Zeozegaitik gayatozak leza sakonera; órrela gura bai dabe an goian, Mikel arroputzezko matxiñadaz aspertu zan lekuan—. Masta ausiezgero, aizeak puztu oialak nastean jausi oi diran lez, olantxe lurrera eratxi zan pízti ankerra be. Ta orduan jatsi gintzazan laugarren obira, ludiko gaitzoro iruntsi daroan ur-ertz oiñazetuan barrurago sarturik,

—Ai, Jainkoaren zuzena! Nok bestelan moltzotu daikez, ak ezik, nik ikusi neban aiña oiñaze ta atsekabe barri? Ta zergaitik gaitue gure erruak orrela zapal-austuten? Karibdis³ arkaitz gaiñez alkar jota olatuak zatitzen díran antzera, arima galduak emen be alkar zuzitu daroe. Iñoizkorik lagun-aldra andiena ikusi neban berton; alderdi batelcoak eta bestekoak, irrintzi íkaragarriz uluka ebiltzan, aztakin edo pixu astunak euren bularrez eutsirik. AUkarri zirti-zartako galantak emonda gero, atzera biurtzen zan bakotxa, garrasika: —«Zergaitik gorde?» ta «Zergaitik ondatu?»—. Orrela joiazan alde batetik bestera birako, inguru zurbil aretan zear, ozenki deadarturik euren lelo iguinkorra; gero, bakotxa bira-erdira eldukeran, danak batera itzultzen ziran, barriro be irain-txilioka asirik.

Eta nik, biotza errukiak jota neukan onek, onela ots: —Ene maixu, erakustazu, arren, zer ozte-taiu dogun au, ta gure ezkeretara dagozan burumotz guztiok eleiz-gizon genduzan—. Eta niri ak: —Guztiok izan yatzuzan oso adin-kamuts euren len-bizialdian, eta ez eutzuen eralketa bat bera be bearrezko neurriz egin. Argiro diñosku, ostezko erruak banatuten ditun birako ertz bietara eltzean, garrasika diñoen deadar arek. Buru-as dagozan oneik eleiz-gizon, aita santu ta janzkordidun dituzu, zikoizkeriak mende euki ebazanak—. Eta nik: —Irakasle, onein artean arako likitsak loitu ebazanak, batzuen batzuk nik ezagutu neinkez ziurrik asko—. Ta egotzi eustan ak: —Alperriko gogapena zuk berotzen dozuna: naskagarri egin ebazan bi-

zi satsuak, zurbil ta ezezagun dagiz orain. Alkar joka dalcus-keguz betiraun osoz: oneik ikubil-itxi obitik urtengo, ta areik buru-motz. Txarto eralgi ta txarto gorde ebelako, ludi ederra galdua dabe, ta burruka ontan jarriak: au zelan dan zuri azaltzeko, ez nabilke itz geiagoren bila. Or ikusi zeinkez, ene: seme, Eskualdiari baituran ipiñitako ondasunen iraute laburra, gizasemeak onenbeste saiatzan diranena noski. Ilargipean dagoan eta egoan urre guztiak aríma atsekabe oneitako bateri be ezin dagikeoe atsedan izpirik ekarri.

—Maixu, esan neutson nik, esaidazu oñdiño aitatzen daustazun .Eskualdi ori zer dan, ots, munduko ondasunak orren estu beso artean daukazan ori—. Ta arek níri: —Oí, gizaki zoroak! Zelako ezjakiñak zaukiezan lauso! Zeuretu egizu, arren, orain diñotzudan au. Jakituriz oro gailendu daroan Arek, zeruak irazan eta onei nok zuzendu emon eutsen, eta orrela alderdi orok alderdi oro istatzen dau, argia bardin ta eratsu banandurik. Munduko dizdiz argiai erabat zuzendari ta artezlari bat jarri eutsen, aldiz-urren ondasun utsalak aberri batetik bestera ta sendi batetik bestera aldatu egizan, giza-zurtasun ta senez gaiñetik; eta ona zergaitik aberri bat goi-goi dakusgularik, bestea erkinduz doian, bedartzan sugea lez ezkutu datzan naimenari eder dagokionez. Zure jakiteak ezin legio ari buru emon: onek aurrez ikusi, ebatzi ta jarraitzen dau bere aginpidean, beste jainkoak eurenean lez. Aren aldaketak ez dabe atsedetik: beartasunak ariña ezarten dautso; orrela dakusgu munduan ain aldakuntza ugari. Ta auxe da, izan be, goratu bear leukienak eurak, zio barik marmarrez ta biraoka, sari gurutzean ipiñia. Bera, baiña, zoritsu da, ta eztau olakorik entzuten: leenengo izakien artean pozik, bere borobila bete ta atsegintsu datza. Jatsi gaitezan orain neke andiagoetara^ beruntz doiaz, ba, onezkero bidean jarri giñanean jagi ziran izar guztiak, eta lar luzatzea debekauta daukagu.

Igaro gendun ingurua, bestaideko ertzeraíño; iturri bat dago emen, bolbolka, ta andilc sorturiko erretenez itzuli

doa. Ura, urdiña ez baiña, baltza zan areago; ta gu, uin arreak lagun, bide bakan batean sartu gintzazan. Errekazto baltz arek, ondartzaz arre atsituen oiñera jastean, Estigi deritxon zingira dagi. Ta nik, adi-adi begira nengoalarik, lagun loituak ikusi nitun arigo lokatzartean, danak narrutsik, betondo suminkorraz: Alkarjoten eben, ta ez eskuz bakarrik, buruz ta bularrez ta zankoz be bai, agiñakaz aragi-zatiak urraturik.

Nire irakasle onak oiú: —Begira, seme., asarxeak menperatu ebazanen arimak. Bai. ta jakin egizu —gogo baitot[^], urpean ba-dirala arimalc euren intziriakaz gaiñekaldea irakiten jarten dabenak, begiak noranai biurtu dirautzuenetz. Lupetz-erdokan sartuta, au diño: —Betilun egon giñean eguzkiak poztuten dauan egurats leunean, ke-arnas ugerra bai geroan barrenean kirats; eta emen be ilun bizi gara idoi baltzean—. Ileta au jotzen eben eztarri-barrena gargaratuz, ezin baitabe itz osorik oguzi.

Gisa onetan, ustai andia marratu gendun, ondartzaz legor ta ur-ertzez, basaz ok egindakoeri begira, putzu atsítu aren ingurumari ibilirik. Torre baten oiñera eldu giñean, atzenez.

(1) Deabruen izkunt²-mordoillo ulert-eziña.

(2) Otsoa. zikoizkeriaren ikur.

(3) Mesiha'ko hxas-2Int²urra. Joniko ta Tirreno'lco urak alkar jotzen daben lekua.

VIII KANTUA

Muñña.—*Bosgarren bira, asarrekorrrena.—Vlegi'ren ontzian igaroten dabe Olerkari biak Estigi-ztngira.—Dite uria.—Txerrenak, Bergili sor ela lor itxirik, uri atako atek izten dautsiez.*

Oindiño jarraturik, diñot, gu torre garai aren oiñetara eldu baiño askoz lenagotik, gure begiak gailurreraíño jaso

ziran, an ikuskatu genduzan argi bik erakarita; beste irugarren batek, ostera, oso urriñetik, arei biai guk doi-doi be-reiztu al geinkean eran erantzuten eutsen. Eta nik, jakin-itxaso yatan maixuagana biurturik, au esan neutson: —Zer diñoe argi orreik? Zer darantzutse arek besteak? Eta nor-tzuk dira zantzu areik dagiezanak?—. Eta arek niri: —Ur zikin orrein gaiñez igarri zeinke jazotekoa, zingirako lu-rrun-jarioak ezkutatu ezik.

Ez dau gezi batek iñoiz, ustaitik urtenda, aize zear egin, nik urez geugana etorten ikusi neban batel txikiak baizen azkar; arraunlari batek ekarren bere mende, garrasika iñoa-larik: —Eldu az bein, arima doilor!—. Eta nire ugaza-bak: —Plegi¹, Plegi, alperrik dok ire orru ori, oraingoz beiñik-bein; lokaztia igaro baiña etxoagu egingo—. Ziri ga-lanta sakatu dautsoela igarririk seneratzen danaren antzean, Plegi'k be gaíndu.eban bere asarrea. Nire zuzendaria jatsi zan batelera, ni be an sar-azo nindun bere atzetik, eta ni sartzean bakarrik pixu artu ebalá zirudian.

Gidaria ta biok ontzi-barruan artuaz bat, branka zarrak beste bidariak eroatean baiño sakonago urratzen asi zan ur gaiña. Zingira ilean zear giñoiazala, basaz loituriko ge-riza bat jagi zan nire aurrean, esanaz: —Nor zaitut zu, al-diz aurretik zatozan ori?—. —Ba'nator be, erantzun neu-tson, ez nozu emen geratzeko. Baiña nor zaitut zu, lupetzez ain loi zagozan ori?—. Gaiñeratu eustan: —Dakuszunez, negar dagienen arteko nozu—. Eta nik ari: —Gelditu ádi, ats gaiztetsi, negar ta ileta artean. Lokaztua oso egon arren, ezagun aut.

Orduan ontzirantza edatu zitun esku biak, baiña maixu zurrak asagotu eban, au esanik: —Oa emendik beste txakurrakaz—. Gero bere besoak niri samara egotzi ta ni laz-tandu ostean, esan eustan: —Gogo naskagarri! Onetsia be-di zu erraietan eroan zinduzana! Au munduan arropuztu bat izan zan; ez eban gaur gogoratzen dan ezetariko onik egin, eta auxegaitik dago emen bere itzal asarréz betea. Zenbat daukiez an goian errege anditzat gaur be, ta emen

egongo dira gero txarri antzera lokatzean, erdeñu gorria atzetik itxiaz!—. Eta nik: Irakasle, guk zingira itxi aurretik, atsegin lítzakit, a loi-istilean murgiltzen ikustea. Eta arek niri. —Zuk ur-ertza ikusi baiño len, aseko dozu iski ori, ortaz gozartzea on yatzu-ta—. Gerotxoago ikusi neban itzal a beste itzal loituak eraso, ta oindiño be Jaínkoa goratzen dot, ori dala-ta eskerrak egiñik. Danak iñoen, deadarka: —«Pilipe Argentí'ri! »²—. Ta florentziar gogo zakarrak bere burua aginkatzen eban biziro.

An itxi genduan guk, eta ez dot a geiago aitaturko. Orduan asperen naibagetsuak zauritu eustazan belarriak, eta nik begiak zorrotz aurrerantza. Maixu onak esaustan: —Onezkerero, semé, Dite³ izena dauan urira urreraturik goiaz; lagunik asko dozuz bertan ta guztiak biurri-biurriak—. Eta nik: —Irakasle, argi dakustaz oindixek arein gaztelu ta torreak, an aran barrenenean kiskali daroazan su amaigeak gorri biurtzen ditu, dakuszunez, suleza ondar onetan.

Sartu gifían, atzenez, lur zorigaiztoko a esitzen daben obi sakonetara, ta ango orma-murruak burdiñezkoak iruditu yatazan. Ingurumari luzea lenengo ta bein egiñik, eldu giñean ontzizaiñak abots zoli oiú egin eban lekura: —«Urten! Eraen daukazue sarrera!». Atean ikusi nitun milatik gora, zerutik jausiak, suminkoi iñoenak: —Nor dogu, il barik, ildakoen erreñuz dabilen au?—. Ta nire maixu jakintsuak k-iñu egin eutsoen, eurekaz ixil-mixilka mintzatu nai leukela adierazoz. Ontan, etsai-itxurari zerbait amore egiñik, mugatueben: —Zatoz zu bakarrik, eta beioa erreñu ontan sartu dan azarri ori. Doala, bai, bakarrik bere zorakerizko bidean zear. Saia daitela, baldin ba'dazau; zu, bada, bide zurbil oneik erakutsi dautsazuzan ori, emen geratuko zara.

Oar zaitetz, irakuele, izu-laborriak zelan artuko nindun itz madarikatu areik entzunik, ez neban uste ba iñoiz atzera itzuliko nintzanik. —Oi, ene gidari laztan!— esan neutsen nik; zazpi aldiz gitxienik eskiertasuna emonaz, ingurutzen ninduen arrisku gorrietatik onez atera nozun orrek,

ez nagizu orain estuasun ontan itxi! Ta aurrera jarraitzea ukatu ba'dagiskue, biur gaitez an artez lengo oiñatzetatik—. Eta aragiño eróan nindun jaun arek esaustan: —Ez izan bildurrik; gure oiñak ezin daitez iñortxok be .geldiazo; orrela baita guri ala emon dauskuna: Itxaidazu emen pizT katen, eta baretu uste onez ats jausi ori, nik etzaitut ba mundu ain sakonean itxiko.

Urrindu zan ontan, eta bakarrik itxi nindun an áita samurrak; an nintzan ni zalantzaz, bai ta ez barnean ziri-ka'. Ezin entzun- izan neban erauzi eutsoena; baiña eura-kaz luze egon, ta danak batera, norgeiagoka, uri barrura sartu ziran. Itxi eben atea gure areioak neure jaunaren begi aurrean, au kanpotik lagatzen ebela; ta gero, nigana biurtu zan urrats-nagi. Begiak lurrean tinko ekazan, gogolun ta uste bagea, intzirika iñoam —Nok ukatzen daust oiñaze-etxerako sarrera?—. Eta nigana zuzendurik; —Zu, barriz, ni atsekabetan ikusi arren, etzaitz ikaratu; edozein dala barrutik jarten daustien eragozpena, garaile nokezu auzi onetan be, Lotsabakokeri au ez dozu barria; lenago be egiña dabe orrela ate ezkutu-ezago baten aurrean, baiña a gaur morroilo barik⁴ aurkitzen da. Aren gaiñéan ikusi zendun zuk eriotz-idazkuna. Ta andik dator bidez beera, laguntzaile barik bira ta inguruak ígarorik, guri uria zabalduko dauskunái

(1) Plegi, Marte'ren seme. Sumin-alcll baten, ApoPen jauretzea erre ebana.

(2) Felipe Argenti, ikusten danez^ Dante'ren izterbegi zan.

(3) Díté edo Plutb, Dante'k Estigí erdi'erdian jarten dauah su-lezeko uria.

(4) Kristok suntsitu. eban ate au.

IX KANTUA

Múina,—*Irú Asarre agertzen yakez oíerakarieri, zemai-ka.—Aingeru bat datorkie sorosle, ta Dite uriko atea edegiten dautsez.—Seigarren bira: siñausle ta siñisgogorrek dagoz emen, obi ixiotuetan ertsita.*

Bide-erakusle nebana atzera egiten ikusiz arpegi-margoa akktu eustari izuak, arek arin bere kolorea artu eiala egin eban. Adi-adi jarri zan, entzun-gogo dan gizona iduri; ezin eban, baiña, soa urrutiratu. egurats baltz eta laino naspiltsu artan bannjna. <^Alan be, oiuka iñoan, garaile gelditzea dago-ki.gu; be.stelan.. Orre.la agindu dauskue. Oi, bestea bai. luzatzen dau, guregana barik! »

Ondo ikusi neban nik, zelan esatera joiana ebagi ta gero senera yakonez asi zala, ta azken-itzak ez ebazala asíta-koen kideko. Aren mintzoa, alan be, bildurkor jatan, esae-
ra erdi-ebagi areik, euken baiña zentzun txarragoan jaso bait-nitun bear bada. Nik itandu neutson: —Lenengo mailakorik jatsi al da iñoiz maskor zurbiltzu ontara, ots, itxaro-izarra galdu dabelako bakarrik oiñazetan dagozanen lezabafreh oritáfa? —Gitxitan gerta oi da, erantzun eustan, ni noian bidetik norbait ibiltea. Beste bein be, egia esan, egoná naz emen, itzalak euren soifietara deiez biur-azo oi ebazan Erikton¹ gordiñak aztikeriz erazota. Nire aragia gogotik jarein-barrizalarik, arék sar-erazo nindun orma orrein barrenera, Judas dágon ingurutik arima bat erakarteko. Bira au dbzu sakon ilunena, bai ta oro igitzen dauan zerutik urriñena be. Ondo dazaut bertoko bidea; zagoz, ba, bildurrik bage. Dana kirats-jario dozun zingira onek, oinazezko uria estutzen dau ingumz-inguru; uri ortan, osterá, ezingo gara sartu asarrea gorbiztu barik.

Gauza geiágo be esan ebazan, baiña ez ditut gomutamenan; arri ta belarri negoan ni, torre zut gailur dizditsúan begiak zorrotz; an bai yatazan agertu bat-batean iru su-lezatiko Asarre burrundan, odolez blei-blei, soin ta jan-

tzi eraakume iduriz. Ur-suge muskerrez inguratuta egozan; ule motots ordez be, suge gorri ta larrangilak eukezan, garazur biran bildurgarriro kiribilduta. Ta atzenik ez dauan oiñazetako erregiñaren otseiñak ederto ezagutzen dabezana arek: —Ona emen, esan eustan, Erine ankerrak². Ezker-aldekoa Megera dozu; eskuman negar dagiana, Alet, eta erdikoa, Tesipone. Ta au esanik, ixildu zan.

Asarre areik, erpaka urratu ta sakaihen ebezan euren bular-gaiñak; bai ta, esku zartaka, garrasi andiak atara be; ni, bildurrez, olerkariari urbildu naiákon. —Betor Medusa ta atxarri biurtuko dogu, iñoen danak, beera begira; Teseu'ren sarkuntza azartua ez gendun, damurik, bear lez apendu.

—Itzul zaitetz sorbaldaz, ta itxi begiak; Gorgone ager ba litzakizu, ba, ta zuk a ikusi, ezingo ziñake gaiago, gora biurtu—. Onela mintzo yatan irakaslea, bera be itzulirik; eta nire eskuetan uste larregi ez ebalako nunbait, bereakin estaldu eustazan begiak.

Oi zuok, adimen zindoko zarienok!, ager-azo egidazue, otoi, bertso bakan onein estalgipean ezkututzen dan irakaspena!

Uin naspiltsu artetik burrundara latza etorren, oso izugarri ertz biak iñarrosi ta dardar jarten ebazana; olan nunbait, aize zakarrak, aurrez-aurrezko bero putzak eraginda, basoak suminjario astindu ta zugatz-adarrak arterik bage ausi, morrlztu ta urrin jaurtiaz, autsetan arro dabilela, ango pizti ta artzaiñak iges-erazten dabezana lez. Gero^ begiak erakutsi ta esan eustan: —Zuzen egizu orain zeure ikusmen-kirioa aspaldiko bits atara, kea gaizkiñago dozun tokirantza.

Ez dozuz ikusi igelak, suge etsaiz nabari diranean, uretan zear igeri, ezkutu-bila, guztíak zingirako lokatzean moltsotzeraiño? Bardin ikusi nitun nik arima zori gaiztokoak, milaka, oiñik busti bage Estige igaroten eban batengandik, igesi. Egurats lodia arpegi aurretik uxatu ta etenik, esku ezkerre maiz luzatzen eban aurrerantza, ta indarketa pitin

au be neke yakola zirudian, Laster konturatu nintzanez, zerutiko geznari bat neban, eta irakasleagana biurtu nintzan; burua makur, geldi egoteko esan eustan onek. Ai!, duintasunez kuin-kuin iduritu yatan bera! Atera eldu ta makiltxo bategaz edegi eban, iñondiko eragozpenik aurkitu barik.

—O enda ezegarri, zerutik jaurtia!, oi u patarraka asi zan zori txarreko ate-aurrean: oraindik be zeuon arrokerian dirauzue? Zergaitik zabiltze, egundo be, bere ataza jarritxi barik izten ez dauan nai orren aurka? Lendik be, ez al dautzuez sarri askotan neke-oiñazeok geitu? Zoriaren kontra jokatzea ez ete yatzue alperriko? Zuen Kerber'ek³, gogoratzen baldin ba'zarie,, soil darabil gaur be okotza, ta musturra motz.

Ondorenik, bide loiturantza biurtu zan, guri tautik be esateka; gizon arazo aunitzez lotu ta kezkatua emoten eban, inguruan daukazanakaz artu-emonik nai ez dauana, noski. Eta guk, itz doneetan ustetsu, Dite urirantz bidegin genduan. An sartu giñan ezetariko liskar barik; eta nik gaztelu atan atxilotuta egozanan zoria jakin nai neban ezkeru, barnera nintzanez, begiak ara ta ona zorrozturik, zelai andi bat atemon neban luze ta zabal, oiñaze ta aidura mingotsez betea. Rodano ibaia zingiratzan dan Ar'i. aldean lez. naiz Pola'n, Karnaro'tik urre, Itali zarratu ta aren mugak bus-titen dabezan tokian obi zarraklur gaina arrotzen daben lez, emen be obiak agiri dira nun-nai; alde onegaz, arein itxura oso bildurkor yatzun, soil ta okil bait-egozan, burdiñea er-ti-arragoan baiño geiago, osoan ixiotuten ebezan sugar-itxaso erdian. Goian dingilizka agiri ziran arlosa guztiak, eta arein barrutik garrasi ta adia ertunak etozan, urkatzeko dagozan errukarriak emoten dabezanen antzekoak, aurki.

Eta nik: —Irakasle, nortzuk dira orreik, kutxa barruan obiratuta, axanpa izugarritz deadar dagienok?—. Eta arek erantzun eustan: —Siñausleak dituzu, ta uste oker guztien jarraitzaileak: zupu edo obi orreik, zuk uste baiño askoz beteago daukazuz. Bakotxa bere kideakaz da obiratua, ta

gitxi-asko obítegi bakotxak dau bere su berarizkoa—. Eta ondoren, eskumara arturik, obi íxetu ta arresi zut arein erditik igaro giñan.

(1) Eríkton, Tesaiia'ko aztrua; Lukan'ek difioskunez, ildako bat berbiztu ebana.

(2) Adardun sugeak.

(3) Herkul'ek, Íotzeko, ípiñi eutsozan kateiakaitik.

X KANTUA

Muifía.—*Seigarren bbra, suzko obietan.. atxilo, siñausleak dagozana.—Dante'k, Yarinat.a ta Cabalcante ourkitzen ditu bertan.—Yarinata'k aldez aurreúk diñotsaz olerkariak izango ditun erbesteratze ta zori makurrak. . .*

Bidexka ezkutuan zear aurreratu zan ordun, nire mai-xua, uriko orma ta gaiztetsien obi tartetik; eta ni, ari. jarrai niñoian. —Oí indar guren, ots negian, bira zabaletan zear zeure naierara narozuna! Mintzo zakidaz, dodan jakin-miña aserik. Ikusi al daiket obi oneitan datzan jentea? Jasorik dagoz, ba, arlosa guztiak, eta ezta iñundik zaintzailerik agiri—. Ta arek jardetsi: —Ziur be zíur, danak estaliko dira arimak an goian itxi ebezan gorputzakaz Josafat'etik itzultzerakoan. Arimea gorputzaz ilten dala uste dabena, ots, Epikur ta onen jarraileak, alderdi ontan daukie euren zupua. Baiña, emen barruan, laster emongo dautse erantzuna dagistazun itaunari, bai ta ostenduten daustazun guraria bete be—. Ta ník onelantxe: —Zuzendari on, bear bada biotzmuiña gordeten ba'dautzut be, itz larregirik ez egitearren baiño eztozu; jokabide ontara, gaiñera, zeuk ekarri nozu sarri emondako aolkuz.

—Oi toskatar, suzko uri zear bizirik, ain itz-ezti tn erabetsu zoazan ori! Oraingo ontan geldi zakidaz, otoi. Izkerak be argi ta garbi salatzen zaitu zein errialde leiñargikoa zarean zu, ni ari bear bada gogañkarri izan ba'nintziskon be—. Areitako kutxa batetik urten ziran itz oneik batbatean; eta ni, ikararen mende, zuzendariagana urreratu nintzan are geiago: Ta arek esaustan: —Biur zaitez: zer dagizu? Or Farinata *, bere obitik jngita; gerritik gora dan bestean ikusi daikezu.

Afeñetan neukazan nik orduko neure begiak, eta bular ta.buru, inpernu guztiari zemaika lez, goi-goi eukazan burnikarako. Nire zuzendariak, beraz, esku garbal-arin, aren álhora sakátu nindun obi tartetik, au esanaz: —Itz égiozu albait neurritsuen—. Areñ obi-oiñera nintzaneko, begiratn nindun pizkaten eta gero, muker samar, itandu eustan: —Nortzuk izan ziran zure aurretikoak? Nilc," esaneko, ez neutsn ezer gorde, óro azaldu baiño; ta berak, bepuruak zerbaít makotu ondoren, taiu onetan mintzatu yatan: —Etsai zital izan yatazan guztiak, bai ta neure senitarte-koenak eta aldérdiarenak be; orregaitik erkatu nitun bi aldiz. —Erbesteratuak izan arren, andik naiz emendik, bat eta birritan erriratu ziran areik barriro be; zureak, osterá, éz eben antze (arte) ori ondo ikasi.

Orduan obi-aotik itzal bat jagi zan neure begi aurrean, lengoaren aldean nunbait, okotzeraiño agertzen zana; belau-niko egoala zirudidan.. Ara-ona neure ingurura begiratu eban, nigaz iñor ete.egoan jakin. nairik, antza; eta zalantza aienatu . ebanean, malko-jarip. esaustan;.. —Espetxe illun onetan zear zeure asmamenaren indarrez ba'zabiltz,..esaidazu, arren: nun dago nire semea? Zergaitik ez daukazu alboan?— Erantzun neutson: —Neurez ez nator; an zain daukadanak naroa toki oneitan zear. Zure Gido ², apika, lar mukerra izan zan beragaz.

Arako itz eta oiñaze-motak iragarri eusten, ziuurrik asko, aren izena; nire erantzuna, beraz, oso betea izan zan. Otsotsean jagi ta deadar egin eban: —Zelan? *izan zan* esan

dozu? Ez al da orain bizi? Eguzkiaren argi eztiak ez ete ditu aren begiak zauritzen?— Nik erantzuna luzatzen ne-bala ikusirik, obi gaiñera sorbaldaz jausi ta etzan geiago agertu. Baiña beste aundikiak —agaitik bai nengoan ni an— ez eban itxurarik aldatu, ez samarik igitu, ez saietsik tolestu; eta, izti-miztian jarraiki, esan eustan: —Antze ori ez ikasteak, oge onek baiño geiago oiñazetzen nau> Baiña, emen agintari³ dan emakumearen betartea berrogei ta amar aldiz argitu ordukoxe, jakingo dozu zuk trebetasun orrek zenbat pixu.dauan. Eta iñoiz mundu atsegingarrira biurtu ba'zadiz zu, esaidazu, zergaitik da erri a onen zitaJa niretarren kontra, euren lege bakotxean?— Eta nik ari: —Arbia gorritan margoztu eban triskantza ta erailketa izugarriak iñarrosi ditu olango erabagiak gure jauretxean.

Buruari eragin eta, asperenka, esan eban: —Artarakoan ez nintzan bakarrik egon; eta, gaiñera, ez nintzan zio barik aurkitu bestekaz leku aretan; baiña, beste guztiak Fiorenza ondatu nai izan ebenean, aren alde kementsu arpegia emon ebana be bakarra izan nintzan—. Jardetsi neutson: —A!, zure ondorenak beuko zorionez bake ta atsedean; baiña aska eídazu, arren, gogamena matazaten daustan korapilloa. Entzun dodanez, aldiak dakarkena igarten dozula deritxat; oraiñagaz, ostera, ez yatzu bardin jazoten—. Arek niri: —Ikusmen nekatua daukienen antzekoak gara gu: urriñekoak ikusten doguz, Zuzendari gurenak argitzen gaitun dizdira bati eskerrak; gauzak urreratu edo diranean, alperrikoa da orduan gure adimena osorik; eta, beste norbaitek argirik ez ba'damosku, ez dogu iñolaz be giza-jazoeren barririk. Au dala-ta, ulertu daikezu, gure ezaugera guztia aituko da, etorkizujaren atea iztorduan.

Ondoren, neure uts-egiñaz damutua nunbait, nik ari ots: —Esaiozu, arren, len murgildu danari bizien artean aurkitzen dala oraindik bere semea; bai ta ari adierazo be, len erantzun-mutu izan ba'naz, zuk askatu daustazun oker-mataza buruan nebalako izan zala bakar-bakarrik—. Zuzendaria deiez neukan onezkero, ta itzal ari eskatu neutson esan egistala beingoan nortzukin egoan toki aretan. Eta gaiñeratu eus-

tan: —Milla ta geiagogaz nago einen; barruan datzaz bigarren Federiko ta Kardinala⁴, ta besteetaz oba tautik ez esan.

Au maskaldurik, ostendu zan; eta nik aspajdiko olercariagana zuzendu nebazan neure urratsak, etsaikor íruditu jatazan itz areik gogo-osiñean irabilduaz. A be ibilten asi zan, eta bidez giñoazala, onela esan eustan: —Zergaitik zagoz orren gogoetatsu?—. Eta aren itauna asebeste nebanean, ene zuzendari jakintsuak agindu eustan: —Gorde zeure gogamenean zeure aurka entzun dozuna; eta, orain, zagokit adi-adi—. Eta atzamarra jasorik, jarraitu eban: —Dana ikusten dauan begi-ederdun aren⁵ betarte gozo aurrean zago-kedanean, gerora jazoko yntzuna ezagutuko dozu.

Beingo baten, eskuniarantza zuzendu zan. Eta, arresiak itxirik, sunda atsitu jasan-eziña erion íbar batera eroan bidezidorretik zear, uri erdirantza joan glñean.

- (1) Farinata Ubevti, gibelindarren buruzagi bat.
- (2) Guido Cabalcanti, etzan latin-letren zalea.
- (3) Proserpina ta Illargia bat dira infèrnuan.
- (4) Oktabian Ubaldi gibelindar amorratua.
- (5) Zorione.

XI KANTUA

Muiña.—*Seigarren hiraren jarraipena.—Anastasi doipuariaren ilohi.—Emen lotzen dira Olerkari biak, eta Bergili'k azaltzen dautso Dante'ri ondorengo iru biretan nola zigorkatuak diran zndarkeria ta iruzurra.*

Arkaitz-morko aundi zartatuz inguraka egiñiko ugalde garai baten egaletik, gaiztetsi-talde atsekabetuago bateraiño eldu giñean biok. Eta emen, osin salconetik etorren ats-jario

naskagarriagaitik, obi eskerga baten arlosa ostean egokitu gintzan; arlosa onek au zesan idazkuna eukon gaiñean: «Anastasi doipurua gordeten dot nfk, Fotin'ek bide zuzenez[^] kotik saiestua».

—Orain egoki yakn, polito polito, cmendik jastea, ats iguingarri ontara gure zentzunak oitu daitezana, eta gerora ez dokegu orren ardurarik. Onan nire maixuak; nilc, ostera, esan neutson: —Billa egizu norajoa, aldia ezer egiteke galdu ez daigun—. Eta ak erantzun: —Orren arduraz nabil, da[^] kusazunez.

—Ene seme, asi zan gero, iru bira dagoz arri orrein erdian, maillaz mailla, itxitakoen antzera pizkaka estutuz doazanalc. Arima gaiztetsiz beterik dagoz danak; baiña gero eurok ikusiaz bakarrik be naiko izan dagizun, entzuizu orain zelan eta zergaitik dagozan emen atxillotuak. Zeru-asarrea erakarten daben gatxetan iraiña dozu azlcena, ta olango azkenak oro, zein indarrez zein iruzurrez, urko laguna iraintzen dabe. Baiña íruzurra, gizonari dagokion gatxa baita, iguiñago dau Jainkoak; iruzurtiak áugaitik beerago dagoz, oiñaze ta elorrio biziagoz zimikotuak. Zakarraic daulcie lenengo bira osoa; baiña, iru eratako pertsonak zakar ta indarrez artu daitekezan ezkerok, bira ori iru zatitan dágo eraikea ta banandua. Izan be, Jainkoari, geure buruari ta urkoari gogor egin dagikeogu, ots, euren ondasunetan edo pertsonetan errazoi argiz adierazoko dautzudanez. Urkoari indar egiten yako, eriotz odolkorre² edo zauri gordíñez; bai ta aren ogasunak alperrik gaJdu, erre edo osturik be. Augaitik, giza-eraille, zauritzaille, su-emoi]le ta bide-lapur, guzti oneik Jenengo biran dagoz neke gorritan, lerroz-lero. Gizonak bere burua edo bere ondasunak artu leikez zakarkiro, ta orregaitik egoki yako bigarren bíran bere errua' txautzea; ezip daike bada zori obarik itxaron bere oldez edo gogora mundu au itxi dauanak, bere onibar'rak jokatu ta iruntsiten ditunak, eta poztu bearrean negar dagianak. Jainkotasunari be indarka egin dagikeo, biotzean Ari uko edo birao egiñik, eta izadia ta ontako ondasunak aintzakotzat ez arturik. Eta ona egoitza txikienak zergaitik daukazan Sodoma ta

Kaorsa¹ bere ikurrazpean, bai ta beste edozein Jainkoa barrutik nardatuz ítz dagiana be. Iruzur guztiak arra izten giza-barrenean, naiz uste ondunari sartu ziria, naiz uste edo konfiantza bakoari. Azken-era onek ausi bide dau soilki izadiak dagian maítasun-lokarria; ta oneik bigarren biran dabe euren abia, ots, azaluts Jabantzaille, aztru-zale, guzurti, lapur, simonti, andrati, txerpolar.í ta antzeko saisuak. Iru-zurak, ain zuzen be, eztau bakarrik jatorriak emoniko maítasuna aitzu-erazten, bai ta oneri jarraitzen dautsona be, au da, uste ona sortzen dauan berezia; beraz, bira txikienan(ots, Dite datzan ludiaren ardatzean, beti-betikoz dago erreten iñor saldu dauana.

Eta nik erantzun neutson: —Irakasle, naiko argizko dí-tuzu errazoi oneik; ondo be ondo adierazten dabe, bai, leza au zer dan eta bertoko jentea zelakoa dogun. Esaidazu, alan be; aizeak igi ta euriak jo, aintzira loian murgil, alaru sarkorrak emonik eureri artean zartaka diarduenak, Jainkoaren sumiña eurenkana erakarri ba'dabe, zelan ete dabez suzko urian zigorrazten? Eta erakarri ez baldin ba'dabe, zergaitik dira onela oiñazetuak?

Arek jardetsi eustan: —Zelan dabilkizu asmamena alderrai, besteetan oi ez dozunez? Ala beste zerbaitetan dozu gogoa? Ez ete dakizu zeure Etika'k erakutsíta, zeruak nai ez ditun iru makurkeri areik, lizunkerik, dongakeri ta piztikeri zantarra, ta zelan lizunkeriak gitxiago iraintzen dauan Jainkoa ta, beraz, zigor. txikiagoa merezi? Esan au ondo aztertzen ba'dozu, ta emendik Janda neke-elorrio bizitan dagozanak nortzuk diran gogora ekarri, laster jakingo dozu zergaitik dagozan areik gaitzetsi oneikandik bananduta, ta Jainko-zumentasunak nola zigorkatzen dabezan asarre gitxiagoz.

—Oi eguzki, ikusmen urduri oro sendatzen dozuna! ; osoan poztuten nozu barne-zalantzak askatzen daustazuzanean, eta jakitea baizen eder jat zalantza bera. Oraindík itzul zaitetz atzerantza pitin bat —oiu nik*— eta azaldu eidazu lukurreriak zelan iraintzen dauan Jainko-ontasuna: jarreidazu, arren, korapijlo au.

—Jakintzak, esan eustan, ikasten dauanari erakusten dautso, ta ez toki batean bakarrik, izadiak bere jatorria ar-
tzen dauala jaínko-adimenean eta aren antzean; eta zuk,
zeure Pisia ondo ikasten baldin ba'dozu, olako azterketa an-
di barik ikusiko dozu, antzea sortitzari jarraika dabillega,
al giñoan, ikaslea maixuari Iez; ta zure antze edo ertia
Jainkoaren billoba dozula doi-doi. Asiera deritxon liburuko
len-atalak gogora ba'dakazuz, berez ateratzen da oiñarri bio-
tatik, ziñetan egoki dala norbere bizia onurakortu ta ugari-
tzea; ta lukurreri-zalea zelan doan beste bide batez, izadia
ta ertia (arte) ezetsiaz, ta beste zerbaiti bere ustea emonik.

Baiña jarrai nakizu orain, ibiltea eder jat-eta. Arraiñak
dagoneko osertzean agiri dira, ta Taldea datzan gain Burdia.
An, urrunerantza, arako ezbaizko ertza meetuaz doala dirudi.

(1) **Kaorsa, frantses uria; onpe aundikoa Dante'ren egunetan, iu-
kurreru asko egozalako bertan.**

XII KANTUA

Muiña.—Zazpigarren birako len-egonlekua, errosoak eta
urkoaren kaltezko odolzaleak samintzen dirana.—Minotaur
aurkitzen dabe, ango zain.—Odolezko ibaian dagoz kaltegille
oneik.—Beerago, Kentaur aldra bat aurkitzen dabe olerka-
riak; onetariko batek, Nesu'k, igaroten dau Dante bere bas-
tan, Plegeton zear.

Arri mokortsuz ereiña zan amil-beera jatsi giñean pen-
diza, ta, bertan bizi zanagaitik^l batez, edozein begi lauso
izteko erakoa. Andige ibaiak, Trento'ra orduko, ertzez-ertz
miazkatzen dabezan arri-ondarrak —lur-ikara edo luperiak
pillotuak nunbait— tontor gaillurretik beeko lauraiñoko
atxarte guztian zartatuta agiri dira oso, ta arein gaiñez le-

bilkenak ez leuke igaro-biderik aurkituko; antzekoa zan aurki gu ibilli gintzazan arru artako beera-bidea be. Leza ago-zabalaren buruan luze zetzan, ostera, bidutzia, Kereste'ko lotsagarria, arako guzur-bei batek sortua. Gu ikus-ala, bere kautan ozkatu zan, sumiñak janaren gisako.

Orduan, nire gidari jakitunak ots: —Ik uste dok, bear bada, Atenai'ko dukea dokala au, an goian, eriotza emon euana? Alde egik, piztitzar; au ez yatork, ba, ona ire arrebak² eskolatua, ire ta iretarren oiñazeak ikuskatzera baiño. Eriotz-zartakoa artukeran, igesi eziñik, ara ta ona ikotika diarduan zezenaren antzera ikusi neban nik, beregan inñarrosika, Gizazezen edo Minotaur eskerga; onetan, zuzendariak ots niri: —Zoaz arin ertzerantza; on litzakizu, ba, au asarre mende dagoalarik, zu jastea.

Ortaz, amillaga beerako bidea artu genduan; azpiko arriak, ostera, nire oiñen pixu barria artzerakoan, etenbage igitzen ziran. Oldozkor niñoian ni; eta lagunak esaustan: —Zure gogoa, apika, arri-mokortza onetan ebillan, nik ares-tian itzalitako pizti suminkor arek zainduan noski. Jakin daizun nai dot, bada, arako beste artan leza-barren ontaraiño jatsi nintzanean, arkaitz au ez egoala oraindik zartatuta. Baiña, aazkor ez ba'naz, goi-birako arrapakin aundia Dite'ri kendu eutsona³ onera eldu baiño lentxoago, aran sakon kutsutua alde alde dardaraztua izan zan; eta, nire eritxiz, lurbira orduan maite-miñeran egoan, eta laster naspillera biurtzeko zorian. Eta, ain zuzen be, orduantxe zatitu zan arkaitz .tzar au, ainbeste ataletan. Batña zorroztu zeure begiok ibarrerantza, odolezko ibaira⁴ urreratuaz goiaz-eta; emen daukazuz borbor ta irakin baten urkoari indarrez kalte egin eutsoenak.

Oi, zekenkeri itsu! Oi, asarre zoro, bizitz labur onetan orrela sakatu ta, gero, betikoan, ainbesteko neke-intziratan murgiltzen gozuzana! Uztai antzera egiña ikusi neban obi zabal bat, eta, zuzendariak esaustanez, lau osoa besarkatzen eban beronek. Onen eta pendiz-erroitzaren barrenean irra ta irra ebiltzan Kentaur-taldeak, bizi zirala eizara joaterakoan

lez geziakaz orniduak. Gu jasten ikusiz, geldi lotu ziran guztiak; gero, taldetik iru aurreratu ziran uztaiakaz eta aurretiaz aukeratutako azkonakaz; azkenez, euretariko batek urrun samarretik oiu egin euskun: Ze oiñazetara zatoze zuok, aldapa beera? Esan ortixik; bestelan, uztai erauzi-oska nozue.

Nire maixuak erantsi eutson: —Urrago aurkitzean, Kiron'i emongo yautseguk erantzuna; gaizto dok beti be ire gogo erre ori—. Gero ni ikutu nindun, esanaz: Nesu da ori, Deianira ederragaitik il zana, bere eriotzaren asperra (bengantza) berak bere buruz artu ebana; erdikoa, buru-makur bularrera begira dagoana, Akil azi ta iñutu eban Kiron andía dozu; beste a, ostera, Folo, asarre-ontzi. Millalca dabiltz obi inguruan, odol-zingiratik euren erruak laga baiña geiago urteten diran arima guztiak geziturik.

Urreratu giñean, atenez, btdutzi (mostru) arin areikana. Kiron'ek gezi bat eskuratu eban, eta arén erpíñez bere bizarrak alboratu ebazan, matrail-azurretarantza. Ago esker-ga erakutsi ebanean, lagunei esan eutsen: —Konturatu al zarie, atzeko arek zelan zirkin eta ikara daragion ikutzen dauan guztiari? Illen oiñak ez dabe orrela egín oi—. Ta nire gidariak, bularreraiño, ots, izate biak alkartzen diran lekuraiño beintzat eltzen yakonak, jardetsi eutson: —Bai, ziur be, bizia dok; eta nik soilki ibar goibela erakutsi bear yautsat; ontara be bearturik yatork, ez jolaskara. *Aleluia* abestea itxi eban norbaitek, agindu bairi au niri egoztean: ezta berau lapur, ez ni arima gaiztetsi. Baiña, nik zidor basaka ontan zear oiñak zuzentzeko dodan Kemen agaitik, emoidazu lagun zuretako bat, igaro-bidea guri erakutsi ta au bere bastan eroan dagian, ez baita arnas aizez dabillena.

Kiron'ek bere eskumaruntz biurturik, Nesu'ri agindu eutson: —Oa ta artez egizak; eta guretariko taldeen bategaz topo ba'dagie, nasai beukie bidea.

Ortaz, genkarren bideari jarrai ibilli gintzazan, Nesu'k leial arteztuta, bits gorri aren egalez; an irakin bizi egoz#nak, barriz, deadar-oiu ikaragarriak goratzen ebezan. Batzuk bularretaraiño murgil ikusi nebazan, eta Kentaur andiak esan

eustan: —Orreik dozuz odolez ta arrapakiz bízitako ankerak. Emen ordain-negartzen dira errukirik ezeko gatxak; emen dago Alesander, emen dago Dunixi zakarra, Sikili ainbat urtez zigorpean euki ebana. Azzolino'rena dozu ule baltzdun bekoki a; gorridun beste a, ostera, Esti'ko Opizzo'rena, egiaz an goían bere seme-ordekoak illa izan zana.

Ontan Olerkariagana biurtu nintzan, eta arek jiiri: —Au begizu orain aurreneko, ta ni bigarren—. Urrintxuago, irakin-leku aretatík at buruak samaraiño ager-azo bide eb.ezan arima. gaiztetsi batzuen gain kokatu zan Kentaur, eta bes-teekandik bananduta egoan irzal bat erakutsi euskun, esanaz: —Arek Jainko-etxean zauritu eban Tamesise aldean gaur be omendua dan biotza—. Itzak geiago ikusi nebazan gero, burua, ta beste batzuk bularra be bai, ur-azalean euki-enak; eurotatik asko ezagunak yatazan. Odola, pitinka, gixituaz joian, oiñak besterik ez estaltzeraiño; ta obi inguru ontatik bide egin genduan, —Dakusazunez, esan eustan Kentaur'ek, alderdi ontatik ur-korronta meetuaz doian lez, beste aldetik, neuk diñotzut, aren ondarra gero ta salconago dozu, ankerkeria egokiro zigortzen dan bigur-une artan, apurka, alkar artzera eldu arte. Jainko-zuzentasunak an nekerazten dau Atila, lurrean naitara txibita erabilli ebana; ta Pir ta Sextu; bai ta betiko malkotan dagoz, borbor onek aterazota, Rinier Korneto ta Rinier Pazzo⁵, bideetan makiña bat lapurreta ta liskar erabilli ebezanak.

Eta au esanik, atzera biurtu ta ubidez ber-ibilli zan.

- (1) **Minotaur, mamua; erdi-zLzon, erdi-zezen.**
- (2) **Ariadna.**
- (3) **Jesukristo.**
- (4) **Flegeton, su-leseko irugarren ibaia.**
- (5) **Bide-lapurrak bata erromar eta florentziar bestea.**

XIII KANTUA

Nesu oraindik bestekaldera doi-doi eldua zala, bide-zido-buruekaz *biurriak izan ziranak oiñazetzen dira.*—*Buru-erailleak atxillo dagoz zugatz eta sasi-arteetan.*—*Ondatzailleak, txakur-eraso artean dabilta.*—*Desvignes'tar Kepa, Sienda'ko Lano, Padua'ko Jakob.*

Nesu oraindik bestekaldera doi-doi eldua zala, bide-zidorez zearkatu bako basartean sartu giñean gu. Ango ostraila etzan orlegi, illunkolorezkoa baiño; adarrak etziran artezak, lakatz-begitsu ta eiotuak baiño; igalirik ez egoan, pozoizko elorri ta arantzak baizen. Told landuak begitan dabezan piztiak bizi diran oianak ez dira orren usi ta itsu, Zezina ta Korneto¹ bitartean. Arpi ankerrak, troiatarrak etorkizun ziran gaitz goibelak iragarriaz Estrofade-ugarteetatik bota ebezanak, basarte ortan daukiez euren abiak. Ego zabalak ditue, giza-arpegí ta samak, erpez jantzita zangoak eta Iumaz estalirik sabela; zugatzetara igonda, garrasi bakanez diardue zoli.

Maixu ona onela asi yatan esaten: —Aurrerago jo baiño len bigarren egonlekuan aurkitzen zareala jakin bear dozu; emendik ibilli bear da, ondartza izugarrira eldu arteño. Adi ta zur zabiltz, beraz; ta ikusiko dituzu nire itzen autorra emongo daben gauzak. Or ta emen nentzuzan ai-otsak, adiakatzen ebezanik begiz jo ez arren; augaiik zjikin barik geratu nintzan bildur-ikaratua. Niri deritxat, arek uste izan ebalá zugatz artean gugandik gordeten ziranen aotsak zirala areik nik uste nebala. Ta ortaz esan eustan Maixuak: —Lan-dara orreitako edozein ádarño ausi ba'dagizu, laster dakuskezu zein erratuak diran zure gogaketak.

Orduan aurrerantza luzatu neban eskua, basokaran andi batetik adar txikitxo bat arturik; eta aren enborrak otsegin eban: —Zergaitik ausi nagízu?—. Odolez gorritu zan beingoan, eta barriro be ots: —Zergaitik urratzen nozu? Ez al dozu onezko biotz-zirradarik? Gizaseme izan giñean, eta enbor biurturik gaukazuz orain; gu suge-arima ba'gintzaz be, esku obeagokoa ízan bear zenduan.

Mutur batetik erreten dagoan egur ezeak, barruan sar-
tzen yako aizea dala-ta, intzíri ta kirriská dagi beste mutu-
rretik; itzak eta odola batera erioen enbor atatik be. Onek
eraginda, beera jausten itxi neban adarra, gizon koldartu
antzo gelditurik.

—Gogo zauritu, erantzun eutson nire Jakitunak; siñis-
tu al izan ba'leu, jakiña, nire bertsoetan irakurri dauana
egitzat artu ba'leu, ez eban onek zugaraiño luzatuko esku-
rik: zer ain siñisteziña izateak beartu nau, orain damu do-
dana bete egiala oni aolkatzeko. Baiña esaiozu ordaiñez nor
izan ziñean, itzultzea zillegi yakon munduan zure ospea ba-
rriztatu dagiantzat be—. Eta enborrak: —Itz eztiz losinga-
tzen nozun ezkeró, ezin naz ixillik egon; eta ez egizue txar-
tzat artu, zuekin pizkat aututan luzatu arren. Federiko'ren
biotzeko giltz biak euki ebazana, nozue ni; itxi ta edegi,
txit bigun erabilli oi nitun giltzok, arekiko uste onetik ia
danak saiesturik: egikizun aintzagarri ari griña bizia bait-
neutson, loa ta bizitza be bertan galdu nebazan. Kaisar'en
jauregitik bere begi loiak² —errege-etxeetan izurri ta gaitz
arrunta noski— egundo aldendu ez ditun emakume andiki
arek, gogo-barren guztiak ixetu ta asaldatu zituan nire kal-
tez, eta onela ixetuok eurenez biztu-azo eben August bera.
Eta zelan! Nire dedu zoriontsuak illeta zurbil biurtzeko eran
biztu-azo be. Nire arimeak, narda-bero-aldi baten, lotsari
atetik illez askatuko zala-ta, zuzena izanik zuzen etzana egi-
tera beartu nindun. Egur onen suster bigunakaitik zin da-
gitzuet, neure ugazaba dedugarriaz ez nintzala iñoiz be doi-
llorra izan. Eta zuetako iñor ludira biurtzeko ba'da, goretsi
begi nire gomuta, ikus-eziñak egotzi eutson zartakopean
oraiño bai datza.

Olerkariak, pizkat itxaronik, esaustan: —Ixillik dagoan
ezkeró, ereti au ez egizu alperrik emon: geiago jakin nai
ba'dozu, mintzo zaite ta itandu berari—. Nik jardetsi neu-
tson: —Zeuk galde egiozu níretzat on deritxazuna, nik ezin-
go neuke-ta: orrenbesteraíño bai nago, orrenganako errukiz
jo ta naigabetua!

Ortaz, barriro asi zan onela: —Zure arrenak eskatzen dauana atsegin ta beratz betetu dagian gizon onek, esaiguzu oraindiño, arima atxillotu orrek! , nolatan estali oi dan go-goa enbor adabegitsu orreitan; baitn esan egidazu, al ba'dozu beiñik-bein, iñor danentz atzbegi orreitatic azke geratzen danik—. Enborrak orduan arnas artu eban, eta ondoren aize a abots ontan kokatu zan: —Labur erantzungo dautzuet: arima oilla, berenez erauzi dan gorputzetik urtetean, Mino'k artu ta zazpigarren birara bialdu daroa. Basartean jausten da, toki izentaturik ez daukan lekuan; baiña adurrak jaurtzen dauan unean, galtxurí-azia lez ernetan da; muskil antzera ernebarritu ta ziltzen da lenengo, ta gero basa-landare búrtu. Arpiak ondoren, aren orriak jan eta min emonik, oiñaze-arnas-ateak edegitzen dautsoez. Gu be, beste arimak lez, geure ondakifíak batzera goakez; areikaz, baiña, guretariko iñor ezta barriro jantziko, zuzen ta egoki ezpailitzake noberrak bere oldez kendu dauana barriz eukitea. Tarraz ekarriko doguz onagíno; eta oian ontan dagokez gure gorputz bako-txa, bere arimak oiñaze artzen dauan basokaran berberetik dingilizka.

Zerbait geiago esango euskunaren ustez, enbor ari begira oraindik gengozala, olako iskanbilla batek iñarrosi ginduzan; eiztariak, zelataka dagon lekurantza basurdea ta txakurrak etorten nabaitzean, piztien orrua ta zugatzen abarrotsa batera entzun oi ditunaren antzekoa bera. Ta ona nun agiri yakuzan ezkerrentz doakabe bi, billois ta zarrastatuak, oia-neko abar-kimuak oro ausi bearrez, astrapalada izugarrian ígesi. Aurrekoak iñoan: —EI, erio, el!—; eta besteak, baldarrago ebillenak, deadar:. —Lano, ire bernak etzebiltzan orren arin Toppo'ko ernsoaldian—³. Eta, bear bada, arnaseak uts eginda, moltso bat egin eban bere buruz ta zugatzoz.

Arein atzetik egoan basartea txakur baltzez beteta; gose ziran oneik, eta katea kendu yaken erbikariak lez ebiltzan aringa. Ostendu zanari aginkada ikaragarriak emoten asi ziran; eta, guztiz sapitu ondoren, aren gorputz-atalak eroan ebezan oraindik dardar.

Zuzendariak ordun, eskutik artuta, zauri odoksuakaitik alperrik alakatzen zan abetxoagana eroan nindun. —O, San-Ander'ko Jakob!, iñoan. Zer on ekarri dautzu nii gordeleku arteak? Nik al. yoat íre odol-jariozko bizitzaren erru?

Níre Maixuak, abetxo aren aurrean geldí jarri zanean, esan eban: —Nor izan intzan i, eure odolaz batera ainbat zauritik olako itz erdiragarriak asperentzen dokazan ori?—. Arek erantzun euskun: —Ene orrietatik berezi nauan triskantza negargarria ikustera etorri zarien gogoak!, batu egitez oneik abetxo zurbillaren oiñera. Bere Jenengo zaindaria Joan Bateatzalleaz⁴ aldatu eban urikoa izan nantzan ni; ori dala-ta, arek betí itun-azoko dau bere antze gordiñez; eta Arno'ko zubian oraindiñokarren bere ikusgarriren bat zutik dagolako ezpalitz, Atila'k artaz itxi ebazan auts gainean uria barríro eragi ebenen lan guztia alperreko litzakean. Nik neuretako urkabe biurtu neban neure etxea,

- (1) Toskana'ko padura edo zngira.
- (2) Bekaizkeria.
- (3) Igesari emon eutsan sienatar onek.
- (4) Fiorenzia.

XIV KANTUA

Muiña.—Zazpigarren birako irugarren egonlekua\ *area-tza zabala*.—*Etentzeka kiskaldu daroan su-esparru ta erre-teak*.—*Jainkoaren, Izadiaren eta Gizartearen aurka zakar jokatatu ebenak emen dabezán neke-miñak*.—*Onein artean Kapaneo aurkitzen dabe lenengo*.—*Kerete izaróa*.—*Mendipeko leza-zuloak*.—*Akeront, Estigi ta Plegeton*.

Sorlekuagazko maite-suak biotz-samurtuta, batera nitun ostó sakabanatuak, dagoneko eztarri garratz egoanarí biur-tuaz.

Andik, bigarren egonlekua irugarrenetik bananduten dan unera zuzendu gifiean; zuzentasunaren indarra ikaragarriro somatzen da emen.

Ikusi nitun gauza barriak zeatz azaltzeko, azalean landararik artzen ez dauan lau batera eldu gintzazala diñot. Oian oiñazekorrak lora-gingil antzera eban zabaidia, au obi odoltsuak biratzen eban lez. Zirkiñik bage geratu yakuzan oiñak oianaren eta lauaren ertzean bertan. Usgunea ondarrez estaldurik egoan, Katon'en oiñak ^l beiñola zapaldu ebena baizen idor ta lodiz. O, Jainko-asperkunde! , bildur izan bear zaitu bai, niri begi aurreratu yatana irakurten dauanak! Arima billois talde andia ikusi neban, doakabe ta negarrez oso: zirudienez, askotariko zigor-epaiak beteten egozan. Batzuk lurrean egozan aratin, beste batzuk jesarrita guztiz nahasi, eta irugarren batzuk arat-onat ebiltzan eten barik. Biraka ebiltzanak naiko geiago ziran, gitxiago barriz oiñazeren bat jasateko etzunik egozanak; azken oneik, baiña, azkeago eukien miña intziri-jariorako.

Aretza oro gain, jauskera nagiz, su-maluta zabalak etozan euri antzera, aize bako edurra Alpe mendietan jausten dan lez. India'ko eskualde sutsuetan Alesander'ek bein, lurrean itzaltzen etziran su-txingarrak jausten ikusi ebazan, bere gudarien gaiñera; ta zapaldu egiezaJa agindu eutsen onei, lurratsa bakarrik zan bitartean errezago itzaltzen zala-ta. Orrelaxe jausi zan betiko sua be, sukarriak ardaia lez ondarra kiskaldu ta arimen oiñazea kemen geiagotzeko. Aspertu barik dantzari erabillezan esku baldarrak, su-txiffar maiz barriztatu areik ezker-eskuma aldendu nairik.

Ni asi nintzan esaka: —Maixu, txerren zibilkaitzak uriko atean ipiñi euskuna izan ezik, eragozpen guztiak mende jarri dituzun orrek, zer itzal dogu a, suaren ardura bage ta euri orrek naigabetuko ezpaleu lez, ain matxar ta arroputz dartzana?—. Itzal arek orduan, nik Zuzendariari beretzaz itz nengiola oarturik, gedar egin euskun: —Bizirik nintzana, axe naz ilda be. Jupiter'ek, bere asarre gordiñean, ni neure bizitzako azken-egunean zauritu nindun ifar zorrotza aterazo

eutsan errementaria² nekerazoko ba'leu be, edo-ta Mongibelo'ko langille baltzak oro³, orain bat gero bestea, urrenez urren, nekalduko ba'litu, Flegra'ko burrukaldian egin ebanez, onela: «Lagun zakit, lagun zakit, Bullcan on» deika, ta ondoren ni be bere kemen osoz gezitu, eleuke nitaz jaritxiko bear besteko asperkundera.

Zuzendariak ontan, nik egundo entzun ez neutson eran, guztiz bizi ots egin eban: —Oi, Kapaneo! , eure artokería emaro ezten ez dokalako dok ire zigor andia. Etxagok martirí-oifiazirik ire sumiñak eroan-azten dokanaz bardintzekorik.

Nigana zuzendu zan gero, bigunago esanaz: —Tebas ínguratu eben erregeetatik bat, auxe izan zan; Jainkoa ezetsi eban, eta gaur be, eskaririk zuzentzen ez dauksan ezkeru, erabat ezesten dauala dirudi; esan dautzudanez, alan be, asarrea da biotz orrentzat sari merezia. Orain jarraitu neuri artez ta ernai: ez egizu, arren, are errean oiñik ipiñi; zabiltz beti oianari derautsazula.

Mutu lez eldu gintzazan errekazto batek, oianez landa, bere urak ustuten dabezan tokira; aren gorriak oraindiño be ikaraz jarten nau. Aran zear doaz Bulikame'tik urtendako urak, éмагаJduak banantzen dabezanak⁴; edu orretan joian ibai a be ondarrez ondar. Arrizkoak ziran barrena ta muna biak, arrizkoak baita alde bietako ertzak, eta nik uste neban andik ibilli zeitekela.

—Iñori be sartzea galazoten ez yakon atetik sartu giñeanetik erakutsi dautzudazan zer guztien artean, eztabe zure begiak ikusi sugar oro il daroan ur-ibilli ori baiño gauza nebarmenagorik—. Itzok zuzendu eustazan ene Biderakusleak; beraz, jakin-miña barnean arrotu eustan ezkeru, iñoana argiroago azaldu eistala eskatu neutsan.

—Itxasoaren erdian eskualde matxartu bat aurkitzen da, esan eustan ordun, Kerete deritxona; errege bat izan eban onek txit on-zalea, ta mundua bera be aren agintzaldian oitura onez garbiago agertu zan. Mendi bat ba-da an, Ida izenez, beiñola uretan eta ostotan guztiz atsegin izana; gaur osteru, antxiñako gauza guztiak lez, lekaro soil, basamortu

da. Rea'k axe artu eban bere semearen kuma seguru; eta, obeto ostondu ta zaintzearren, umeak negar egiane, zaratost andiak atarazten ebezan. Mendi barruan zar bat dago zutik, sorbaldak Damieta'runtz itzulia, izpillu antzera Erroma aurrez-aurre. Urre soilJez egiña da aren burua, ta zidar utsezkoak aren bularra ta besoak; bo-rontzekoa da gero iztarperafño, eta andik beera burdin autuzkoa oro, eskumako oiña ezik, au lupetz egosizkoa baita;. zarra, ostera, onegan geíago tinkatzen da, bestearen gain baiño. Alderdi bakotxa, urrez eratua ezik, malko-jario dagoan arrakala batek zearkatzen dau; malko orreik, barriz, bateraturik, esandako mendia zulatu daroe. Ango urak aitez aitz ibar ontarantza datoz, Akeront, Estigita Plegeton osoturik; ígarobide medar ontatik jatsiz doaz gero, geíago jatsi ezin daikean tokirafño, ta an Kozito dagie; zingira a zer dan zeuk dakuskezu, ta ez dautzut orain adierazo gura.

Eta erantzun neutson: —Errekazto ori gure mundutik orrela datorrena ba'da, zergaitik ezta bera agiri oian onen muturrean baiño?—. Eta arek niri: —Zuk ba-dakizu leku au biribilla dana, ta asko ibílli zarean arren, ezkez-aldeetik beti beerantza jatsiz, bira osoari ez dautsazu oindiño itzulia egin; au dala-ta, ikusi bagako gauza barriren bat agertu arren, etzara origaitik arritu bear—. Eta nik jardetsi: —Mairu, nun aurkitzen dira Plegeton ta Leteu? Bataz ez dirautazu ezer, ta besteari malko-euri orrek asiera damotsala diñozu bakar-bakarrik. —Eder jataz zure itaun guztiak, erantzun eustan; baiña euretatik baten korapilloa ur gorri orren irakiñak askatu bear eutzun. Leteu ikusiko dozu, baiña leza onetatik kanpo, arimak damuturiko erruak parkatu yakezanean garbitzera doazan tokian.

Gero gaiñeratu eban: —Ordua dogu onezkero oiana izteko; erdu artez neure ondoren; ertzak bide dagiskue; ez-tira, ba, kiskalkor, ta arein gain lurrats oro ito-azten.

- (1) Libia'ko basamortua, Katon urtikarrak aurretik zearkatua.
- (2) Bulkan-
- (3) Kiklopeak.
- (4) Viterbo'tik laster dagoan urberuaga.

XV KANTUA

Muiña.—*Olerkari biak, areatza zear dabiltzala, izadiaren aurkako zakar-talde bat aurkutzen dabe, ta talde ontako Bru-110 Latini, Dante'ren maixua.—Irakasle ta ikasle, alkarregaz.—Firenze dabe autu-gai.—Dante, bere erritik, erbestera botako dabe.—Latini'k, Dante'ren eskuetan izten dau bere Altxor (Tesoro) iiburua.—Bere gaiztctsi-taldeagaz ezkututzen da.*

Arrizko ertz areitako batetik abiatu giñean; errekaiztoko lurrinak, aren gaiñean, ura ta muiñoak sutatik aldendu eroiazan gandua eratzen eban, Flamenkuak, eurekana aurreratuz doan itxasoaren bildurrez, Gizant eta Brujas bitartean, arresiak jaso oi dabez urari eusteko; Padutarrak be, Chiarentana'k¹ bere gain beroa nabari izan baiño len, Brenta ren ertzez-ertz bardin dagie euren gaztelu ta uriak jago teko. Edu orretan eratu ta egiñak ziran muiño areik; arein, baiña, jasotzailleak, zalakoa zala, etzitun egin orren jagí ta lodiak.

Oianetik urrintxu gengoan-eta, begiak atzera biurtu arren, aren aztarrenik be ezin neikean onezkero ikusi; ontan, baiña, muiñoan zear etorren arima-taldea idoro gendun: banan-banan begiratzen ninduan areik, gizakiak gabaz illazki barritako argi exkaxean batak besteari begiratzen dautson antzera; eta , jostun zarrak jostorranantza lez, gureganunt² zorrozten ebezan euren betulak.

Arima areik ni orrela azterturik, euretariko batek eza-gutu nindun, eta jantzitik oratuta esan eustan: —Au arri-garria!—. Nik, barriz, arek besoak luzatzen eustazan bitartean, adi-adi so egin neutson betarte kiskaldura; oso errea ta itxura gabekoa egoan arren, ez yatan orraitíño ezagun gaitz izan, eta aren arpegirantza neurea makurturik, erantzun neutson: —Zu emen, Brunetto jaun?—. Eta arek jardetsi: —O ene seme!; ez egizu begitan artu Brunetto Latini zugaz pizkat atzera biurtu ta beste arimai aurreratzen itxi ba'da-

gitsoe be—. Eta nik, erantzuki: —Bai, bene-benetan eska-tzen dautzut; nai ba'dozu jarri gaitzean, orreia dagiket batez be lagun dodanari ondo ba'deritxa. —O seme! , bir-esan eban, une batean be guretatik atzera lotu oi dan edonor, gero euri onen zigorpean geratzen da eun urtez, errekin yakon sua uxatu eziñik. Jarraitu, bæ> aurrera; neu noakizu ondoz-ondo, eta gero betfko oiñazea negartuz zarpastaka doan neure taldeaz batuko naz.

Aregaz dendun edo pare ibilteko niñoiari munitatik jasten ez mintzan azartu; neure burua makur euki neban, alan be^ begirune andietan, arek onela asi bitartean: —Zer zori edo asmo dozu azken-ordua baiño len ona beera zakarjazna? Nor da bidea erakusten dautzun ori? —An goian, bizi barean, erantzun neutson, nire adiña betea zan aurretik ibar baten bidegaldu nintzan. Baiña atzo goizetik atzez-atze jarri na-kion; eta ni arengana barrero biurtzean, laguntzen daustana agertu ta egiazko bidera itzuli nindun—. Eta arek niri: —Zeure izarra jarraitu ba'dagizu, uts egiteke kai aintzatsura elduko zara, zu gogotan bazaitut beintzat bizi ederrean. Eta ain arin il ezpa-nintz, goiak orren begiko zinduzala ikusirik, arnas-kemena emon izango neutzun zeure lanean jarraitzeko. Baiña bein batean Fiesole'tik jatsi ta oindiño be ango mendarte ta aitz-malkar latzen zerbait daroan erri doillor ta esker bakoa, zuk dagiozun onagaitik, arerio izango yatzu; eta au berezkoa da, izan be, piku gozoari ez bai-yako egoki otsa-lizar latz artean arnari ekartea. Entzute zarrak itsu-izena damotse munduan; erraza zeken, bekaiztia arroputz; ez zaie-zala arein ekandu txarrak egundo loitu! Zoriak gerorako zuretzat omen andia dau, ta batzuk eta bestetzuk zure zale izango; baiña astoakandik bedarra, urrin dagoke. Fiesole-tar abereak euren gorputzez egin begi nabaza-bedar; lan-darea ezingo dabe ikutu, euren sats-artetik oindiño be olan-goren bat urten ba'dadi, gaiztozko abi a jaso ondorean ge-ratu ziran erromatar arein azi donea ernebarritu dagiana nunbait.

Nire naiari guztiak bete ba'litzaz, erantzun neutson, ez zengokez oindiño giza-semeakandik banakatua; gogoan za-

kartaz, ba, beti geldi ta tinko, ta orain negargarri jat ezil-kortasuna zelan jaristen dauan gizonak munduan erakusten eustazuneko zure iduri maite, on eta aitakorra olan ikustea. Ortaz, bizi nazan eta al dodan artean, neure itzak azger-azoko dot zor dautzudan esker ona. Oroimenean daroat josia etorkizunaz diraustazuna, Andere batek azaldu dagian beste idazti baten; arenganaño eldu ba'nadi, bada, arek jakingo dau zelan adierazi. Auxe diñotzut bakar-bakarrik: barruak txarretsi ezik, zoriaren edozein gotabera ta azi-orrazi eroateko gertu nagoala. Ez dantzut lenengoz olako iragarkizuna; beraz, eder yakon lez igitu begi Alanbearrak bere gurpila, ta baserritarrak bere atxurra. Ene maixuak orduan, eskumarantz biurtu ta niri so egifik, esan eban: —Ondo zaindu dagianak eztau alperrik entzun oi.

Alan be ez neban nik Brunetto jaunagaz neukan autua eten; eta bere lagun nabarmen ta garaienak zeintzuk ziran galde egiñik, erantzun eustan: —Ondo yatortzu zuri eurtariko batzuk ezagutzea; besteai buruz, oba da tautik ezesan; ainbat alkar-izketarako epe laburra dogu-ta. Oneik danok jakizu, ospe andiko eleiz-gizonak eta ertilariak izan zirala eta munduan pekatu bardñak kutsutu ebazanak. Gizatalde maskar atan doa Prisziano, baíta Acorso'ko Prantzisko be; eta samalda ain saskarra obeto ezagutu nai ba zendu, Jainkoaren morroien morroiak Arno'tík BachigHone'ra² aiatu ta bere soin-atal gaizki edatuak itxi zituan a be ikusi zengike. Geiago be esango neuskizu; baiña ezin dot onezkerero ez aurrerago jo ez itz-egin, ondarretik ba ke barria dakust urteten,, eta orrek saiestu bear ditudan arima batzuk urreratuz datozela iragarten daust. Zeure ardurape izten dot ene *Altxorro*; ³ ortxe bizi naz ni oindiño: ez dautzut geiago eskatzen.

Gero besteakaz, Verona'ko zelaian, *ikurrin* orlegia norgeiagoka lortzen dabenen antzera itzuli zan; ibilían, barriz, irabazten eztabena ez, baiña irabazten dauana emoten eban.

(1) **Alpes'ko mendia.**

(2) **Ander Mozzi, Florentzia'ko gotzaiña.**

(3) **Brunetto Latini'ren idazlana.**

XVI KANTUA

Muiña.—Zazpigarren birako irugarren egonlekuaren azkenera ia eidurik, Plegetorieko ur-ots sorra entzuten dabe Olerkari biak.—Florenziako gualari argi izan ziran Guidogerra'gaz, Tegghiaia'gaz eta Rusticucci'gaz itz dagie.—Gerion, ots, Iruzur dakuse leza-ertz-ertzean.—Geriorien gizantza.—Asarrekorren egoitzean atxilo dagozan lukurak.

Beste egonlekuan jausi uraren zaratots sorra, erleak erlauntzetan atera oi dabon durundu antzeko zurmurra argi entzuten zan tokira ni eldu-ala, oiñaze ekaizpe latzetik igaroz joian gizataldetik íru ítzal banandu ziran lasterka.

Guganaturik, bakotxak deadar egian: —Geldi zaitetzazu, jantzí-itxuraz geure lur zabarreko seme zarean ori—. Ai! , zenbat zauri zar ta ezo ikusi nitun aren gorputz-ataletan, sualc eginda! Naigabez zurbildu naroa oindiño bearen gomuteak. Garrasi areik entzunaz gelditu egin zan nire Irakaslea; ta, arpegia niregana biurtuz, esaustan: —Itxaizu emen, oneikaz adeitsu izan nai ba'dozu; alan be, esango neuskizu, toki au txingar-izpiz gezitzen dauan suagaitik, orrei baiño zuri obeto dagokizula alkar-topatze leia-korra.

Itzalak, gu geldituaz batera, lengo leloa ber-asi eben; gure ondoratu ziranean, barriz, irurak olako bira bat egin ez itzulinguruka ekin eutsen. Kirolzaleak, bilois ta alkar-artuak, ezpata-puntaen burrukara orduko, batak bestea zaindu oi dau, etsaiaren gaiñera egozteko abagune egoki bila; itzal areik be, era berean, neugana zuzentzen eben arpegia, beti biraka, oiñak aruntz ba'erabilezan samak onantz itzulirik eukiezala.

—Toki irriskoi ontako baldartasunak eta gure itxura zurbil loiak gu ta gure eskariak naskagarri egin arren, iñoskun areitako batek, gure izen andiak biotza adoretu bear dautzu, inpernuan ain seguru oiñak jarten dituzun ori nor

zaitugun esan daiguzan. Ni atzetik noakion eta bilosik, guztiz niirrindua dakusazun au, zuk uste baiño maila goiagokoan bízi izan zan Gualdrada * garbiaren biloba zendun, Guidogerra izenez, bere bizitzan zentzunez aiña ezpatatz egin ebana; nire atzetic area zapaltzen dauan beste ori Tegghiaio Aldobrandi dozu: onen aotsa eskertu bear leukie munduan. Eta oneikaz bat gurutzean naukazun au, Jakobo Rusticucci izan naiatzun; eta, egiaz, iñok baiño kalte geiago egin eustana, neure emazte ankerra.

Sujasetik gordeta egon izan al ba neu, beekoekana, zuzenduko nintzakean, eta au ez dot uste nire Irakasleak txartzat artuko ebanik; baiña suak erre ta kiskalduko ninduelako bildurrak eratxi eustan areik besarkatzera bultzeragistan gogo beroa. Gero aulan asi nintzakon:

—Ezta narda, atsekabea baiño, zuen egokeraren barri emon daustana, ta min ori askotxo luzatuko jat osorik deuseztu orduko. Orretzaz konturatua naz, ene jaunak itz batzuk esan eustazanez gero; arein bidez ulertu neban, bai gureganantza zentozenok nortzuk ziñien. Zeuon lurrekoa naz, eta atsegiñez entzun eta gogoratu ditut beti zuen egiñak eta izen omengarriak. Beaztuna itxirik, Zuzendari zintzoak eskiñi daustazan igalí gozo bila noa; baiño egoki jat aurretiaz erdi-erdiraiño jastea.

Orduan arek: —Orrela irauñ beizu luzez arimeak, zeure gorputz-atalai baturik, orrela baita dizdiz begi zure entzuteak, eriotz ostean be. Adeirik eta kemenik, esaiguzu, ba al da oindiño gure errian, oi zanez, edo-ta osoan bota ete dabe kanpora? Gulielmo Borsiere'k, ba, oraintsutik geugaz antzi dagianak eta an beste lagunakaz doanak, asko bai asko naigabetzen gaitu bere esanakaz.

—Jente barriak eta bat-bateko irabaziak, arrokeria ta neurririk-eza sortu dabe zurean, Florenzia, eta orregaitik zeuk be negar dagizu dagoneko!—. Onan ots nik, arpegia goí; ta iru itzalak, au entzunik, so egin eutsoen alkarri, egi biribil.bat adítzean lez.

Erantzun eustien danak: —Beste eretietan be, edozei-
ñen itauni ordain ain betea emotea orren ba'yatzu, zorion-
tsu zu, barne dozuna diñozun ori! Baína leku aizarotsu
oneik itxi ta izar ederrak barriz ikusi ba'dagizuz, an goian
«An egon nintzan» esatea eder yatzunean, gizasemeak,
arren, mintzo daitezala gutaz. Itzetik ortzera ingurua ausi
ta bernak ego zirudiela iges egin eben, ameneko baten ez-
kutatuaz. Nire maixuari orduan andik aldegittea otu yakon.

Ník ari jarraitzen neutson, eta oinkada batzuk egin or-
duko, uraren zaratotsa gugandik txit urre egoala oartu nin-
tzan; beraz, guk abots zoli izketan jardun arren, ez eus-
kuen areik entzungo.

Veso menditik urtendako ibaia Apenino'ren ezker-alde-
tik zear goizerriruntz doa, beeragoko laban-oean murgildu
orduko Acquacheta izena artu ta izen au be Forli'n galdu-
rik; gero, barriz, ur-jauzi eskerga dagi mila bat gizonek
euren bakartegia idoro bear leukien Deun Benedito gaiñe-
ko Alpes-ertzean. Era orretan entzun genduzan ur odolez
gorritu aretk be, arkaitz Iabartsu baten erraietan, txit za-
kar ots egiten; bertan asko luzatu ba'nintz, belarriak sor-
azoko eustazan aurki.

Lokarri bat² neroían soiñean lotuta, onegaz atz emon
uste bai neban narru orbanduzko pantera. Ene Zuzendariak
esaustanez, bera askatu nebanean, biribil ta moltsotua esku-
ratu neutsan; arek, ostera, eskumaruntz itzuli ta ur-egañe-
tik urruti samar jarriaz, leza sakon aretan jaurti eban. Nik
neure kautan niñean: maisuak ain arduraz begiz jarraitu
dautsan egiteko barri oni naitaez barriren batek erantzun
bear. Al, gizasemeak bai izan bear leukiela zurrak, egiñak
ikusi ezezik, burutapenak adimen-indarrez irakurri be egin
oi dautsiezanen aurrean!

Eta gaiñeratu eustan: —Laster datorke goitik nik itxa-
ron ta zuk gogoan darabilzuna; egoki da ori zuri begi au-
rrean jar-aztea.

Gizonak, albait, guzurra esateko arriskuan jarri baiño
len, bere ezpanak ixil-ikurraztu bear ditu; bestela, erru ba-

M

rik lotsaraz-zori ipinten dau bere burua. Orain, baiña, ezin ni ixilik egon; eta *Antzerki* onen bertsoakaitik eta gizar-tean arrera txeratsua ízan daian, zin dagitzut, irakurle, iduri bat, biotzik osoena dardaraztuko leukean iduria ikusi nebala egurats nahasi arrean zear etorten; bear bada arri-mokor baten edo urpean gorderiko beste edozein gauzakin kakotu dan aingura askatzera itxaspera jatsi ta ur-gaiñeratzean bernak batu ta besoak goruntz zabaldu daroazan urpekariaren antza emoten ebana.

(1) Alke ta begirune aundiko emakumea.

(2) Zer adierazo ete nai lokarri onek? Battuen gardLz, biotz-aunditasuna, ta beste batzuk diñoenez, garbitasuna.

XVII KANTUA

Muiña.—*Gerioríen argazki.*—*Bergili pizti onegaz dagon bitartean, Dante'k irugarren egonlekuan aurkitzen diran lukurreri-zaleakaz itz egiten dau.*—*Olerkari biak piztilzarren lepo gaiñean.*—*Gerioríek zuzenduta urteten dira zazpigarren biratik.*

Orra or pizti buztan zorrotza, mendiak zulotzen dituna, arresiak eta iskiluak ausi; or, bai, Judi osoa izurritzen dauana.

Orrela asi jatan berbaz Maisua, eta ziñu egin eutson patariari, gu gengozan arri-bide emera urreratu zedila aitzen emonez. Marrokeriaren iduri.¹ atsitu a gugana eldu zan, eta buru-gorputzak aurreratuta be, buztanik ez eban ertz-gaiñean ipiñi. Gizon zintzoarena zan aren betartea, kanpotiko itxuraz txit samur-bera; gaiñerantzeko soin guttia, barriz, sugearena zirudian. Erpa bi eukazan galtzarpe-raiño uletsu, ta lepoa, bularra ta atbo biak korapilo ta or-

ban biribilez galñezka. Tartar eta turkarren artean be ezta iñoiz ikusi, gain ta a^pi, kolore ain ederrezko miesarik;

Arakne berak²eiotako oialak be etziran orrenbestekoak izan.

Txalupak sarri ikusi oi dira itxas-ertzean, erdi-ur, erdi-lur, baita katardak be tudeskar salobereen lurraldean arra-ñai lepo egiteko gertu; patari iguingarri a be, antzera, lau ondartsua Lngurratzen eban arri-esparruaren gain egoan: us-gunean ara-ona erabillen buztana oso, muturra ískillotzen eban ezten pozoitsua arrabia lez jasorik.

. Zuzendariak niri: —Egoki yaku orain, an etzunik dagon pizti ikaragarriagana bide egitea—. Beraz, eskumaran-rza jatsi giffean, eta amar oinkada emon genduzan egal-ertzez ertz, aretik eta sugarretik al giñoan igeska; ta, bidutziagana eldu giñanean, zerbait aruntzago jente-pilloa ikusi neban ondarrean, amilburuan kukurumixo jarririk.

An bota eustan maisuak: —Leku onen andítasanaz oso-rik konturatu zaitez, zoaz eta aztertu egizu orain orrein era ta gisa; laburrak beitez, baina, zure errazoiketak. Zatozan bitartetan, nik pizti onegaz itz egingo dot, bere bizkar sendoak egokitu daiskuzan.

Ortaz aurrera jarraiturik, soil-soil ibilli nintzan jente zurbilla zetzan zazpigarren birako azken-erpiñeraiño. Oiña-ze-ixuri egozan arein begiak; su-lama ta are-galda, eskuakaz kentzen ebezan arat-onat: udan txakurrak, orain muturrez gero zangoz, ozka daukiezan ardi, euli ta mandeuliak uxatu oi dabezanez edo.

Gero, barriz, areitan su minkorrek jo batzueri arpegira adi adi begitu arren, ez neban iñortxo ezagutu al izan; bai-ña, oartu nintzanez, baktokak kolore ta ezaugarri berezizko katanarru bana aukien samatik dingilizka, ta euren begiak areitan asetzen ziran. Obeto aztertzearren urreragotu nitzakien, eta zisku orail baten iduri beillegia somatu neban, leoiaren antz-itxura osoa eukana bera. Are geiago, neure begi-azterketari ekiñik, odola baizen gorri ikusi neban

beste bat, esnea bera baiño zuriago yatzun erakusten eban antzarra, Euretariko batek, zisku zurian jmakera beilJegi izorra eukanak, esan eustan: —Zer degizu obi ontan? Zoaz ondiño bizi zarata, jakitu nire auzoko Vttaliano emen, neure ezker-aldean jarriko dala. Ni, florentziar onein artean, padutarra nozu, ta trumoi-antzo naigabetzen daustiez belarri-min tzak ekin latzean deadarka: «Betor zaldun gurena, iru pikudun ziskua daroakena». Gero, aoa biur-azorik, idiak bere sur-zilloak miazkatzeralcoan lez, miiña atera eban. Baiña ni, astiroegi ibillirik, lar ez luzatzeko esan eustanari gogaikarri ez izatearren, bizkar-gaiña erakutsi neutsoen arima doakabe arei.

Orduko piztitzarraren zerrara igonda aurkitu neban Zuzendaría; eta erausi eustan: —Kementsu ta ausart zaitetz orain. Onelango mailladiz ezta emendik jasten; igon aurrekaldera, buztenak kalterik egin ez daizun, erdian neu joango naz-ta. Lauerdeneko min otza aurrez sentiaz atzazkaletako margoa galdu ta aínubea gogoratuaz bakarrik osoan dardarazten danaren antzera gelditu nintzan itz oneik entzutean; itzok, baiña, ugazaba onaren begi-aurrean mirabe mazalak senti oi dauan lotsaria oar-azo eusten niri.

Onenbestez bidutziaren lepo nasaian jarri nintzan, eta «Eutsi, otoi!» esan nai izan neutson; neure ustez beste, alan be, ez yatan abotsik etorten; eta ori, galzori guztietan onez atera nindunak, igon nintzaneko, oratu ta bere besoe-kin eusten eustala. Ondoren, arek ots: —Geri.on, asi ibliten, bira zabal ta astiro jatsiaz: gogora egik daroakan sortabarria.

Ur-ertzetik urrinduz doan ontzia lez atzeraka joan zan piztia, ta bere zirkin-igiera guztiak azke somatu ebazanean, len bularra eukon lekurantza buztena biratu ta edaturik, aingira lez dardarazo eban, erpakaz aizea erakarriez. Faeton'ek³ bildur andiagoo ez dot uste izan ebanik, oindiño be ikusi daikenez zerua errerik galgak itxi ebazanean; ezta Ikar zorigaiztekoak⁴ be, argizaia urtu ta bere aitak «Bíde txarez zabiltz» didar egitsola, gerritik egoak jausten yakozala

oartu ebanean; sor ta lor, ízuak jo nindun, bai, aidean oso ta begi-aurrean, pjztiaz landa, eusgarri bage neure burua ikust nebanean.

Au astiro, astiro ibilten asi zan; biraka joian jatsiz, baina betartean eta gorputz-azpian sentítzen neben aizeaz ezik, ni ez nintzan konturatzen. Urak leza-barnean ateraten eben oskar-barbuiUa ikaragarria entzuten asi nintzan eskumara; beraz, burua makurtu ta beerantz zuzendu nebazan begiak: lipar aretan, amiltegi aren aurrean osorik izu-ikaratu nintzan; an ikusi nitun sutzarrak, an entzun nitun negar-aiak! Dardar-laztua, neure baitan kiríbildu bear izan neben. Eta orduan oartu nintzan, lenago ikusi ez nebana, biraka giñioiazala beeruntz; oiñaze andiak nainun moltsotuta geugandik urre bai geunkozan.

Ez dei ez txori ikusi bage, luzaro egon yatzu mirotza goian egaz; bere zaiñari esan-azo dautsa: «E! , jatsi bein! ». Eta txoría azkenez, nekatua, eun bira iasterrez goiak artu ta zearkatu ostein, beera jasten da, esaneratu ebanagandik urrín, muker ta zaputz, kokaturik. Orrelaxe itxi ginduzan Gerion'ek leza-barreanean, arkaitz zartatu baten ondo-ondoan; eta gure soiñez askaturik, uztaiak erauzitako gezia lez urrindu zan.

(1) Gerion, mitu-mamua; azpLkeria adierazten dausku.

(2) Arakse, lidítar neskatxa. Euna eioten Minarba'ri irabazi eutsolako, onek aramu biurtu eban.

(3) Faetan, Eguzkiaren seme; bein suburdia zuzentzen ziararduala, edeak uts-egiñik, lur gaiñera jausi zan.

(4) Dedalo'ren seme. Argizalako egoz egazka, Eguzkira lar urre-ratu zalako, itxasora amildu zan

XVIII KANTUA

Muiña.—Zortzigarren bira\ iruzur edo marrokeri-zaleak dagoz emen.—Amar obi biribil daukaz.—Lenengoan, zantarrak eta lilluratzailleak txerrenen zigorpean bizi dira.—Dante'k an aurkitzen dauz Caccianemico ta Jason.—Bigarrenean, legunkari ta loúngazaleak sats-obian murgil dagoz.

Leku bat ba-da inpernuan, Malebolge (zisku-gaiztetsi) deritxona, ingurumari daukan esia ezik, beste guztia arrizko ta metal-kolorezko. Oxin naikoa zabal sakona edegiten da zelaiguna its aren erdi-erdian; oxin orien mana ta egikera abagunez adieraziko dot. Biribilla da osin eta esi jagi ermoaren bitartean dagon zabal-unea, ta batrun amar aranetan berezita dago. Gaztelu batek, seguruago egiñik, inguruko ormak jagoteko euki oi ditun luban-obi askoren antzera, nunbait; eta obi oneik, ate aurretik beste aJderaiño doazan zubiak daukiezan lez, emen be bardin arkaitz batzuk aurreratzen ziran mendi-oiñetik, ertzak eta obiak zearkatuz, areik ebagi ta alkar-batzen ebazan oxiñeraiño eldurik.

Gerion'en zerratik jaskeran, auxe zan gu aurkitzen giñean tokia. Olerkariak ezkerrera artu eban, eta ni ari jarraika orpoz orpo. Eskumatara erruki-zio barriak ikusi nitun, ots, lenengo obia asetzen eben oiñaze barriak eta iruzurraren adiskide barriak. Ondoan billois egozan pekatariak; emengo erdikoak gure aurrez aurre etozan, angoak barriz geugaz bat ebiltzan, baiña oinkada luzeagoz.

Erromatarrak, Urte santuz, Sant'Angelo zubitik gizatalde andiak igaroten diralako, erabagita daukie, gaztelutik zear Kepa Deuneruntz doazan guztiak alde batetik eta Mendi'runtz doazanak bestetik ibilli daitezala. Arkaitz baltzaren alde batetik eta bestetik edu orretan ikusi nebazan deabru adardunak zaaro-zigor andiakaz, gaiztetsien lepazurrak erruki barik astintzen ebezalarik. O, areik bai bizkor bernak jaso, lenengo zartakora! Ez egoan an iñor ez bigarrenaren ez irugarrenaren zain.

Nire begiak, nenbillela, gaiztetsi batenakaz gurutzatu ziran; kolkorako nik: «Au ez dok lenengoz ikusia». Eta zeataago a ikusi naírik, oiñak tinkotu nebazan; Maisu onak be bardin egin eban, baita niri zerbait atzeratzen itxi be. Zigortuak uste 'eban burua makurtuaz ostenduta egoala, baiña orrek ez eutson balio, ta bota neutsan: —Zu, begiak bean josten dozuzan ori, guzur-malo ta sasi-itxuraz ez ba' zabiltz, Benediko Caccianemico zaitut. Zek, baiña, ekarri zaitu bazi (xaltza) ain pipertsura? Eta ak niri: —Gogo otzez diñot; baiña zure izkera argiaren aurrean, beste aldíko mundura gogora dakarstan orren aurrean, amor dagit, Jazokun ontaz nai dana esan arren, neu izan nintzan Ghisola liraiña markesaren guraria egitera beartu nebana. Eta ez naz emen negar dagien boloñarren artean bakarra; alde-rantziz, toki au areitarrez beterik dago-ta, Savena ta Reno tartean gaur ezta obi ontan beste miin, *sipa* (ederto) difíoenak; eta diñotzudanaren autor edo agiririk nai ba'dozu, gogora egizu gure zikoizkeri oia.

Olan mintzaten zala, txerren batek, atzetik zigortuz, esan eutson: —Aurrera, zantar; emen ez daukazu, ba, diruzko emakumerik.

Neure Gidafiagaz batu nintzan orduan; ta urrats batzuk egiñik, menditik urteniko arkaitz baten ondora eldu giñean. Aren gaiñera igon astiro, astiro, ta gero aren lepazur Likn rrean eskumatara biurturik, egoitz betikor atatik atera gintzazan. Morkaitz a, gaiztetsieri bide egiteko, zubi antzern azpitik arrotzen dan lekura jo gendunean, Zuzendariak c^an eustan: —Geldi emen, eta égizu, al dala, zugan kokatu dni-tezala gaizki-jaijo guzti orrein begiak; eztozu oindiño orre'n betarterik ikusi, oraiñarte geu gentozan bidez ibilliak dira-ta

Zubi zarretik begiztatu gendun beste aldetik gugana etorren erreskada luzea, eta a be erabat zigorrez astindua. Maixu onak, nik ezer itandu bage, esaustan: —Begira or datorki-gun ítzal andi ori: oiñazetua dala, eztau raalkorik ixuriten. Orrek bai, oindiño be, atzbeigi ederra! Jason^l da ori, bere antze-kemenez Kolkida'n urrezko zamarra ostu ebana. Lemnos izarotik igaro zan ugarte atako emakume azarri biotz-

bageak ango gizasemeak oro il ondoren. Antxe arteziz ta itz apaiñez atzipetu eban aurretik bere lagun guztiak iruzur-tu ebazan Ipsipile² gaztea; antxe itxi eban izor ta bakar. Gaitz árek, ordez, olako oiñázea damotsa orain; Medea be, baita, orrela apentzen da. Berakin doaz antzeko ziri-sartzaille izan ziranak; lenengo obiz ta bertan atsekabetzen diranai buruz, asko bekizu au jakitea.

Zidor estua bigarren ertzagaz gurutzatu ta beste ustai baterako eúskarfi lez dan unean aurkitzen giñan onezkero. Sur-aizeka ta eskuz alkar joka/an ikusi genduzan obi barri batean pillotuta dagozanak. Ertz-egalak lizunak janda agirí ziran, beeko lurfun-jario kirátsak egiñik urrean, begí-surren naskagarri. Obi au txit sakona da-ta, arkaitz guztia gáin-beera ikusten dan uztaiaren guenaJdetik so-egin ezik; ezin daiteke ondo begiz jo.

An egokitu giñan, ta andik ikusi gendun giza-iroldeditik etorrela zirudían sats-artean murgildutako jentea. Eta an azpian begiak zorrotz neukazala, buru bat ikusi neban oso kakaztu, enitar ala eleiz-gion zanentz ezin igarteko erara. Kaskar arek esaustan: —Zer dozu, malo orrei baiño zorrotzago, ni begiratzeko?—. Erantzun neutson: —Oroia zintzo ba'jat, beste iñoiz ikusi zaitut ule aratz be, ta zu Luka'ko Ales Interminei zaitut; orregaitik so-egin dautzut besteai baiño biziágo.

Orduan ak, kaskarreko bat bere buruari emonaz, ots: —Losingak murgildu nabe emen, neure miiña ezpai-neban ortan eguno ase.

Ortaz, Zuzendariak egotzi eustán: —Zabiltz burua apur bat áurrerago dozula, mirabe loi tximaz bete aren arpegira zure begiak eltzeko eran; orain kiribil orain teink, bere atzazkal loi-zikiñakaz gorputzeko aragia urratzen diardu. Taide³ dozu, emagaldua, bere mailaleak: «Doe andiko naia-tzu?» itandu eutsonean, «Oso zoragarri» erantzun eutsana.

Eta onegaz asetua beite gure ikusmera.

- (1) Jason, gerkar prjnt^{ea}, urrezko zamarra beregandu ebana.
- (2) Toante, Lemnos'ko erregearen alaba.
- (3) Taide, urdaska ospetsua.

XIX KANTUA

MuLña.—Zortzigarren bivako irugarren obia: *simonkeri-zaleak dagozana*.—*Onein gorputzak, buruz beera sartuta dagoz obian; bernak, ostera, suak irunsten dautsiez*.—*Nikola HVgarren Aita Santua*.

O, Simon aztru! O, aren jarraille doakabeak! , zuok, onbidearen bizi-lagun ízan bear leukien Jainko-gauzak urre ta zidar orde zatatzen dozuezan gogo arrapakariok! Iru-garren obian zagoze-ta, egoki yatzue zuoi turutaren trumoi-otsa.

Aren urrean gengozan egon be, leza erdira zuzenik jausten dan arkaitzaren armora igonda. O, Jakituri goren-gorengo! Bai darakusazula era ta antze zeruan, Iurrean eta ludi gaiztetsian! Zuk bai neurritz indarra banakatu! Ertz eta barne zuloz beteriko arri laru bat ikusi neban, zabalez danak bardin ta biribil erabat. Zabal ta andi, neure Doniane apaiñean bateo-arria osotzen dabenen antzekoa, egin-egiñean be. Urte askorik ez dala, onetariko bat apurtu neban nik, aren barruan ito-zorí aurkitzen zan umetxo bat salbatearren; eta asko bei diñodan au, edozein gizaseme artaz etsian egon daiten.¹ Zulo arein ao bakotxetik pekatari baten oiñak, eta bernak isterreraíño, ateratzen ziran, beste soín-alderdia barru geraturik. Oin biak ixiota eukiezan oso; beraz, lo-kazurrai eragiñik gogor astintzen ziran, edozelako biurri ta lotura apurtzeko eran. Koipez ígurtzi zerkien gain-azala sumiiñak miazkatu oi dauan antzera, arein orpo ta beatz-erpiñetan suak bide egian.

Nik esan neban: —Nor dogu, Irakasle, oiñazetan dagon a? Beste bere lagunkideak baiño bízi-minkorrigo agerturik, sugar ixetuagoak iruntsiz ígartuten dauana?—. Eta ak niri: —Leza-azpttik urrago dagon labar-zear eroan zagidazan nai ba'dozu, berberak esango dautzu nor dan eta zeintzuk diran bere gaiztakeriak—. Eta nik: —Zuri atsegin yatzun guztia, ondo derist; jabe zaitut, ta ba-dakizu zure gogo danetik al-

denduten ez nazana; baita ezagun dozu barruan ixil gorde oi dodana be—. Orduan laugarren ertzera igon giñean; gero, itzulia eginda, ezkerretik obí zuloturantz jatsi. Irakasle onak, barriz ez ninduan bere albotik itxi, ain bizi oin-eraginka negar egienen obi-egalera eroan nindun arteño.

—O!, zareana zareala, soin erdia lurpean daukazun ari-ma gaixo, asi nintzan esaten; taket iduri lurean sarturik zagozana: bare zaitez, al ba'dozu.

Gizaeraille okerra autortzen dauan lekaidea lez nengoan ni; lurean buruz beera sartuta daukiela, autorrentzuleari dei dagitso arek, orrela eriotzea luzatu egingo daulakotan. Eta ak deadar: —Emen zara noiz-bait, emen zaitut zutik, Bonifazio? (2). Idatziak guzurra diñost, urte batzuk ezkerero. Orren arin asetu ondasun areik? Azpikeriz zeuganandu zendun Andera líraíña (3), ta gero be etziñan bildur izan bera loiazteko.

Au. entzunez, esan jakena ulertu ezta, erdi-lotsaturik, zer erantzun ez dakienen antzera geratu nintzan. Bergili'k ots orduan: —Erantzun au bizkor: «Ez naz ni, ez naz ni zuk uste dozuna»; nik agindu eustanez erantzun neutson. Gogoak, barriz, oso biurtu zituan oiñak; gero, antziz ta negar-mintzoz, esan eustan: —Zer da, ba galdetzen daustazuna? Nor nazan jakin bear ba'dozu, ta arkaitz malkartsu zear ortarako jatsi, jakizu ni mantu andiz jantzia izan nintzala; eta, egiaz. Otsemearen séme, on-gosez irrikatua; an goian, otsokumeen ondasunak² ugaritzearren, urrea sartu neban ziskuan, eta emen bean neure burua. Neure kaskapean dagoz obiratuta beste doipuruak be; nire aurretjk simonkeria egin ebenak zulo medar onetan dagoz ederto zapalduak. Ni be or murgilduko naz, ots-otseko itauna egin dau-tzudanean bera ziñala uste izan dodana etorri daitenean. Baiña ni emen oiñak erreten zilipurdi nagoanetik, a oiñak sugorri emen egongo dan baiño aldi geiago igaro da; aren ondoren etorriko da, ba, sarkaldetik, lege bageko artzain bat, gaiztakeriz makur; a ta ni berak estali bearko gaitu. Jason barria naitaez, Makabeitarren liburuan aipatzen danaren.

ideko; eta bere erregea onegaz txepel izan zan lez, Prantzi zuzendu ta jaurriko dauna aínbesteko izango yako besteari be.

Ez dakit zoroegi izan nintzan, itz oneikaz jardetsi neutsonen: —E! , otoi, esaidazu: zenbat diru eskatzen eutson gure Jaunak Kepa deunari, giltzak onen eskuetan ipíni áurfetik? Ez eutson, ziñez, ezer eskatu; esan bakar-bakarrik: «Zatoz beingoan». Ez Kepa'k ez besteak ez eutsoen Matia'ri be urre edo zidarrik eskatu, saltzaillearen³ tokirako zoztean aukeratu ebenean. Zagoz ba or, ondo zigortu ori, ta zaindu arretaz Karla'ren aurka orren lotsabako egin zinduzan diru gaizki irabazia. Eta zuk zeure bizitza alaiian euki zenduzan giltz gurenai oraindik dautsiedan lotsa ta begiruneagaitik ezpalitz, itz askoz mergatzagoak erabilliko neukez; zure on-goseak illun dauka mundua, beragaitik ona ost.iko-petua ta txarra goretsia da-ta. Artzaiñak. Ebangelariak zuok zindukezan gogoan, ur gaiñean jarten dana erregeen aurre loi-orbandna ikusi ebanean; zazpi burugaz jaióa nunbait. eta amar adarrez al izatea euki ebana, senarrari⁴ ona eder izan yakon bitartean. Urrezko ta zidarrezko jainkoak jaso dozuez; zer alde daukagu, ba, zuen eta jainko-aizun gurtzailleen artean? Areik bat gurtzen dabela ta zuek eun. A, Konstantin! Zenbat gaitz sortu ebazan, ez zu kristiñau egiteak, aberats izan zan lenengo doipuruak zugandik artu eban emariak baiño!

Onela argi ta garbi mintzatzen nakion bitartean, arek, sumin-oldez edo barru-kezkaz, zango biak iñarrosten ebazan gogor be gogor. Eder izan níntzakola uste dot neure Gidariari, arpegi alaiz entzun eban ba, aldioro, nire itz egitien soiñua. Ordun beso biakaz artu ninduan, eta, bere bular gaiñenn zan barriro be; bere bular gain estutzen nindun ni, laurçarren arri-bidetik boskarrenera doan zubiaren goialdera eldu

arte. An, morkaitz Jakar soillean itxi eban leun-leun bere sorta laztana; zidor au auntzentzat be nekeza, egiaz: bertatik obi barri bat begiperatu jatan.

(1) Guraso-eraileak bizirik lurperatuak izaten ziran, eta buruz bera

(2) Orsini famijikoak.

(3) Judas.

(4) ApokaJipsi ta Erroma dakaz gogora.

XX KANTUA

Muiña.—Zortxigarren birako laugarren obia: azti ta sorgiñak.—Atzerantza dabiliz, burua bestera dabelarik.—Tiresia, Aronta, Manto: Bergili'k, Mantua*ren jatorria ta izena azdtzen ditu.—Euripil, Mikel Scott, Guido Bonatti.—Olerkairak aurrera doaz.

Nire bertsoak orain oiñaze-era barrí bat edatsi bear: lengo abestiaren ogeigarren kantu-gai, sutan buruz-beera murgil dagozanena.

Axanpa ta zotin arminduz ezo dan leza estalgetua ikuskatzeko gertu nengoala, orra nun dakustan ibar biribillean onuntz, ixil-negarka, etorren gizataldea: letani-ibildeunetan munduan baizen astiro ebiltzan oiñez oin. Urragotik begisista egiñez, gaiztetsi bakotxa, bizarretik papar-arteraiño, taiu gelgarriz biurturik egoala begiratu yatan; bizkarreruntz eukien arpegia, ta atzerantzaka ezik ezin ziran ibilli, aurrekaldeko ikus-indarra galdua ebelako.

Gizonen bat, bear bada, elbarriz aurkitu leiteke oso erkinduta; baiña eztot antzekorik ikusi, ta eztot uste daitekenik be. Jainkoak bemoizu, irakurle, irakurkizun onek dauan

etekiña! Gogora zeuk, zelan euki neikezan begiak negar barík, gure giza-iduria orren bíurtua, bizkar erreten beera malkoak labantzeraiño, ur-urretik ikusi nebanean.

Orduan negar negian nik gogoz, arkaitz zorrotzeko mo-kor bat eusgarri nebala; au ikusiaz, bide-erakusleak esan éustan: —Zu be memeloen arteko al zaitut? Nor dozu gaiz-kiñago, Jainkoak ebatziaren aurrean biotz ikutzen dana bai-ño? Jaso burua, jaso; begítu gizon a: beragaitik bait-zan tebatarren begi aurrean lurra edegi, oneik, danak batera, deadar egiela: «Nora jausten, Anfiarao? Zergaitik izten dozu guda-zelaia?». Ta etzan geratu suzko lezan ondatu ta errudun bakoxta sardez artu daroan Minos'engana eldu arte. Ara, sorbaldak bular biurtu dauz; geiegi ikusi nai izan eban aurrerantza, ta orain atzera begira dago: iruntzietara bide dagi.

«Begira antza aldatu eban Tiresia * be; ar zala eme egin zan, burutik beerako soin-atal guztiak aldaturik; eta_n gizaki-ulea osterá lortu aurretik, makillaz azpiratu bear izan ebazan suge alkarbatu biak.

«Arona da txilborra beste aren sorbaldaratzen dauana; arpe bat izan eban egonleku, an bizi dan karraratarrak lan-tzen ditun Luni'ko mendietan; begiak ez eukien an ezetari-ko zoztorrik izarrak naiz itxasoa ikuskatzeko. A, ule-txima nahasiz zuk ikusetik bere bularrak ostendu ta alderdi ortan narrua oso uletsu daukana, Manto² izan zan, lurralde askotaz ibilli ta gero ni jaio nintzan tokian kokatua. Eder zakidaz pitin baten diñotzudana entzunez. Aren aita bizitzaz aldatu ta Bako ren uria³ mirabetu zanean, luzero ibilli zan neskatxa munduan zear alderrai. An goian, Itali ederrean, ba-da zin-gira edo urtegi bat, Alpes'en oiñean, Tirol goi-alderantza, Benako deritxon lekuan Alemani besarkatzen dauana. Milla ta geiago errekek, nik uste, aitaturiko zingiran batzen dan ura ugaritzen dabe, Garda, Val-Camonika ta Apenino artean. Urmael orren erdian ba-da toki bat Trento'ko artzaiñak, baita Brescia ta Verona'koak be, bide atatik ibilterakoan, euren onespena emon dagikeena. Birako ur-ertza beerago

dagon lekuan jarrita dago Peschiera, gaztelu eder sendo, Brescia ta Bergamo'ri bekoki emoteko bein-beiña. Araxe dator, ain zuzen, Benako zingirak artu ezin dauan ur guztia, zelai-pentze orlegietan zear oparo dabillen ibai egiñik. Ibai oni, Benako ez, Minzio deritxo, bide bereziz Governo'raiño dabillenean, urten-ao yakon Po'n bere emaia itxi arte. Asko ibilli bage sakostak aurkitzen ditu; oneitan lotzen da zabal ta zingiratsu: udan kirats izan oi da.

«Neskatx gordiñak, ba, andik igarotean, lurra ikusi eban, lantzar ta iñor bagarik, zingiraren erdirantza. Gizarteko ar-emon guztitik iges egitearren, inguru soil atan geratu zan mirabeakaz, bere azti-lanari ekiteko; antxe bizi izan zan, ta antxe itxi eban bere gorputz utsnla. An inguruetan sakanaturik egozan gizonak gero, toki orretan alkartu ziran, alde guztietatik biratzen eban zingiragaitik segurua zan una artan noski; gero zanaren azurrak oiñarri arturik uria jaso eben, lenengoz beretzat autu ebanaren izenez, geiagoko aztizio barik, Mantua deituaz. Beiñola izan zan an arima geiago, Casalodi⁴ ergelak Pinamonte'ren ziri-sartzea izan aurretik batez be. Aurretiaz diñotzut au, nire sorterriari beste jatorriren bat ezarten iñoiz entzun ba'dagizu be: guzurak ezin lausotu egirik.

Erantzun neutson: —Irakasle, zure errazoi-ariak egizko yataz oso ta nik siñistu egin bear: beste guztiak illinti itzali lez litzakidaz. BaLña esaldazu, zuk ikusten dozun, igaroz doan jente artean, nabarmengarri danik, auxe baita orain kezkatzen nauan gogai bakarra.

Ordun esaustan: —A, arpegitik sorbalda baltzeraneta-raiño bizarrez beterik dagoana, Grezia, ia seasketan be, gizezko barik geratu zanean, azti izan zan; eta, Kalka'gaz batera, lenengo lokarri ta бага ebagiteko zantzua berak emon eban Aulide'n. Euripil dau izena, ta antzerki garai itsak be orrela izendatzen dau nun edo nun. Ondo dakizu zuk, a buruz dakizu-ta. Bestea Mikel Scott izan zenduan, orain ain matxar ba'dakusazu be; bete-betean ezagutu zitun aztru-antzearen azpi-marro ta guzurak. Or dozu Guido Bonatti, baita an

Asdente be; orain gurago Jeuke, ausaz, bere narru ta aria itxi ezpa-leuz, baiña beranduegi damu da. Ikusi, baita, azti biurtu ta bedarrez ta iduríz begizkoak eta egiteko, jostorratza, aiñezka ta gorua bertanbera itxi ebezan sorgin gai-xoak.

Baiffa erdu orain, dagoneko Kain arantzaz⁵ ikusten dan izarkia boronbil-erdi bien mugan dago, ta Sevilla baiño beera-go ítxasoa ikutzen. Biribilla zan iUargia aurreko gabean be; zuk ondo gogora bear dozu, bein baten, oian itzaltsuan zear zenbiltzala, zelan lagun izan jatzun.

Onela mintzatzen jatan, eta bitartean bidez bide genbiltzan.

(1) Teresia, Tebas'ko sorgiña, suge bi esku-zigorrez banatu eba-zalako, emakume biurtua..

(2) Tiresia'ren alaba, Bergili jaiio zan mantua sortu ebara.

(3) Tebas, Bako'ri eskiñitakoa.

(4) Albert Casalodi, mantuarra, Pinamonte'k atziperua, uriaz jabetu zan.

(5) Iliargia, onen orbanak dozuz Kain'ek bizkar gaiñ daroazan sasiak

XXI KANTUA

Mutña.—*Zortzigarren birako boskarren obia, zuzena txar-to erabill ebenak dagozana.—Pike irakiñezko zingara baten bizi dira, pulunpatuta.—Txerrenak, asarre bizi, Olerkarien aurka datoz, eskuan arpoiak dituela. Gero, baiña, euren buru egiten dauanaren aginduz, bidea azke izten dautsoe.—Suleza zakarra.*

Orrela, zubi batetik bestera, ta nire Antzerkiak zetan edesturik ez daukan gai askotaz izketan, joan giñoazen aurre-ra, boskarren obi erpiñera eldu arte. Emen gelditu giñean, Malebolge'ko beste sakona, alperrikako negarrez nasia, ikus-teko; izugarri il'luna iduritu yatan.

Benetzi'tarren ontzigtian neguz, esaterako, itxasoan ibilli ezin diran ontzi zartatuak egokitzeko dan pike zaillak irakin dirakin bitartean, onek bere ontzi-egiteari daragoio, ak barriz joan-etorri berein egindakoaren saietsak pikez lardatzen diardu; angoak aurreko aldea begiratzen dau, emengoak atzeko aldea; urliak arraunak dagiz, sandiak txikotak biurtu; oneik, azkenik, atzeko aga nagusia artezten dabe. Era berean, eta ez su-bidez, Jainko-gurariz baiño, irakian an bean be alde guztietatik ertzak loiz itsasten zituan lerdo edo erretxin lodíak.

Nik ba-nekusan, baiña ez neban ezer somatzen irakiñak aterazten eben gurgulu, jagi baizen laster, beera joiana ezik. Begi-zorrotz ara soka nengoala, nire Zuzendaríak oratu ta nengoan tokitik beregana erakar nindun, esanik: —Kontuz, kontuz!—. Bertatik itzuli nintzan, itzuli bear dauana ikusteko nagi ibilki, beingoko izuak astinduta, ikustearren, alde egitea luzatzen ez dauan gizonaren antzera; eta, geure atzean, zubitik zear arin etorren txerren baltz bat ikusi neban.

Oi, aren baso-iizi antza! Ta zemaika neukan, zirudienez, ego-zabal ta oin-arin! Bere bizkar konkor arroan pekatari bat eroan istar-tolaka, ister-mamiñetik gogor oratuta. Gu gengozen zubira eldurik, esan eban: —O, Atzapar-gaizto! , ona emen Zita doneko zarretatik bat; ezar egizu azpian, ni ba-noake ba barriro be orreitakoz oraindik ondo ornidua don lur atara. An danak dituzu salkorrak, Bontur izan ezik; eta *ez*, diruagaitik, *bai* (1) biurtu oi dabe—. Beera jaurti eban, eta arkaitz latzetik itzuli zan txit azlcar, txakur azke batek lapurrari jarraitzen dion baiño be azkarrago, nunbait.

Pekataria, osterá, murgildu zan pike-pertzán, eta barriro gora uztai antzera; baiña zubi ostean gordetako txerrenak garrazika iñoen: —Emeñ ez daukak Arpegi santurik; * emengo eztok Serkio'n³ lango igeri egitea; gure burdin-puntetatik burua gorde nai baldin ba'dok, ez egik pike-azalik ikutu—. Ondoren, eun arpoiz gitxienez, eraso ta ziztatu eben, esanik: —Naitaez gorderik dantzatu bear dok emen, eta, al ba'dok, ixillean uko. Sukaldariak be bardintsu egin daroe: mutil

areik lau-ortzeko andiz zaintzen dabez maskeluan egotzi-tako aragi-zatíak, gain zear igeri agertu ez daitezzen. Maixu onak esan eustan: —Zu oneik emen ikustea on ez da-ta, ba-bestuko zaitun arkaitz ostean gorde zaitez; eta niri kaltarik ekar baldin ba'leuste be, ez arean izutu; lendik be, ba, gauza oneik ezagun ditut, gogo utsal orrein artean egona nozu-ta. Au esanaz, zubiaren beste aldera igaro zan, eta seigarren ertzera eldu zanean, bere azkartasuna erakutsi bear.

Ate aurrean, beingoan geldi, eske dagon txiroaren atzetik urten oi diran txakurren ortz-karraslea ta oldar antzekoz urten ziran txerrenak be zubipetik, arpoiak aren aurka itzulirik; baiña, arek oiú: —Ez bei gero zuotatik iñor ausartu! Zuen sardangak ni sastatu baiño len, betorkit bat aurrera ta entzun begist, ta gero gogoznartu begi iraindu bear nauan ala ez. Areik danak garraxí: —Oa, Buztan gaiztetsi!—. Eta orduan areitatik bat igitu zan, besteak geldi egozala, eta aurreratuz esan eban: —Nok aterako ete zaitu gure erpeta-tik?—. Ik ikusi, Buztangaitz —dirautso nire Irakasleak—; Jainkoak orrela nai ezik eta norbere alanbearrak ortara bulzatu ezik, zuen iskillu guztiak gorabera, toki ontara ezere kalte bagarik etorriko nintzokala uste ete dok? Itxi nagik aurrera joaten, bide oil au beste bati be erakutsi dagiodan.

Ontan, oso abaildua ikusi neban txerrena bere eraso arroan; arpoia bere oiñetara jausten itxi ta lagunai diñotsoe: —Goazen, ez begio iñok kalterik egin—. Eta Zuzendariak niri: —O zu, zubi ondoko arkaitzpean ain ostonduta zagozan ori, zatorkit ona biidur bagarik—. Abiatu nintzan, ba, ta ari urreratu nintzakon bertatik; txerrenak, alajaiña, aurrera etozen eta nik uste neban areik ez ebela esana bateko. Ordun izuak jo ninduan oso, beiñola, egi-une bat bide, arerio taldez ingurutatuta, Kaprona'tik urten ziranak bildur-ikaraz ikusi nituan lez, edo geiago.

Zuzendariari urreratu nintzakon arik geiago, soiñez soin, eta ezer onik eskintzen ez eustien areingandik ez nitun neure begiak aldentzen. Areik, kakoak eratxirik, batak besteari iñotsoen.—Kurkuluxean sartuko al dausat?—. Eta danak

batera erantzun: —Bai, sar egiok—. Baiña nire Zuzendari-kin aututan ziarduan txerrenak, bertatik itzuli ta ots egin eban: —Geldi, geldi, Ule-erazule—. Gero, esan euskun: —Galezpen ontatik zear ezingo zarie urriñago joan, seigarren makoa apurtuta bai daukazue barrenean. Aurrerago joan gogo ba'dozue, zoaze alderdi malkartsu ontatik; urbil samar do- zue beste oztopo bat, eta andik igaroko zarie. Atzo, garai ontaz bost ordu goroago, milla berreun ta irurogei ta sei urte bete ziran, bidea ausi zala.⁴ Nire orieitako batzuk ara bial- tzerá noakizu, iñok bururik piketrik aizerara ateratzen dauan ikustera; zoaze areikaz, ez dautzue kalterik egingo-ta. —Au- rrera, Makurtzaille, Intz-zapaltzaille —asi zan oiuka—; baita zu be, Zakur-txar; Bizar-kiskur'ek zuzenduko zaitue ama- rrok. Betoz gaiñera Nai-bizi ta Suge-pozoi be; Basauntz, betagin andiduna, ta Zakur-urratzaille ta Itz-ontzi, ta Su-bizi zoroa; ibilli aspertu barik, pike irakin biran burrunbatsu. Oneik, batriz, beioaz azke ta nasai, obi gaiñez osoan doan uarri atara eldu arteño,

—O, Irakasle! Zer da dakustana?, esan neban; bide baldin ba'dazaguzu, goazen zaintzaille barik; nik neuk ez dot bear. Zu oi lez zur ba' zaitut, ez dakusazu zelan karras- katen dabezan agin-ortzak eta alkarri kiñu, gaitzeren bat gain dogula adierazo naiean?—. Eta ak niri: —Etzaitze bildurtu; karrask begiez naitara agin-ortzak. Olan ba'dagie be, irakiten dagozan errukarri orreingaitik dozu.

Ezkerreko aldetik gorde ziran, danak astrapalada uts; aurretik, baiña, bakoak bere miña usiki eban agiñez, bu- ruzagiaren eutsoen leialtasuna erakustearren, eta onek uzkia turut-adar biurtu eban, joatorduan.

- (1) Im-mirrí2ko esana. Bontur zan, antza, gí2asemerik salkorrena.
- (2) Luka'n jauresten da Arpegi Santua
- (3) Luka'tik doan ibaia.
- (4) Kristo gurutzean ii 2anean, suntsitua.

XXII KANTUA

Muiña.—*Boskarren obian darrai.*—*Zianpol aurkitzen da-be olerkariak\ napartarra au, Teobaldo erregeren otseiña, aren babespean salerosle izana.*—*ZianpoVen amarru gaitza, deabruen kakoetatik iges egiteko.*—*Deabru bi, alkar-joka,ui edo pike irakiñean jausten dira.*

Ikusiak ditut lendik zaldizkoak zelaia izten, burrukan asi ta liskartzen, baita iñoiz atzeruntz toles egiten be; lasterka ikusi ditut, o aretiarrak! , zuen lurralde zear, eta oinpean berori sakailtzen; eraso ta saíoetan ikusi ditut baita igitu ta gudukatzen, turut kanpai tuntun-otsera, bai gaztelu-ikurrez, bai geure oituraz eta bai atzerritarrenez. Baiña txirul ain bakanez ez dot sekula ikusi zaldizkorik ez oiñezkorik; ez lurrean ez ortzean, ez dau iñoiz itxas-ontziak olako zuzen-argirik izan.

Amar deabruekin giñoazen gu —bahzu izugarri!—; baiña elizan deunakin eta ardangelan mozkorrakin, esakuna danez. Alan be, iu-pertzara adi-adi nengoan ni, obiak artzen eban dana ikusi ta aren barnean nortzuk egozan jakin-nairik. Izurdeak uretatik at jauzi-saltu egin oi dabe, ustai egiñik, itxas-gizonei ekaitz-arrtskua adi-erazoz; olaxe gaiztetsi batzuk be, euren oiñazea samurtzearren, bizknrra erakusten eben, baita gorde be tximista baizen arin. Eta ur-potzu er-tzean igelak, esaterako, anak eta gorputz osoa uretan euki arren, burua azalean agertzen daben lez, pekatariak be buruzut egozan, or-emen; baiña Bizar-kiskur alderatzen yakene-koxe, ui-irakinpean ondatzen zíran barriro.

Areitako bat ikusi neban —eta gaur be dardaraz dot biotza—, lagunak baiño geiago luzatu zana, igelen gisara, bat geldi ta murgil bestea. Zakur-urratzaillek, agandik urre egoan-eta, uia mara-mara erion uleditik sardeaz oratu ta kanpora atera eban, ngabere bai'litzan. Nik ba-nekizan orduko deabm guztien izenak, Buztangaitzek autu zitunean zelan dei egin eutsoen gogoan nebalako.

—O Subizi! , sar egiok sarde-punta bizkarretik, eta jnarutu egik —deadarka iñoen gaiztetsi guztiak batera.

Eta nik oles: —Ene Irakasle, jakizu nor dan, al ba'dozu beíntzat, etsaien eskuetan jausi dan zori gaiztoko ori.

Nire Zuzendariak, urrerago joanik, nungoa zan galdetu eutson; arek erantzuna: —Napar erreiñuan jaio nintzan. Jaun baten zerbítzari jarri nindun amak; bere buru ta ondasunak suntsitu ebazan banatzaille bategandik sortua. Teobaldo errege onaren aldeko izan nintzan geroago, eta aren babespean salerosi aizuan jarclun neban; salda irazeki ontan zuritzen dot orain gaiztakeria. ¹

Eta Basaunt'ek, ao-mutur bietatik, urde antzera, betagin zorrotzak erakusten zitunak, ondo oar-erazo eutson zein saminki barentzen eban areitako batek.

Katu gaizto artean jausi zan arratoia, nunbait; Bizarkiskur'ek, bada, beso artean estutu eban, au esanik: —Geldi or, sardekatzen auteño—. Eta arpegia nire Maixuagana itzulirik, geitu eban: —Itaun egiok, ezer geiago jakin nai ba'dok, nik eta orreik zartaka zatitu baiño len,

Nire Zuzendariak galde: —Esaidazu, otoi, ui ortan egotzita dagozan errudunen artean, iñor latitarrik ezagun dozun—. Arek erantzun: —Arestian alde egiña nozu, andik urrekoa dozun bategandik. Uipean ba'nengo egon oraindik, aren antzera, ez nintzake ez atzapar ez sarde-butu bildur izango.

Nai-bizi'k otsegin eban orduan: •—Laregi jasan zaitugu—. Ta besotik oratu eutson arpoiaz, lenengo zartadaz ukondo osoa erauzirik. Sugepozoi'k be zangoetatik eldu nai izah eutson, baiña amarburuak guztiengana itzuli ta begirakun asarrekorra jaurti eutsen inguru-minguru. Arein barruak zerbait baketu ziranean, nire Zuzendariak, egin etsoen zauria arakatzen egoan agana zuzendurik, beingoan itandu eutsan: —Nor dozu, baiña, ertzera etorteko, zeure zoritxarrez, itxi bear Lzan dozula diñozun ori?—. Eta ak erantzun: —Gomita ² anaia da, Gallura'koa, gaitz-ontzi, bere ugazabaren areloak

eskumende eukirik, danak a goratzea jaritxi ebana, Urrea artu eban, ta jarei itxi ebazan, berak autortzen dauskunez; beste egikizunei buruz be, etzan edozelakoa izan, itz-ausle zakar baiño. Sarri askotan diardu Mikel Zanke'k³ Logodoro jaunagaz autuan, eta Zerdeña aitatzuz ez dira iñoiz aren miiñak nekatzen. Ai, ene! , ikus beste orren ortz-karraska! Are geiago esan nai neuskizu, baiña barriro be ezkabia urratu gura ete daustan, bildur naz.

Eta txerren-buruzagi andiak, nun zauritu billa begi-ernai ebillen. Itz-ontzi'gana biurturik, otsegin eutson: —Ken adi, egazti tzar! —Toskatar edo lonbardarren bat ikusi edo arein aotik ezer entzun nai ba'dozue —ebagi eban gero gaiztetsi izutuak—, neuk ekar-azoko ditut ona. Baiña begoz atzapar madarikatu orreik pixkat baztertuta, bildurrik bage etor daitezcan areik; nik, erabat, toki ontan jesarrita nagola, bat nazanez, zazpi erakarriko ditut, txistua joaz bakarrik, gutari-koen batek uitik at (kanpora) burua ateratzen dauanean jo oi dogunez jota.

Zakur-txat'ek, au entzutean, musturra jaso, buruari eragin eta deadar: —Zagoze ernai, ta oar zelako maltzurkeria asmatu dauan barriro murgiltzeko!—. Arek, ostera, maltzur-lakioz astun, jardetsi eutson: —Maltzurra nozue, bai, egiaz, batez be min-oiñazeak neuretarrei andiagotzean!—. Makurtzaillek orduan, barne-isiari ezin eutsiz ta besteen aurka, erantzun eutson: —Uira egozten baldin ba'az, ni ez noakek ire ondoren lau-oinka; bestera, egaz nabilkek ui-gaiñez. Mal-karra izten yoagu, baita rmuñoa be babesleku, ta ikus daigun i bakarrik gu baiño geiago azen!

Oi zu, au dirakurzuna! ; ikus egizu maltzur-joku barria! Txerren guztiak bestekaldeko erripara itzuli ziran, eta danen artean lenen, biurri-mukerren agertu zana. Ez eban napartarrak aldirik galdu: lurrean oiñak tinko, saltu bat emonez, etsaien menetik txirrist egin eban. Amarru onegaz goibe) egozan txerrenak, batez be oker aren errua ebana; augaitik, aren ondoren joan ziran, oiuka: —Atzemon aut! —. Ez eban, baiña, ezer lortu; egoak ezin cragin, ezin gainditu bildurra.

Zianpol uipera zan; Makurtzaille, barriz, buru-zut, gorantza egaz. Orrelaxe aatea be bat-batez murgildu oi da uretan, sa-pelaitza urreratzean; onek gero atzera egin bear, gogo-jausi ta musin. Intz-zapaltzaille, sumin bizi ixekagaitik, txerrena-ren atzetik egaz joan zan, lislar billa, gaiztetsia igestu ya-kolako pozik. Eta ítz-auslea gorde zanez, lagunaren kon-tra itzuli ta obi gaiñean bertan sartu eutsozan atzaparrak. Baiña besteak be, mirotz trebea bai zan, eratziki eutsozan bereak, eta biak jausi zíran zingira irakiñaren erdian. Laster asko banandu zitun beroak; baiña ezin jagi iñolaz be, pike-darío bai eukiezan euren egoak. Bizar-kiskur be asarre, bes-teak lez, ta andikaldeko erripara bialdu zitun lauraiño, euren sardakln; eta ara eldurik azkar bai azkar, erdi kiskalduta obi gaiñean zetzaen oiñazetu bie euren sarda-muturrak lu-zatu eutsiezan.

Guk an itxi genduzan oraindik, sumin gorrian.

(1) Zianpolo bat, Naparroa'ko erregearen aldeko.

(2) Nino Visconti'ren kantzillera, GaUura'ko epaikari, gero bere biurrikeriakatik urkatua

(3) Logodoro-ZerdeñYko jaurlaria.

XXIII KANTUA

Muina.—*Zortzigarren birako seigarren obia: azalutsak dagoz emen, azalez urrezko diran berun-mantupean buru-makur dabilzala.—Olerkariak an aurkitzen dabez Boloni'ko Katalano ta Loderingo anaiak.—Kaipas ta Kristo gurutzera epaitu eben besteak, lurrean josita dagoz inpernuan.*

Ixil, bakar ta jagole barik, bata bestearen atzetik giñoia-zan, lekaide txikiak bidez ibilli oi diran antzera. Aurrera-txuago ikusi gendun alkar-liskarrak, Esopo'ren alegia, uga-

rasioa ta satorra aitatzen dituna, gogora ekarri eustan; *mo* (orain) ta *rissa* beingoan itz-atalak, bi onein asi-amaiak arduraz begiratu ezker, ez dira jazoera biok baizen antzekoak. Eta burutapen batetik bestea beingoan datorren lez, beste barri bat sortu zan onegandik, aurreko bildur-ikara bikoiztu eustana. Ona orduan gogoak emona:

—Txerren orreik geugaitik artua dabe txulut ori, kalteko ta erdeñagarri, ta uste dot oso irainduta dagozala. Gaizkinaiari sumiñá erantsi ezketiño, txakurrak erbiari samatik baiño bizi-zakarrago erasoko dauskue.

Orduko uleak kískurtzen sentitzen nitun nik bildurrez, ta adi-adi atzera begira nengoala, esan neban: —Irakasle, arin bai arin ostonduten ez ba'gara, atzetik datorkiguzan deabruen bildur naz ni; bai, atzetik datoz, ezta ídurikizun bakarrik, egiz somatzen ditut eta—. Ak niri: —Leiar berundu (ispillu) ba'nintz, ez neuke neuregan neure iduria ikusiko zure barruan dakustana baizen bizkor. Oraintxe berton zure burutapenak neureakaz gurutzatzen ziran itxura ta arpegi bardinpean; ori dala-ta, biotatik aolku edo konseju bat bera atera dot. Gure eskumako aldatza gu seigarren obira jasteko eran makur baldin ba'dago, begitantzen yakun eizetik iges egingo dogu.

Onela mintzatzen zala, ego-zabal ta ur-ur deabruak etorten ikusi nitun, gu atzemon nairik. Zuzendariak ots-otsean eldu eustan, zarateak esnatu ta sua alboan dizdizka ikustean, semea artu ta aregaz bere buruaz baiño ardura geiago daua iges egiñik, bere biiloistasuna estaltzeko be astirk ez dauan ama baten antzera. Arribide gaiñetik sorbaldaz jatsi zan, urrango obia egal batetik bananduten eban aitz maikortsuan beera.

Andapara zear bolu-arritik urrago ta bizkorrago doan ura etzan egundo ibilli, muiño-aldatz atatik beera, bular gaiñera ni nindaroala, seme ta ez lagun ba'nintzakon, nire Maixua baizen laster. Aren oiñak leza-barreneko azpia ikutu-ala, arkaitz-lepo agertu ziran deabruak gure gain; onezker, baiña, ez yakuzan bildurgarri; bosgarren obirako morroi egin zituan goiarduratasunak, bada, andik urrintzeko eskua kendu eutsen.

Beian, txit artiro biraka ebiJen jente margoztua ¹ aurkitu gendun, negarrez, arpegi matxar ta eratxi. Txanoak begi-beera itzuliriko txartes edo soin-gaiñekoak eroiezan, Kolo-ni'ko lekaideak darabillezan antzera. Kanpoz urreztatuek díra kapusaiok, begiak lausotzeraíño; barruz, osterá, berunezkoak eta oso astunak, Federiko'renak onein aldean lastozkoak² zirudiela. Oi, mantu armiña, betí-betikoz! Ezkerrera biurtu giñan oraindik, eta arima areikaz batera genbihzan ibilli, euren ulu-intziri goibelak entzuten. Itzalak, baiña, pixuz eratxita, oso geldiro bide egien, eta emon geroan oin-urrats baktotxean laguna aldatu bear.

Zuzendariari esan neutson: —Onein artean ia aurkitzen dozun, egitez edo izenez ezagun dozunen bat; zabiltzan bi-tarttean, so egizu ortarako, ingurumari—. Eta toskar izkuntza aitu eban norbaitek, gure atzetik deadar: —Geldi-azo, arren, zeuon oiñak, egurats illun zear ain bizkor zabiltzenok; nigandik bear bada jaritxi zeinke opa dozuna—. Nire Zuzendaria bat-batez itzuli zan atzerantza, ta ots: —Itxaron, ta neurriiu zeure urratsa (pausua), arenagaz bardindu arte—. Geratu nintzan, eta euretariko bi ikusi nitun, nigaz egoteko gurari bizia begietan erakusten ebenak; baiña euren kargak eta bidearen estuak atzerazoten zitun. Niganañotu ziranean, betosko baltze² begiratu ninduen, itzik atera bage; gero, eurengan itzuli ta alkarri zirautsen: —Orrek bizia dirudi, bere eztarri-zirkiñez; eta illak ba'dira, zergaitik ez daroeguk lez txartes astuna?

Ondoren esan eusten: —Oi, azaluts gaixoen batzarrera etorri zarean toskar! Esaiguzu, lotsa barik, nor zaitugun—. Eta nik areí: —Arno ederraren ur-ertz ondoan, uri andian jaio ta azi nintzan, ta beti euki dodan gorputza daukat gaur be. Baiña zuok, ikusi daikedanez, tanta-tantaka aren negar samintsua ixuritzen dozuenok, nprtzuk zarie, eta orren argiro agirí yatzen zer oiñazek naibagetzen zaitue?—. Eta areitako batek erantzuna: —Ai, ene bada! Berunezkoak dituzue urre-antza daben kapa oneik, oso astunak, eta aztakin zamatuak legez intzirika jarten gaitue euren pixuak. Anai Pozkorrak³ izan giñean, eta boloñarrak. Katalano neri-

txon ni, eta au Loderingo. Zuzenburu izendatu ginduzan zure uriak, gizon on-eritxiko bat bakeak egiteko ta aukeratu oi dan len; olakoak ízan gintzazan, baí, Gardingo⁴ inguruan oindiño be ikusi daikenez.

Jardetsi neutson: —O anaiak! Zuon gaiztakeriak... Alan be, ez neban geiago oguzi; zelaian iru taketez gurutz-untzaturik gizon bat ikusi bai neban. Oartu nindunekoxe, biurritu zan osorik, antzi-indarka bere bizarra dardarazoz; eta onegaz konturatu zmn Katalano anaiak bota eustan: —Or begira zagozan gurutzatu ori, erriagaitik gizon baten odola ixuritzea egoki zala pariseutarrai aolkuz esan eutsena dozu. Dakusazunez, bide gaiñean datza, zearkatua ta billoisik; eta gain naitaez nabari izan bear ortik igaroten dan bakotxaren pixua. Bere aitagarreba⁵ oiñaze bardíñez dago obi onetan, baita judutarrentzat zoritxar-azi izan zan Aolkuan sartu ziran enparauak be.

Bergili zur ta arri neukan ordun ain lotsagarri gurutzatua betiko atzerrian egoan agandik begiak kendueragin eziñik. Gero, itz oneikaz jo eban lekaideagana: —Esango zeunskigu, mesedez, aingru baltzai gu leza ontatik aterateko esan aurretik, gu btontako eskumarantza urten-biderik ete dagon?—. Eta ak erantzun: —Bai, emendik zuk uste baiño urrago, bira anditik asi ta obi ízugnrri guztiak zearkatzen ditun arkaitz bat jasoten da; alan be, obi onetan ebagita dago, ta eztau beronen gaiñez jarraitzen. Igon zaitekeze aren aldatzeko erripan dagozan eta barrua estaltzen daben arri-mokor ondakiñetatik zear—. Nire Zuzendaria, zatitxo baten buru-makurr egoník, onela mintzatu zan: —Pekatariak bere sarde-makoz biurritzen dauazan arek bai adarra jo dauskula!—. Eta lekai-deak gaiñeratu: —Bolonia'n entzun nebazan iñoiz deabruaren berein gaiztakeri, ta euren artean txikiena, azal-zuri ta guzur-atta dalakoa. Orduan, betarte sumin-asaldataz Zuzen-

daria ikusi neban arin ta iradu urrutiratzen. Ni be, pixu eskergaz zamatu areikandik alde egiñik, oin laztanen lorratzez jarraika joan nintzan.

(1) Azal-utsezkoz dabiltz euren kolorean, beste bates baiño.

(2) Federiko ITgarrenak, erregeren kalteko obendunai berunezko kapak jantzi erazten eutsezan, gero sutan uttu-ezoz.

(3) Malevoki sendikoak ziran, guelfotar lenengoa ta gibelindar bigarrena.

(4) Cberti etxeak. gibelindnr.

(5) Anas.

XXIV KANTUA

Muiña.—Zortzigarren birako zazpigarren obia, lapurrak dagozana; suge saierrez aginka ta usika.—Pistoiako Vanni Fucci.—Aren iragarkizunak bere aberriaren eta Florentzia'ren aurka.

Urte barri alderuntz eguzkiak bere adatsa Urtegi-pean arintzen dauan garaian, eta gau-egunak bardintsu samar diranean; antziggarrak lur-gain, naizta epe laburrez, bere aítza^l zuriaren itxura artu daroanean, onezkero mandio-uts aurkitzen dan baserritarrak, jagi ta begiraldi bat dagitse zelai-landai, baiña oneik zur-izuri ikusiz istarra zartatu ta etxera biurtzen, ta arat-onat biraka negar dagi, zer egin ez darian gaixoaren antzera. Barrero urten ta begiraturik, baiña, itxaropentsu jarten da ordu gitxiren buruan lur-azala arpegiz aldatu dala ikusiaz; eta orduan, esku-makilla arturik, ardiak bazkatzera doia larrara. Taiu beretan kezka bete ninduan Maixuak be bekoki ain lainotuaz nik ikusi nebanean, baita ak laster nire gatxari osakaia ezarri be; ain zuzen, zubi apertura eldukeran, atzera itzuli yatan mendi-oiñean lenengoz nik ikusi nebanean eukon lakoxe arpegi maiteko-

rrez. Artutekoa zan erabagia ondo auznartu ostean, lendikango ausiabarrak arduraz ikuskatuz, bere besoak zabaldu ta atzetik oratu nindun; eta, bertatik ekin bear dautson lanari gogoia ezarrita daukon langillearen antzera, arkaitz baten gainera igon-ala beste bat ikuskatzen eban, esanez: —Oratu oni gogor, baiña ikusi aurretik zuri eusteko lain dan.

A etzan, ez, berunezko txartesdunentzako bidea, guk biok be, Bergilí ain ariñak eta nik ak eutsiak, arriz arri, doi-doi igon al izan genduan eta. Toki atako bidea iñongoa baiño laburrago izan ezpalitz, ez diñot bera, neu be gainditua jausi izango níntzaken.

Malebolge, baina, beti beerantza makurtuaz osin sakon-sakonaren aoraiño doian ezker> zearkatzen dogun obi bako-txak ertz bi erakusten dauskuz, bata goranzkoa ta beeranzkoa bestea. Eldu giñean, atzenez, azken-arria nabarbertzen dan mugaraiño. Aren gaiñean nengoala, nire bular-auspoak ezin eben arnasarik artu; eta, ezin bestean, elduaz bat jarri egín níntzan atsedeen-gale,

—Nagia astintzea dagokizu, esaustan Maixuak; lurna bigunetan ezta osperik jaristen, ezta oe-estalkipean be; ta aintza barik bizia urtu dagianak, keak aidean edo bitsak uretan lakoxe aztarrena itxi daroa atzetik. Ea, bada, zutitu zaitez; garaitu neke ori, soin-astunpean doillortzen eztan bitartean eragozpenak oro azpiratu oi dauazan kemen bizíz. Goragoko mailladia igotea dagokizu oraindik; ez baita naikoa su-lezako arima artetik igaro izana. Ulertu ba' dagidazu, bekizuz arnagarri nire itzok.

Jagi nintzan ba, neure burua neukan baiño erabagitsuago ikusirik, eta miazkatu neban: —Goazen, orain kementsu ta ausart nozu-ta—. Asi gintzazan ar-mokor gaiñez ibiltzen; latz, medar ta malkortsu zan bidea, ta aurrekoa baiño erri-peago. Neure aultasuna estaltzearren solas niñoían ni, ta ona nun dantzudan beste obitik urtendako abotsa, ulertzen etziran itzak total-narras esaten zituna. Ni andik igaroten zan ustaiaren gaillur-gaillurrean nengoan arren, ez dakit zer esan eban; baiña itz egiana sumiñak artua zirudian. Ara

begíra ni; bizi baten begiak, alan be, ezin eban bertako illunpe nasi zear barrena ikuskatu; au dala-ta, esan neban: —Goazan, Maixu, beste egonlekura; jatsi daigun orma au, emendik entzun ba-dagit, baiña eztot ezer ulertzen: beera begitu arren, ezin ezer ikusi—. Opa dozuna egiñaz erantzun-go dautzut, esan eustan; eskabide leiala, ízan be, ixillilic go-goia beteaz erantzun bear.

Jatsi gíñean goitik zubiz beera, onek zortzigarren ertzaz bat egian uneraiño atan be; orduan bai agiri izan yatan obia, ta suge-ore ikaragñria (kusi neban barruan, mueta ez-bardiñekoak oso: aren gomuteak oraindik odola izoztzen daust.

Libia ezpei geiago bere are-ondarrez illarraindu; arek sortzen baldin ba'dauz suge-bilo, zugatz-bipera, ustaizko, sugetzar ta erensugeak, ez Etiopi osoan, Itxas gorritz gaiñeko eskualdeaz etzan iñoiz izan toki oneitan beste ta aiña kr-rats kaltegarri. Suge-moltso zakar-anker aretan zear jente narrugorri izuak joa ebillen arín bai arin, ez babes ez suarri² itxarotzeka. Usugez bizkarrera lotuta eukezan eskuak, eta usugeok koikaldetik orapilioak egiñaz guntzurrunetan josten eutsezan buztana ta burua. Eta ona, gugandik urre egoan doakabe areitariko bati usiki egin euton suge batek samea sorbaldakaz bateratzen dan unean. Eta O bat eta I bat idazteko bear dan laingo epe ezerezean, ixetu, kiskaldu ta errauts biurturik jausi egin zan. Baiña bean aitu-ta geratuaz bat, auts areik barriro alkartu ziran eurenez, ta gogo a lenera biurtu zan beingo batean.

Jakitun andiak diñoenez, olan il oi da Bakunegaztia (Fenix), baita bir-jaio be bere bosgarren eunkira urrera-tzean. Eztau bere bizian ez bedarrik ez garirik jaten; kedatsez, malkoz ta amonoz janaritzen dn, ta akaraz ta mirraz egiña dago aren azken-abia. Lurrera jaurti dauan gainkiña-ren oldez edo bere izate gexotiaren beste edozein eragiñez jausi ta zelan jausi dan ez dakiana zur ta arri geratzen da, jagikeran, arturiko aldi txarragaitik; ingurura begiak zorroz-

turik, ostera, bular betean arnasaz ase oi da. Pekatari a be olan jagi zan gure begipean. O Jainko-alaren zorrotza, bere asperkundera olako zigor-bidez erakusten dau-ta!

Zuzendariak gero nor zan itandu eutson, eta ak eran-tzun: —Zintzur gorri onetan oraintsu jausia nozu Toska-na'tik. Eder yatan basa-bizikera ta ez gizartekoa; mandar antzera bizi ízan nintzatzun: Vanni Fucci³ nozu, aberea, ta Pistoia izan zan nire saizulo duiña,

Eta nik Zuzendariari: —Esaiozu, arren, ez daitela emen-dik urrindu; itandu egiozu zer erruk amildu dauan emen, ník bada ezagun dot ori lendik be, gizatxar asarrekor odol-zale—. Entzun ninduan pekatariak ez eban burua ostondú; zorrotz jarri eustazan begiak, eta lotsa gorriz margoztu ya-kon betartea. Ondoren egotzi eban: —Biziaz gabetzea bai-ño mingarriago yat nakusazun taiu larrian zuk aurkitzea; baiña eskatzen daustazuna ezin daiketzut ezelan be ukatu. Jantzi eder batzuk jauretxean ostu nebazalako nago emen murgilduta; txarkerí orren errua, gaiñera, beste norbaiti ezarri eutsoen maltzurkeriz. Alan be, toki illuntsu oneta-tik urten ba'zintzakez be, nire zoritxar au pozbide izan ez dakizun, edegi begiok diragartzudanerako, ta entzun: —Pistoia lenengo Baltz barik geratuko da; Firenze'k gero bere endak ta erak barriztatuko ditu. Marte'k lurrun bat jal-gi-azoko dau Magra aranetik, odei zurbil baltzez ingura-tuaz, eta ondoren ekaitz oldartsu ta izugarrian Pizen-zelaian sartuko da ikaragarriro; eta an, ots-otsean odeia urratuz, Zuriak oro suntsituko dauz. Zuri jasan-eragitearren, diño-t2ut au.

(1) Edurra.

(2) Laguntzarik bage.

(3) Vanni Fucei, Fucci Lazzeri'ren errisemea, Pistoia'ko ontzi sagaratuak ostu ebazana.

Muiña.—*Zortzigarren birako zazpigarren obian darrai.—Lapur eta azpikeri-zaleak dagoz emen\ olerkaiak Kako aurkitzen dabe bertan, Kentaur balen itxuratan, soinburuan erensuge bat daualarik.—Baita an dagoz besle jlorenziar batzuk be.—Gogo batzuen antz-aldatze izugarria.*

Lapurrak, ítz oneik amaítzean, esku biak jaso zituan lotsagarrizko ziñu egin ta oiukaturik. —Ar egik, Jainko, au euretzat—. Arrezkero maite ditut sugeak, bat bada idun biran kiribildu jakon, onela edo esanez: «Ez egidak, otoi, orrela itz egin»; beste batek, bitartean, besoetatik oratu eutson txit gogor, beregan kizkortu ta, gaiztetsiari zirkiñik be egiten ez izteko eran, eurrekalderuntz estuturik.

A, Pistoia, Pistoia! Nola ez dozu zeure burua auts biur-tzen, eta bizia itxi, zeure semeak aurretikoen aldean biur-gaizto dituzun ezker? Su-leza zurbilleko bira guztietan be ez dot, Jainkorekiko, arima arro ta iguingarriagorik idoro, Tebalco arresietatik eratzia jausi a ezik,

Igesari ekin entson lapurrak, itzik be geiago esateka. Kentaur bat ikusi neban orduan, erresumiñez betea; dea-darka etorren: —Nun dago, nun dago arroputz ori?—. Zingirak ez dot uste daukazanik, Kentaur'ek bere zerran, gizaitxura asten yakon uneraiño, eroazan aiña narrazki; bizkar-buruan, lepazur ostean, bidutzi bat eukan ego-zabal, eta inguratzen yakon oro erre ta kiskahzen eban.

Nke Irakasleak: —Kako * dozu ori, Aventino mendiko arkaitz-pean, bein ta barriz, odol-intzira egin ebana. Ez doa bere anaïen bidetik, egoitza jasoteko aukeratu eban tokitik ur larratzen zan artalde andia maltzurkeriz ostu ebalako, baiña bere egipen biurriak, azkenik, ErkuTen makilpe-
ra eroan eban; eun zartako gitxienez emon eutsozan, baiña amargarrenerako arenak egin eban.

Bergili'k au iñoan bitartean, Kako ezkutatua zendun; eta, bat-batean, gu gengoan egalaren azpitik irm gogo eto-

zen aurreratuz, gu bíok, ez ni ez nire gidaria, konturatu bage, oiú oneik entzun genduzan arte: —Nortzuk zarie?—. Ortan autua ebagi gendun, eta arei zorroztu geuntsezan soilkí begiak. Nik ez nitun ezagun; baiña, iñoiz jazo oi danez, gertatu zan orduan be, batak besteari dei egin bearra izan eben, esanik: —Zianfa,² nun ostondu aiz?—. Nik, ostera, neure Bide-erakuslea ernai egon ekidan, sudur ta okotz attean jarri neban neure beatza.

Orain, irakurle, esango dautzudana siñisgaitz ba'yatzu, ez dokezu arritzekoa noski, ikusi neban onek be doi-doí siñisten dot-eta. Gogo biei adi-adi nengola, sei atzapardun sugetzar batek oldartu eutson areitako bati, alde alde lertzeraiño zearkatuz. Erdiko atzaparrakaz sabela zanpatu eutson, eta, aurrekoakin besoak loturik, matrail biak ausiki. Gero gibel-zangoak ister gaiñez edaturik, buztana igaro eutson bien artetik, eta gultzurrunpean estutu gogor ta tinko.

Iñoíz etxako untzorria ain sendo zugatzari itsatsi, pizti izugarriak bere soin-atalak errudunarenean egokitu ebazan bestean; ondoren, bata ta bestea nasi ziran, argizari leuna iduri, eta euren margoak be ainbesteraiño naspildu bai ebazan, bietarik batek be ez eban orain emoten len zelakoa izan zan: suaren berotasunaz ingi gaiñean zabaldu margo illuna, oraindik baltza ezarren berezko zuritasuna galduaz doanarena, emoten eben.

Beste bialc begira eukozan, eta batera oiuz iñoitsoen: —Ai, Angel!,³ nolatan aldatua i! Etzaz orain ez bat ez bi—. Buru biak bat egiñik egozan; eta arpegi bat-bakarreko iduríu bi agertzen zirala be, bi-bietarik nor nor zan ezin zeitekean igarri. Lau besoetatik bi gelditu ziran bakarrik; ister zango, sabel ta soin-enbor, iñoiz ikusi bageko zati biurtu ziran. Lenengo itxura osorik galdu eban: iduri antz-alduak bietatik eukan zerbatt, ez bata ez bestea izan bage; ta taiu ortan, urrunduz joian urrats-nagi.

Udako egun bero zigorpean, sasitza aldatzen dauanean tximista baizen bizkor bidea zearkatzen dauan muskerra zirudian beste gogo biren sabelerantza zuzentzen zan suge txi-

ki asarrekor batek, laru-baltz piper-ale antzekoak. Areitariko bati ozka egin eutson jaio aurretik janaritzen garean gorputz alderdí atan, ta gero aren oiñetara jausi zan, luze-luze. Ezer esateke begiratu eutson zaurituak; eta geldi iraun eban, zutunik eta arrausika, loak edo sukarrrik artu baleu Iez. Bera ta sugea alkarri begirm egozan, batak zauritik eta besteak agotik, batean alkar-nastuten zan ke lodi trinkoa jnuvtiz.

Bego xrlilik Lukan, Sabell ta Nasidi'ren zovitxavra⁴ edes-tean, ta entzun begi adikor emen diñodana; ixilleva beite Obidi be, Kadmo ta Aretusa'z javdutean; arek a suge biur-tu ba'eban, olerkitan, efa au iturri, ez dautsot bekaitzík: itxura ez-ezik, gaiak be, arek ezpaizitun aldatu izate biak bekoz-beko jarteraiño.

Gizon ta suge osoan alkar-nastu bai ziran, onek savde entzera buztana edatu ebanean, zauvítuak bere oin biak batu zituan. Onek zango ta ister guztiz alkartu bai zitun, bertatik etzan an berezko banatzearen aztarrenik be. Sugearen buztan arraituari, gizonagan galtzen zan iduria arturik, narua leun biuritzen yakon; latz, osterá, besteari. Gaiztetsiaren besoak gero gakzarpetan savtzen ilcusi nitun; eta piztiaren zango biak, oso tipi bait-ziran, arek kuskuvtu-ala, luzeagotuz joiazan. Aren atze-zangoak, barriro kiribildurik, giza-semeak gorde oi dauan soin-zatia osotzen eban, eta gaxoaren zango bíetan zatitu. Keiak, bitartean, kolove barriz estaltzen ebazan bata ta bestea, eta sugeagan sor-erazten eban gizonari kentzen eutson narua, eta ondoren bata jagi zan ta bestea itauli; alan be, baiña, begiratu suminkarrak egozten eutsoezan alkarri, onejn bidez bakotxak betoskoa aldaraziz. Zutik egoanari lokietaraiño zimurtu yakon arpegia, eta gaiñetiko aragiz belarriak eratu yakozan matrail launetan. Sugearen okotz aldea, ots, buruan kizlcuvtu etzana, kanpo geratu zan giza-arpegiaren sudurra osoturik, eta batera ezpanak anditu zitun txit egokiro.

Bean zetzanak aurrerantza zabaldu eban bere agoa, eta buruan sar-azo zitun bere belarriak, barakuilloak bere evroak

lez edo; eta míngaiña, len batua ta itzerako egoki zana, zaitu egin zan; sugearen mingaiñ zartatua, barriro be alkavtuz joian, kea botateari itxirik.

Piziti biurtu zan gogoak, xistuka, igesari emon eutson ibar zeaf; eta bestea, aren atzetik mintzoz, istu-jario. Itzuli eutsozan, azkenik, bere sorbalda egin-barriak, beste gaiztetsfari au esanez: —Ni ibilli nazan Jez bebil Buoso be, bide ortatik narras-irulka.

Bai, onetatxe ikusi nitun nik, zazpigavren obian, izaki bi bata besteagan sartu ta itxura aldatzen; eta loretsu ez baldin ba'da nire mintzoera, jazoaren bavritasuna bekit akia-kuillu.

Eta begiak lausoz ba'neukaz be ta gogo urduri, beste itzal biak ezin eben iges al izan, ixil-mixilka, Puccio Sciancato nik ondo ezagutu barik: aurretiaz eldu ziran iru goetarik antza aldatu ez eban bakar noskí: bestea a zan, zuk, o Gaville!, negartzen dozuna.

- (1) **Kako, Bulkan'en seme, Aventino'ko art2uloan bizi izan zana. Erkul'ek il eban mailluka.**
- (2) **Zianfa, Donati, Florent2ía'ko ondasunak txautu zituna.**
- (3) **Zianfa bera, suge anrzero kiribildua.**
- (4) **Farsalia'ko gudariak, Lukan'ek aitatzen dítunak, sege batek Lfibia'ko lekaroan illak.**

XXVI KANTUA

Muiña.—Zortzigarren birako zazpigarren obia, onulari gaizloakugar biurtuta dagozana.—Ulise'k Olerkariari azaltzen dautsoz bere bizi arona, ta eriotza.

Poztu zaite, Firenze; andi bait-zara, ur ta luz egan zabiltza, ta su-lezan be zure izena barbar dabilkizu! Lapur artean, zure bost uritar aurkitu ditut; au, jakiña, lotsaki-

zun yat, eta zuretako be ezta ain omengarri. Baiña, goizal-dera amestu oi dana egia baldin ba'da, aldí gitxi barruan jakingo dozu Patro'k,¹ eta ez bestek, zuretzat nai dauana. Eta gaitz ori onezkero burutua ba'litz, elitzake goizegi. Ai, jazo ba'litz dagoneko, jazoteko dana! Nj zarrago, bada, ta astunago izango noski.

Abiatu giñan; eta jasteko lagundu euskuen arkaitz-mailladíetan gora joian nire Zuzendaria, niri tíraka; eta, bi-be bakar soila, aitzmokol ta uarri bizi zear jarraiki, ezin eitekean ifiolaz be, eskurik bage oiñik erabilli. Beazun larrí izan yatana orduan, eta orain be bai, an ikusi nebana gogoraztea; eta oi dodan baiño geiago sendalazten dot ene gogoa, on-bideak zuzentzen ez dauan tokira jo ez dagian; izan be, izar onak edo zerbait obeago batek onez ornidua ba-naz be, orren bekaitzez ez nadin ibilli.

Lurbira argitu daroan izarrak bere arpegia gitxiago esaltzen dauan garaian, eta euliak eltxoarí Ieku-emoten dautson orduan, nekazariak, muiñoan tinko atsedeen-zur dagoala, an beeko aranean, berak agian matsa-batu ta lurra lantzen dauan tokian, ipurtargi moltsoa dakus arat-onat; orrelaxe ikusi nitun nik be sugar diztikorrek zortzigarren obian, aren barrena ondo ikuskatzeko tokiraiño eldu nintzanean. Eta artzakaz apendu edo zigortu ebazanaren antzera,² Eliren burdia ikusi baí ikusi eban zerura igoten, zaldiak zut-zut joiazalarik; baiña begiz ezin izan eutson jarraitu ta odei makal antzeko sugar arina zertzen eban soil-soillik. Bardintsu nik be somatu nitun areik dardarka obi-aoan, bakotxak pekatari bat gordeten ebalarik, baiña ezkututzen ebenik azaldu bage.

Zubi gaiñean nengoan ni ikusiaz zurturik, eta aitz-mutur bati oratu ezpa-neutson, iñolc bultz-egin barik, ondarreraíño amildua nintzakean.

Nire Zuzendariak, ni orren adi ta oartun ikusirik, esan eustan: —Gogoak, suaren barruan dagoz; bakotxa, erreten dauan sugarrez jantzita, noski. —O Maixu —jardetsi neutson nik—, zuri entzunik zígurrago naukazu; baiña, len-

dík be, buruak emon eustan, ta orrela iragarri nai neutzun. Baiña esaidazu: nor dago, goitilc bitan banatutako su atan? Eteokel eta onen anain erre ziran sutatik jagitakoa dirudi—. Erantzun eustan: —An barruan oiñazetzen diranak Ulise ta Dumene dituzu; alkarregaz daroe emen euren zigorra, asarrerako alkartu ziran antzera, alegia, Sugar ortan eiagoratzten da baiña zurezko zaldiairen maltzurkeria, a bai da erromarren azi bikaiña urten zan atea. Deidamí'k an negartzen dau, illa dalarik, Akileu'kiko zínkurin-arte, baita Paladi'gatico zigorra be antxe daroe.

—Su-lama orrein erditik mintzatu al ba'itzaitez, esan neban nik, Maixu, eskatzen dautzut arren bai arren, milla bidar deskatzut, eta ez egidazu uka, datorrela niganaiño gar adardun ori, dakusazunez bada irrirts biziak naroa beragana!—. Eta niri arek: —Omengarri nunbait zure eskarí, ta on joten dautzut; ba'ña ezi egizu mingain ori. Itxi egidazu itz egiten, opa dozuna igarten bai dautzut, eta orreik bear bada, gerkarrak dira-ta, muker azalduko litza-kiguz zuri erantzuteko.

Garra alderatu yakunean, eta nire Zuzendariari noiz ta nora ondo eritxi, onan mintzatzen entzun neutson: —O zuok, su ber-berean bi zarienok! Bizi nintzala zuengandik ezer merezi izan barieban, neure Olerki andia munduan idatzi nebanean zuen eskerraren duin izana ba'naz, etzaitzeze, otoi, urrundu; eta zuetatik lenenak esan begist nora joan zan iltera, bere kemenak eroana.

Aspaldiko garraren motots guena zalantzan asi zan; mar-marka, aizeak eraginda lez, ta gero bere muturra ara ta ona igituz, mintzo dan miiñaren antzean, au esan eban: —«Urte bete ta geiago Gaeta'n (Enea'k onela deitu baiño lenago nunbait) atxilo euki nindun Kirke'gandik banandu nintzanean, ez semeaganako samurtasunak, ez aita zarrakiko errukiak, ez Penelope zoriontsu egin bear neban maitasun zintzoak, ez eben garaitu al izan mundua ta bertako giza-griña ta on-bideak ezagutu ta jakiteko neban isi eutsi-

eziña; augaitik, itxaso zabal barrena oldartu nintzan, bakar-bakarrik, ontzi batekin eta sekulan itxi ez ninduen lagun gitxi batzuekin.

«Itxas-egirik asko ikusi nitun, orain bat, gero bestea, Espaiña ta Mauri'erri, Sardi'ko ugartea ta itxaso arek biran ezkotzen ditun gaiñekoak. Ni ta nire lagunak zaartuta gengoan, sor ta astun, gizalci bat be aurrerago igaro ez zedin Erkul andiak zutoin bi jarri ebazan zintzur estura eldu giñanean.⁴ Sevilla itxi neban eskumara, lendik be Zeuta ezker itxia neban lez. «Oi, anaiak; •—esan neban— aleun arriskuri bekoki emonik sarñaldera eldu zarienok! : gure zentzunak onezkero ibillaldi laburra bai dabe, ez egiezue arren uka eguzkiari jarraiki aurkitzen dan gizaki bako mundua ezagutzea. Ekar gogora zeuon jatorria; etzarie jaio pizti antzera bizi izaleko, on-indarra ta jakituria lortzeko baiñ».

Itzaldi labur onegaz, txangoari jarraitzeko gurari bizia sortu neutsen laguneri, gero geldiaz eziñerakoa nunbait. Eta, gibela goizaldera itzuliaz, arraunak ego biurtu genduzan egada txororako, beti be ezker alderantz makurtuaz. Beste ardatzeko izarrak oro dizdizean ekusan gauak orduko; gurea, barriz, oso bee zetzan, ur-azalean ozta-ozta agertzen zala. Itzuli atan sartu giñanetik, bost bidar ixiotu zan illargiak emoten dauskun argia ta beste ainbestetan itzali, urrutiak iliunazotako mendi bat begi aurrean agertu yakunean: oso jagia iduritu jatan niri, beste bat iñoiz ikusi ez dodan lakoxea.⁴

«Poztu giñean onegaz, baiña poz ori malko biurtu yakun laster: lur barritik zirimol biurri bat jagi ta aurrekal-detik zakar astindu euskun ontzia; iru aldiz bira eragin eban uin eta olatu kizkurrekin, eta laugarren aldizkoan gibela jaso ta muturra murgildu eban, Arek opa ebanez, itxasoa barriro gure gain alkartu zan arteiño».

(1) FJorent2ía ondoko erritxoa.

(2) ELiseu igarleak, gazte batzuk ixeka egin eutsuelako, art-pillo baten bitartez, suntsitu egin ebazan.

(3) Gibraltar.

(4) Zein 2an mendi au?

XXVII KANTUA

MuLña.—*Zortzigarren bira, zortzigarren obi.*—*Aolku edo onulari gaitztoak zigortzen dira emen.*—*Oneitariko bat, Montefeltro kondea.*

Garra, geiago ezer esateke, zut-geldi lotua zan, eta Olerkari eztiaren baimenagaz, ba-joian guregandik urrunduz. Baiña atzetik etorren beste bat, eta onek laster beraganatu zituan gure begiak, aren erpiñari erion barbar nasia zio. Si« kili'ko zezena zirudian nolarebait; ak, bada, lenengo orrua (ta zuzen alan be) karrakaz landu ebanak negar-intziri egitean, atara eban; eta gero be, orru egian, barruan zitun naibagetuen aoz, ta ain zuzen, oiñazeak borontzezko soña zulatuko ba'leutso lez. Orrelaxe nunbait, gar atan gordetako gogo aren itzak be suaren murmura antzeko biurtzen ziran, len-lendik itoa bai egoan, urteteko ez bide ez zillo.

Alan be, erpiñeko kantalera eltzea jaritxi ebanean, miñak ígarotzean emoniko indar-zirkiñez, au entzun genduan esaten: —Oi, zu!, mintzo nakizun ori, arestian lonbarderaz jardun ziñana, onela esanez: «Oa onezkeru, ez aut geiago nekatu nai». Ni berandu samar etor ba'naz be, ez bekizu damu izan nigaz itz egitea, niri ez yat bada, naiz-ta kiskaltoki onetan egon. Zu, aurki, nik neure errn ta oker guztiak jauki nituan laterar bazter gozo atatik amillondo zurbil ontara jausi-barri ba'zara be, esaidazu erromañarrak bakean ala gudan dagozan; ni, bada, Urbino ta Tiber askatzen dan buztarri arteko mendietan jaiua nozu.

Ni oraindiño adi ta makur nengolarik, Zuzendariak saiets-albo ikutu ta esan eustan: —Itz egiozu, laterarra baita—. Eta nik, erantzun-gertu, geiagoko barik ekin neutson: —Oi, gogo!, or bean gordeten zareana! Zure Erromaña ez dago, ezta egundo egon be, bere etoi-ankerren biotzetan gudu barik; alan eta guzti be, ni ona etorkeran, ez dot gudu agirian itxi. Ravena dozu an urte luzez izan dana: Polenta'ko aranoak an egokitu dautzu bere abia, ta Cervia oraindik bere

egalez estalia dau. Ainbat eta ain luzaro gorriak ikusi zitun lur-bazterra ta parantsez gorputz-il zeinbat odol-jario daukazana, atzapar musker mende aurkitzen da. Eta artzaiñora zar ta Verrucchio ga2teak, Montaña'ri kakerik asko ekarri eutsoenak, an diardue oi eben lekuan ortz-agiñak odoltzen. Lamone'ko ta Santerno'ko urien buru ta aurrelari, udatik negura alderdi aldaketa egin oi daben kabizuriko leoiakumea dozu; eta beste a, Savio ibaitik ertzez-ertz ureztatzen dauana, lau ta mendi tartean datzan lez noski, erdi jopu erdi azke bizi da. Orain, barriz, nor zarean esaidazu, arren; etzaitez izan besteak baiño gordiñago; dirdaitsu bego munduan zure izena.

Suak bere erara surmurra ateratzean, arat-onat igitu eban izpi zorrotza, ta ondoren mintzatu: —Nik uste ba'neu ludara biurtu bear dauan gizaki bategaz mintzo nazaJa, sugar au ez litzake pitin bat be geiago igituko; baiña barne amiltzu ontatik sekulan iñor atera al izan ez dan ezkeru, entzun dodana egia baldín ba'da, alke-bildur barik erantzungo dautzut. Gudari izan nintzan lenengo ta gero pantzeskar, jantzi onegaz neure nts-erruak zurituko nitulakoan; eta nire uste au etzan ustela izan aurki, nolanaiko gaitzak opa dautsodazan Apaiz andiak lenengo uts-obenetan jausi-azo ez ba'nindu; eta au zelan eta zergaitik izan zan zuk jakin dagizun, garbi azalduko dautzut.

Amak emon eustan aragi-azur-itxura izan neban artean, nire egiteak etziran egiz leoiarenak, azeriarenak baizen. Guztitariko bide makur ta iruzurrez jakitun nengoan, zelata ta maltzurkeri guztiak nekizan; eta zoztor-bide guztietaz trebeki ta artez² nenbillelako, lurbiraren azken mugaraifio eldu zan nire izenaren aipu-otsa. Alan be, baktotxak bere ontzi oialak eratxi ta batu bear leukezan adinetik ur neure burua ikusirik, len atsegin nebana nazkagarri biur yatan; eta, garbai bizitan, neure oker-egiteak autortu ta lekaretxe bateko zoko illunean gorde nintzan.

«Orduan, ene zori gaizto!, gaizkatu nindekean. Baiffa parisaitar barrien buru zana gudan egoan Lateran'dik urre, ta ez gero sarrazendar edo judaitar endakoen aurka: kista-

rrak ziran aren etsai guztiak, eta etzan iñor joan Akre uria menderatzera, ez Soldan'en lurraldeetan ziskuak gízentzera; ez, ez eban onek deduz eroan bere anditasun gurena, ez aintzat artu bete apaiz-ikur donea, ez eta niregan ikusi eroienak argaldu oi ebazan gerrilotura be. Bestera, Konstantino'k Sorakte mendian SLlbester'i, legenarra osatu egion, dei egin eutsan lez, niri be dei egin eustan, sukar arroa sendatu nengion; onu-eske etorri yatan, eta nik ez neutson tautik be esan, aren itzak ordituarenak ziralako. Eta berak diñost: «Ez izan zalantzarik; alde aurrez azkestent dautzut; baiña naitaez esan bear daustazu zelan ondatu neikezan Preneste'ko arresiak. Neure esku dago, dakizunez, zeruak itxi nai zabaltzea, bi dira ba.nire aurretikoak olako apeta andi barik erabilli ebazan giltzak». Biziro zauzkatu ninduen errazoi sakon oneik, eta ixildu baiño itz-egin oba litzakidalakoan, au esan neutson: «Aita, zuk ortaratuz dagidan obena garbitzen deustazun ezkeru, ona zer egin bear dozun zeure ezarleku garaian irauteko: asko agindu (ítz emon), ta agintzen dozunetik gitxi bete».

«II nintzan, eta billa etorri yatan Pantzeska⁴; baiña kerubin baltzetatiko batek esan eutson: «Ezin daikék eroan; ez egidak olako okerrik egin. Ara beera joan bearra dau, neure gaiztetsien artera, oalku maltzurra emon ebalako; une atatik bai dnukat uleetatik atxikia. Damutan sartzen ez danari ezin daikéo ezer azketsi; orobat, ezin iñolaz be damutu ta pekatua nai izan batera, aurkakoak dituk eta». Ene zori txarra! Zenbateraiño izutu nintzan, orattuta, esan eustanean: «Ez indun uste, nunbait, ni ain arteza nintzanik!».

«Minos'en aurrera eroan nindun; ta onek zortzi bira emon eutsozan bere buztanez soin latzari, ta sumin-sumin, buztanari usika, jalki eustan: «Orrek, sutarako errudunen artean egon bearra yok». Or zergaitik nagoan ni dakusazun leza ontan obiratua, ta zergaitik negar dagidan jantzi onegaz batua».

Era onetan, solasaldia amaitu-ala, urrindu zan sugar eros-taria, bere izpi zorrotza oker-igituz,

Zuzendariak eta biok aurrera segi genduan, arrí-artez, euren biotz-zokoak, lazka ta matraka sorturik armindu ebezanak zigortazo oi diran obia estaltzen dauan beste ustaira eldu artean.

- (1) Guido Montefeltro.
- (2) Rimini'ko zalduna, gibelindarren buruzagia.
- (3) Konstantin'ek, Iegenarrez gaixorik, Silbester Deunari dei egin eutson osasun biLla, diotenez.
- (4) Frantzisko Deuna.

XXVIII KANTUA

Muiña.—*Zortzigarren birako bederatzigarren obia.—Asarre ta lazka ereilleak oiñazetzen dira emen.—Baita guzur-siñesle, targo-zale ta labantzailleak be.—Mahoma, Ali, Medizina'ko Kepa, Kuri Moska ta Born'eko Bertran.*

Nok egundo adierazoko ete leukez, naiz-ta sarri alegindu ta itz.lasoz izan, nik orduan ikusitako odol guztia ta zau-riak? Ez dago, ziurki, a itzez azaldu dagikean miiñik, ezta adimenik be eukitzeko, irudimenak doi doi artu dagikena. Origaitik, ba, Pulla'ko lurralde zori gaiztokoan odola ixuri eban jentetzan batu al ba'ledi be, erromarrak egindako gudu luze atan, jakiña, Tit Libi'k zuzen diñoanez, ereztun pillo galanta eskuratu ebenekoan; baita Robert Guiskardo'ri bekokia emotearren, zartada ain zitalak artu ebezan artakoa; edo-ta beste artan, Zeperan'en pullar bakotxa saltzaille zalarik egindako burrukaldiko azurrak oindiño be baten diranekoan, eta Tagliacozzo ibarrean Aíardo zarrak iskillu barik irabazi ebanekoan: aitaturikko burrukalarí guztak euren soin ausi-zulatuak al ba leuskiguez erakutsi, olan be ez genduke izango bederatzigarren obiak eukan itxura zurbil izugarriaren erdia. Erdiko pipolak galdu ditun upe-

la ez da ustutzen, okotzetik sabel azpiraiño arrakatuta nik ikusi neban arimaren pare; zango-beera eukazan dindíl es-teak; biotza agiri yakon pilpilka, baita jaten dogun dana korotz biurtzen dan zaku illauna be. Ni ari so nengoalarik, begira eustan, ta paparra edegi eban eskuakaz, au esanez:

—Ikus zelan urratzen nazan; ona, Mahoma bai zarbail-dua! An doa Ali² be nire aurretik zotinka, koskotik okotzeraiño burua zabal; emen ikusten dítuzun beste guztiak be iñoiz bizi izanak dira; baiña era bardiñean arrakatuak dagoz, lurtar zirala gaitzerako bidea erakutsi ta targo-ereille izan ziralako. Atzetik datorkigu zakar zauritzen gaitun deabrua; pekatarien moltso ontan aurkitzen dituneri olako ebagi bat egiten dautse bere ezpata zorrotzez obi negargarri ontatik guk itzuli bat egitean, gure zauriak bada deabruarekin gu barriro idorotzera orduko ertsi oi dira. Baiña zu, arriarte jagi ortatík usmaka zagozan ori, zeure erruengaitik ipifíi oiñaze bidea luzetzarren bear bada, nor ete zaitugu?

—Eriotzak eztau oraindikarren atzemon —jardetsi eutsan nire Irakasleak—. ezta ez dakarre ona bere gaiztake-riak, zigortua izan dedin; oiñaze ta neke-miñen barri ikas-tearren ontaratu yatzu bakar-bakarrik. Neronek, il onek zuzendu bear dot Su-Iezako bira sakon bakotxetik; eta au egia dozu, ni zurekin itzez nagona baizen egia.

Itzok entzunik, eun gaiztetsi gitxienez, obi aurrean lotu ziran ikusmin, euren oiñazearen itsumustua aantzi naiean.

—Ona bada, zuk, Iaster antza, barriro be eguzkia ikusiko dozun orrek, esaiozu Doltzin anaiari,³ laster, oso laster, ementxe neugaz nai ez ba'dau alkarterik, bizikaiz ornidu bearra dauala ta ez dagiala edurrak inguratu ezelan be; gose-edur bagarik, gaitz yako a garaitzea,

Mahoma'k esan eustazan itzok, alde egiteko gert-gert, oin bata jasorik ebala; itz-jarioa amaitu ala, oiña beean sendotu ta joan zan bidez bide.

Beste arima bat, zintzurra zearkatua, sudurra bekañe-taraiño ebagia ta belarri-soil, begira geratu yatan, gogo-talde a lez arri ta zur; eta, areik baiño len, bere ao odolez gorri-gorritua edegirik, jaldi eustan:

—Oi, erru-izpirik bageko ori, lendik be an goian, latin lurlean, antz andi batek iruzurtzen ez baldin ba'nau beintzat, ikusia zaitudan ori! Oroi zaítez Medizina'ko Kepa'z, Vercelli'tik Markabo'ra makurtzen dan zabalune ederra barríro ikustea jaristen ba'dozu; eta Fano'ko onei bieri, Guido ta Angioletto'ri, jakin-eragin, otoi, aurrez ikusia alper emen ez ba da beñik-bein, euren ontzitxoetatik jaurtiak izango dirala, ta anker etoi baten saldukeriz Katolika'tik ur ito. Neptun'ek ez eban egundo itsuskeri andiagorik ikusi izango Kiper'tik Maillorka ugarteraiño ez itxas-lapurak ez gerkar odolzaleak osatuta. Begi bakanez ikusten dauan saltzaille arek, eta nigaz dagoan batez ez ikusi gurago leukean eskualdean jaurilaritza dauanak, beragaz mintzatzerá dei egingo dautso, eta ondoren Forkara'ko aizea eskintz-otoitzez zetan bíraokatu izango ez dauan eran jardungo dau.

Nik au esan neutson: —Nik am gora zure izparrík eroatea nai ba'dozu, garbi azaldu ta erakustazu nor dan, errialde a ikusi ebalako, negar dagian ori. Eskua jarri eban orduan bere lagunetatik baten matrail-azur gaiñean eta aoa edegi eutson, ots egiñez: —Ona bera; baiña ez dau itzik egiten. A zan, Erroma'tik erbesteratua, Kaisat'en biotzean zalantza ito ebana, gertu dagonak, egiteko bat osatzea atzeratzean, bere buruari kalte dagiola esaník. Oi! , kikil ta jausia bai begitandu yatala Kurion izketarako ain ausarta izan zan a, bere mingain zintzurlean ebagíagaz!

Beste eskuak ebagita eukazan batek, bere beso motzak arpegia odoltzeraiño goi ozpelera jasoaz, oiú egin eban: —Gomuta zaitetz Moska'z; esan bai eban gaixoak: «Gauza egiña, burutua». Itzok izan ziran, alegia toskatarren arteko ezin-ikusi ta lazkerien sorburu. —Eta zure endaren eriotza! —ots nik. Eta bertatik, nekea nekez metatuaz, zoro bat baizen zurbil urrindu yakun.

Su-leza zingoaren azterketan jarraitu neban nik, eta neure banen-zigurtasunagaitik ez ba'Htz, beste agiri barik jalgiten azartuko ez nintzakean gauzak ikusi nitun; lagun on ori, ostera, bere garbitasunean ustekor, giza-biotza ain zintzoki kementzen dauana dogu: ikusi neban, izan be, ta gaur be ikusten nagola dirudit, gorputz bat buru barik, taJde baltza osotzen ebenakaz bat; esku batean erorian buru ebagia, uletatik oratu ta kruselu antzo dindilizka; guri so egigun, garrasiz: «Ai, ene!» Argontzi lez eban bere burua, ta bi ziran baten ta bat bitan. Au zelan leikean, gure ardura ta axoladun Arek daki bakar-bakarrik.

Zubiaren oiñera eldu-ala, gorantza jaso eban bere besoa buruagaz, guri are geiago bere itzak urreratzearren antza; onela iñoan: —Begira ene oiñaze gordiña; zuk, bizirik zaigozan arren, illak ikuskatuz zoazan orek, ikus egizu au bestekorik beste bat badan. Eta neugandiko albistek emon daikezuzan> jakizu Born'eko Bertran⁴ nazala ni, errege gazteari aolku ain dongak emon neutsozan a. Aita ta seme neuk Hskartu nitun bata bestearen aurka: Akitopel'ek ez eutson Dabid'i ta Absalon'i areago egin bere eragin eta ziri lotsagalduekin. Onen alkaturik egozanak banandu nitulako daroat, ai, ene! , burua bere errotik banaztuta, mukur ontan itxia dagon errotik bereizia; orrela gordeten da nigaz ordaingo nekala.

(1) Guiskardo, Normandia'ko dukea, Pulla azpuatu nai zan ebana.

(2) Mahoma'ren suifia, mahomar tergo baten buru.

(3) Doitzin Tornielli. Novara'koak mendian atzemon eta bizirUk iDa.

(4) KohJakari ta guda-gizon.

XXIX KANTUA

Muiña.—Zortzigarren birako amargarren obia.—Barripurdi, itzontzi ta guzurtiak oiñazetzen dira emen, legenez kuin-kuin.—Geri del Bello.—Sabelzuri ta meazki-aizuntzailleak\ Griffolin ta Kapoki.

Jentetza ítzal a ta arein zaurtu erdirakorrak berebat íkusiaz, malko-lausoz illundu yatazan begiak oso, ta bertan geldi, nagarrari joteko írritsak artu ninduan, Baiña Bergilík ots: —Zeri begira oraindiñokarren? Zure begiratu, zergaitik onen setati or beean itzal zurbil moztuak ikustatu nairik? Etzendun ori egin beste obietan; baiña arima orreik bat-banatzea uste baldin ba'dozu, gogora egizu ibarrak oindiño ogeta bi milla daukazala ínguruz inguru. Itargia, barriz, onezkero gure oinpean dabilkizu; txit laburra dozu emon dauskuen epea, ta ikusia baiño geiago daukagu ikusteko.

—Adi ta zur egon ba'ziña —erantzun neutson bertatik—, ta orra begira ain indartsu zek jarten nauan ba'zenki, bear bada itxiko zeuskikedan geiago be ortan luzatzen.

Ba-joiari beraz nire Zuzendaria ta ni aren atzetik, erantzuki ta gaiñeratuz: —Nik onen gotor begiak neukazan leza areñ barrenean, neure sendiko bat uste neban egoala negarjario, urrean, or beean saminkiro zigorkatzen dan erruagaítik. Maixuak díñost orduan: —Arima orren zoriak ez bekizu geiago kezkarik emon: zagoz zur dakuski-zunera, ta bego beste ori dagoan lekuan. Zubiaren oiñean ikusi dot nik, zu beatzez berezi ta gogor zemaitzen zindula; Geri del Bello deitzen eutsoelakoa dot. Baiña zu, beiñola Altaforte jaurri ebanarengan ain sor-gortua zengozan ezkerro, ari jaramonik egin bage, bere ibilliari ekfn eutson,

—Oi, ene Zaindari! —esan neban—. Bere erio biurrak, irain bizitan erdikide garean guretariko iñok be oindiño apendu bageak sumin-erazo dau nunbait; ona zergaitik aldegin dauan, nik uste, tautik be esateke; ta onek samurtzenago ni arekiko erruki-leraz.

Onela izketan giñoazen, beste ibarra argitasun geiagoz ondoraiño berezì legikean arkaitzaren len-zabalunern eldu arte. Malebolge'ren azkenengo barruti gaiñean, an ziran antzaldatuak ikusteko gisan kokatu giñanean, eun motako intziri-dcadarrak arantzatu ninduen, biotza erruki-uretan gezatzeraiño aurki: ori zío, esku biakaz estaldu bear izan nian belarriak.

Garil-irail bitartean Valdichiana'ko gexotetxeetako ta Marema ta Sardiña'ko¹ gaixoak oro obi bakarrean baturik ba'legoz, geienik be nik ikusi neban oiñaze naasi meta langoa egingo leukie; ta ikuskizun nardagarri atatik etorren sunda mergatza gorpuzki aratustelak ixuri ta pufatzen dabenen antzekoa zenduan.

Ezkerrera jatsi giñean, arkaitz luzearen amai-muturretik; eta olan, bizikiago ikusi al izan neban leza barneko sakan-tasun aizarotsua, ots, Goikoaren esku zuzen uts-eziñak zelan zigortazten ditun bere izen-lerroan jarritako guzurtzailleak. Ez dot uste atsekabe andiagoa emongo ebanik Egina² erri osoa gaixorik ikusteak, eguratsa pozoiz txit kutsutu ta, abere ta piziti, zomorro kaskarretaraiño guztiak garbitu ziran: gero, olerkariak gauza ziurtzat daukienez, ugarte atako aintziña bateko erritarrak txiñurri-azitik³ ngaldu ei ziran: zin-zinëz biotza lertzen bait-yakun ibar zurbildu atako gogoak aunitz moltsotan piratu ta igartzen ikuskatzeagaz. Bata sabelgain zetzan narraz; lagunaren sorbaldan etzunik bestea; areik eta oneik, bide illun grumean usar itxaloztuka.

Ibilliz giñoazen bide zear, itzik esateke, baiña belarri-zur, ta euren soiñak be euki eziñik egozan gaixoeri begira. Jesarririk ikusi nitun oneitariko bi, alkarri eutsi ta laguntzen, teillak gardosteko alkarri dautsela egon oi diran lez ta buru-koxkotik beatzetaraiño maskuilluz orbanduak. Ez dot eguno nagusia begira dauan morroirik edo-ta aldarte gaiztoz aren zain dagozenetarikorik ikusi zorigaiztodun areitako bakotxa baizen arin burkoa kentzen, bein ta barriz atz egin ta geiagoko osabiderik ez dauan erre-sumiñaren koskatze etengabea leuntzearren. Atzazkalez aienatzen ebezan

urbatuak, eskaroaren narrua edo oraindik ezkata andiagoak ditun beste edozein arrain-motarenak aitzoz erauzi oi diran lez.

—Oi zu, beatzez iskillusten zarean ori —bota eutson nire Zaindariak areitako bati—, ta gorriak bai'liran eurakaz daragoiozuna: esaidazu, otoi, emen dagozanen artean latin-darrrik ba ete dan; eta, ai! , zeregin ori beteteko aiña daki-zuzala atzazkal orreik, betiraun guztian!

—Latindar gara ain erabako ikusten gaituzun biok —me-zu-azo eban areítako batek, negar baten—; baiña nor zaitut zu, gugaitik galdezka?—. Eta nire Zaindariak erantsi: —Izaki bizi onegaz bat, pendizez pendiz ona jatsi nazana nozu, ta Su-leza erakutsi bear dautsot, norbaiten aginduz.

Itzal biak orduan alkarri laguntzeari itxi eutsoen; eta neuregana itzuli zan bakotxa; baita beste batzuk be, erantzuna arei zuzendua izan ez arren, entzun eutsoenetakoak ziuurrik asko. Maísu ona urreratu jatan, au esanez: —Esaiezu nai dozuna—. Eta aren baimenagaz, onela así nintzan.

—Zuen oroimena ez bedi txolindu len munduan izan eban giza-indarretik; bego bestera, urte askotaz orla izanik; esaidazue nortzuk eta zein aberritakoak zarien; nigaz argi izanik be, ez zuek lotsatu, ez bekizue zoztor ezelan be zeuen oiñaze jasangaitz aalkekor ori.

—Arezzolcoa izan nintzan —erantzun eban batek—, eta Siena'ko Albertolc su-sendorrera egotzi nindun; baiña nire eriotzagaitik ez naukazu Su-leza ontan. Egia da esan neutsona, txantxetan lez: «Jakingo neuke nik aidian egaz egiten»; eta ak, jakin-mintsu ta adi-labur zanez, ezkutu ori nik erakustea nai izan eban; eta geiago, berbera Dedal biurtu ez nebalako, semetzat eukan baten aginduz erre-azo ninduan sutzar andian. Mino'k, baiña, epaikari uts-eziñak, amar obietatik azkenengora bialdu nindun, munduan alkimira griñatua bizi izan nintzala-ta.

Nik neurez Olerkariari: —Izan ete da sekulan Siena baiño erri uts pardaillagorik? Ez ziuurki, prantses erria bera be ez, a besteko.

Beingoan, adikor neukan beste legendunak jardetsi eutson nire esanari: —Atera Stricca, onek bada neurria zainduz biziten jakin eban; baiña Nikolo be, au bait-zan untzeongarriaren ekandu aberaskorra gaur ain egunekoa dan urian sartu ebana; orrezaz gaiñera, baita atera Caccia Ascianarrak bere maasti ta oianak eralgi ta ondatu zitun gizartea, eta Abbaghiato'k bere zentzuna noraiño eltzen zan erakutsi eutsona. Baiña sienatarren aitzia (kontra) taiu ontan aize-erazten zaitun au nor dan jakin daikezun ezar egizuz enegan begi orreik, ni ezagutzeko dozun irrika aiñean ene betarteak berebat erantzun daizun; laster ikusi dagikezunez, Capocbio ren itzala nozu, alkimi bitartez metal-meazkiak guzurraztu zitunarena; baiña gomuta bear dozu, uste dodana ba'zara, izatez antzemoile trebe izan nintzatzula.

(1) Toki kutsuduraz betea; zingiretako sukar gatak errez artzen ziran bertan.

(2) Peloponeso'ko ugartea; enen Juno*ren zigorrez, abere ta piztiak be gaixotzen ziran.

(3) Jupiter'ek Balco erregeari egindako esker onez.

XXX KANTUA

Muiña.—Jarraipena.—*lru zuriketari mota: Vgoak, beste norbaiten izena nal antza artzen dabenak, atertu barik batak bestea eraso daroe aginka.—2 'garrenak, guzurrezko txanpongilleak dira, ta ur-miñez egarri ito eziña jasan bear dabe.—3'garrenak, iraintzailleak dira, ta alkarren gain mctaturik, sukarrak edoski ta klaskatzen ditu.— Adam maixua ta Troia'ko Sinon.*

Juno'k, Semele zala-ta, tebatar odolaren kontra, bein baiño sarrigo erakutsi ebanez, minkaiztunk egoan garaian, Atamante'k, oso zentzun bage, emaztea seme biak eskutik eba-

zala, beragana urretatzen ikusirik, gedar au egin eban: «Bota daíguzan sareak, leoi-ama bere leoi-kumeakaz atzemon daidan»; eta gero, atzapar errukibageak edatuaz, areitako bati, Learko eritxonari eldu ta aidean bira-azorik, arkaitz baten kontra jaurti ta txirtxillatu eban; amak be, ondoren, beste semeaz batera bere burua ito egin eban.

Zernaitarako kementsu ziran troiarren anditasuna zoriak eratxi ebanean, arein erreñua erregeaz bat zuziturik, Ekube doakabea, oso errukarri ta atxilo, Polixene ílik eta bere Polidoro'ren gorpua itxas-ertz etzana ikusitakoan, guztiz bitz-urratua geratu zan, eta bere senetik joana, txakur antzera asi zan zaunkaka: elorrioak aínbeséan nastazi eutson burua.

Baifia tebatar ta troiar suminduak, nik itzal billois laru bitan ikusi neban beste bioLz-gogorkeri ez eben erakutsi ez abereak akuillatzean ez giza-soiñak zizatzean; ariñeketan ebiltzan gogo bi areik, txarritokitik iges egiñiko urde antzera, alkarri aginka. Euretán batek Capocchio'ri oratu, garondoan egiñak josi ta bertatik tiratuz, sabelez arramazkazo eutson soru zakarra. Daldai geratu zan aretarrak esan euscan: —Gianni Schicchi¹ dozu zorozko ori; sumiñak artua, edonori erasoka dabil.

—Oi, bota neutson nik, esaidazu bildur barik, ezkutatu baiño len, nor dan berakin doan beste itzala, ta ai ez ba'letor zuri gorputzean agifiak zulkatzera—. Eta jardetsi eustan: —Mirra gaiztoaren gogo zarra da, maitasun garbizko legeen aurka bere aitaren maitale Ízan zanarena; olako pekatua jaukiteko (egiteko) beste emakume baten itxurea artu eban; baita an doan ak be Buoso Donati'ren antza euki nai izan eban, *Torma'ko andera* irabaztearren, supertzean, aren orde z ilburukoari era emonik.

Nik neure begiak josirik euki nebazan arima asarretu bi areik igaro 2Íranean, atzera egin neban beste errukarri batzuen itzalak be ikusi naita. Ta or bat, gizona zatibitzen dan lekuan gorputza ebagita euki ba'Jeu, lautaren iduria emoten ebana. Zorna ta gesal zikiñez gaitz biurturiko ur-

miñak, oso ezbarðiñak, betarteak sabelari ez erantzuteko aiñean egitsozan soin-atalak, bingaitzez dagoanak, egarri danean, ezpan bata okotzerantza ta bestea surrerantza zuzentzen ditunaren antzera, aoa beti zabalik eukí-azoaz.

—O zuok, neke bage (ta ez dakit zergaitik) Iudi doakabe ontan zagozenok! , esan euskun, adi ta zoli zagokeze, begíra Adam² maixuaren lazeria; nik, bizi nintzala, eurrez ta ugari euki neban, opa neban guztia; eta orain, ai, ene! , urtanta bat besterik ez dot gura. Uberka ezo atsegingarriak eraturik, Kasentin muiño orlegietatik Amo'raiño jasten díran errekaizoak begi aurrean daukadaz beti, ta ez alperrik; arein iduriak, bada, arpegia aragi-bizitzen daustan gatxak baiño geiago elkortzen nau. Zigortzen nauan zuzenbide zorrotzak nik pekatu egindako tokia bera autetsi dau, niri antzi geiago aterazteko. Or Erromena, Bateatzaillearen íduriaz ikurrazturiko dirua guzurrezko biurtu ebana; lurrean orixegaitik itxi neban neure gorputzaerrerik. Baiña emen ba'nekus beiñipein Guido'ren gogo larria,³ edo Alesander'ena, edo onen anaiarena; oneik neure auzo ikustearren, poz ori ez neuke, ez, Branda iturria beragaitik be trukatu. Areitako bat emen barruan dago onezkero, berton biraka dabilzan itzal suminkorrek egia ba'diño; baiña, niri zer, gorputz-atalak kateaturik daukadaz ta? Obi onek biran amaika milla ta zearka milla-erdi baiño gitxiago ez ditun arren, eun urtean atz bete ibilteko baizen azkar ba'nintz be, onezkero zidorrez joana nintzan aren billa, gizatalde itxurabako orretan zear. Beragaitik nago gaiztetsi onein moltsoan; iru nas-ore urre-azta edo kilate ondo beteak dabezan flornek ikurraztera, eurak buitzezgin eustien.

Eta nik ari: —Zeintzuk dira zoritxardun bi orreik, neguan esku busti batek lez lurruna darioela, ain alkartuta, zure eskuman etzunik dagozanok? —Emen idoro nebazan, arek erantzun, ondape ontara jatsi nintzanean; eta arrezkerro guztian eztabe zirkiñik egin, ezta ez dot uste beti-betikoze egingo dabenik be. Bata Josep salatu eban guzurtia dozu; Sinon maltzurra bestea, Troia'ko gerkarra: sukar biagiagaitik darioe ainbeste lurrun kirastu.

Eta areitan batek, izen laidotsu a ezarri eutsoelako iraindua bear bada, zartako bat emon eutsan ikubillez gilborpean, tanbor baten antzera ots-eragiñik. Adam maixuak, bere aldetik, latz-ezago zirudian besoz arpegian jo eban, esanez: —Astun daukadazan soin-atal batzuekaitik ibilli ezin nazan arren, olako zeregiñerako nasai yaukat besoa—. Arek jardetsi: —Surtara iñoianean ez eukan ain azke ta nasai; dirua ikurrazten endunean, baiña, askoz nasaiago eukan—. Umindunak onela: —Ortan egia diñok; baiña ez intzan i be ain egi-autorle izan Troia'n egia esateko eskatu euenean. —An guzurra esan ba'naioan be, i beste edozein txerrenek baiño uts-okar geiagogaitik ago emen. —Zaldiaz gomuta adi, zin gaiztoko ori, bota eutson sabela puzturik eukan arek; eta mundu guztiak ire errua jakitea bekik zigor-bide. —Baita bekik iri be zigor-bide, erantzun eban gerkarrak, ire miiña zartatuta yaukan egarria, eta txanketa lez ire begien aurrean ire gilborrak jasoten joan nr atsitu—. Txanpongiñak orduan: —Ire agoa be bai urratzen dok, oi dokanez gaizki itz egitegaitik; ni egarri ba'nok eta zornak puztu ba'naroak, sukarrez ago i ta buruak mín emoten daua; ik ez dok asko eskatzerik bear, Narkis'en ípillua mia2katzel<o.

Belarri-zolí nengoan oraindik arei entzun-min, Maixuak esan eustanean: —Jarrai, jarrai oindiño orrei begira, 2ure lepotik barre egin-2ori naukazu-ta.

Asarre samar mint2atzen ent2un neutsonean, guztiz lotsatuta biunu nint2an beragana: oindiño be bizi-bí2Í gorde daroat neure oroimenean lotsakÍ2un aren gomutea; eta, bere 2oritxarrean ames dagianak, amesetan be ames geiago egin nairik, amesa besterik e2tana ames izatea txit gartsuki nai daunaren ant2era nengoan ni, neure burua 2urit2eko atxakiren bat naí Í2an arren, tautik be esan eziñik; eta ixilla bera akiakuillu neban arren, e2 neban uste orrela nengianik.

Maixuak esan eustan: —Lotsari gitxiag02 be garbitu legikean 2urea baiño uts andiagoa; beraz, astindu neke

oro; ta aurrerantzean, bear bada, olako negar-uluetan sarturik dagozan jenteakaz topoz ba'dagizu, jakizu ni beti zeurre alboan naukazula; ta olako gauzak entzun nai izatea, gurari zatarra dala.

(1) Cavakanti sendikoa, Florentzia'n; il-burukoak izundu oi ebazan.

(2) Breszia'koa, Florentzia'ko florinak izundu ebazalako, bizirik erre eben.

(3) Guido, Erromeña'ko kondeak, bere anaiakaz, duuak andeatu zituan.

XXXI KANTUA

Muiña.—*Bederatzigarren bira, etoi-saltzaillena.—Lau egonleku ditu, beste ainbeste errudunentzat.—Ara orduko or osin bat, eta onen inguruan Nemrod, Efialtu, Anteu ta beste erraldoi batzuk aurkitzen ditue olerkari biak.—Anteu'k, olerkari biak bere besoz artu ta beatzigarren biraren ondora daroaz leunik asko.*

Aurrez nire matrail biak zauriz gorritzatu eustazan miin bat berak, bertatik ezarri eustan osakaia be; alaxe Akileu ta aren aitaren iguna, lantza be, entzun izan dodanez, k-nengo min-iturri zan antza ta gero atsegin goxo.

Bizkar itxi genduan ibar zorigabea, esi emoten dautson ertzezpanaren gaiñekaldez, tuatik esan bage, genbiltzala. Ez gau ez egun an etzan, eta begiak gitxi baiño ez ebiltzan aurrera; adar zolia, alan be, ikaragarri oska aditu neban, edozein ostots be ixil-erazoko leukeana; eta begiak, orren oiartzunari jarraiki, toki bat-berera zorroztu nitun osoan. Ausiabartza odoltsu ostean, Karlomain'ek bere egiteko donea^j alperrik galdu ebalata, OrJando'k ez eban ain izukor dardarazi turuta.

Artara burua ítzul-urren, aurútz torre garai nekusala iruditu yatan; eta nik esan neban: —Maixu, zer lur dogu au?—. Eta ak niri: —Illun zear urrunegi begira zagozalako, uts dagizu tduri yatzun ortaz. Argi dakuskezu ara eldutakoan, urrutiak zelan dautson ikusmenari ziria sartzen; origaitik, arren, bizkortu egizuz oiñak.

Gero txeratsu eskutik oratu ta esan eustan: —Aurreragotu baiño ien, ta jazotzekoa arrigarri izan ez dalcizun, jakizu orreik ez dirala torre, erraldoi baiño, eta muiño inguruko osiñean dagozala diran bestean gilborreraiño sartuta.

Laiñoa urtuten danean, begíratuak pixkaka antz egiten dautso aizeak batutako lurrenak estaltzen ebanari; era be-rean, egurats lodi illuna zearkatuz obirantza niñoalarik, nire utsegiña be ígesi joian ta bildurra azi-andituaz; izan be, Monteregion bere gerri biribiiiean torrez koroatzen dan lez, obiak inguratzen ditun ertz gaiñean torre egien, oraindik be ostots danean Jupiter'ek zerutik zemaitzen ditun erraldoi izugarrien soin-erdiak. Eta nik begizatzen neban orrezkero areitako baten arpegia, sorbaldak, bularra ta sabelik geiena ta besoak albo bietan dindil. Sortitzak zuzen jokatu eban, jokatu be, olako abereak irazateko antzea itxi ta Marte'ri taiu ontako laguntzailleak kendu eutsozanean; eta a elepante ta baleak sortzeaz damu ez ba'da be, mee ta barrenkor begiratzuz gero, zuzen ta zurrago dogu ortan; adin-irabioa, bada, gaitz-nai ta indarrakin buztartzen danean, gizasemeak ez dabe ari ezarri legikeoen atzerapiderik.

Bere burua, luze-lodi, Erroma'ko Kepa Deunareneko piña² zirudian, neurri bardiña ebela beste soin-atalak be; au da, muiñoak amantal antzo gorputza erditik beerakoa estaltzen eutson arren, oraindik asko erakusten eban goitik, iru frisarrek be, bat besteren gain, aren uleetara jaritxi ezindako bestean noski; ogeita amar arra luze baitnekusan nik osin-kareletik gizonak soin-gaiñekoa kakotxez lotzen dauan lekuraiño. «Raphel may amech zabi aalmi» (Alajaiña! Zergaitik ni emen? Biur atzera ta gorde), asizan garrasiz ao zakarra, itz gozoagorik ez egokiona.

Eta nire Zuzendariak esan eutson: —Arima txoro!, jarduizi turut-jolasean, eta beragaz azaskatu, asare nai beste griñaren batek larritu zaizanean. Begira ama ori, ta or didorokezu, oi arima baldar, loturik zaukan txikota; ikus, zelan estutzen dautzun bular eskerga ori—. Ondoren niregana itzulirik, gaiñeratu eban: —Berak bere butua salatzzen dau: Nemrod³ dozu au, bere gogorakizun gaiztoagaitik ez darabilgu munduan izkuntza bat bera. Itxi daigun dagon tokian, ez daiguzan aizetara egotzi geure itzak; arenztat oro baita izkera, besteentzat arena lez, iñok ulertzen eztauna.

Ekin geuntson bada ibilli ta ibilli, ezkereruntz okerturik; eta, gezi-era uzi barruan lez, beste erraldoi bat aurkitu genduan, zatar andiagoa. A nok an lotu al izan ebanik, nik ezin dagiket esan, baiña ezkerreko besoa aurretik eta bestea atzetik katez korapilloturik eukazan, eta kate orrek leptotik beerako gutzia inguratzen eutson, obitik at agiri yakon atala an bost biraraiño emonik. —Arroputz onek, altsua zala-ta, saio bat egin nai izan eban Jupiter garaiaren kontra, esan eban nire gidariak; beraz, or dauka irabazia. Efialtu⁴ deritxa; eta bere saio ausarditsua egin eban, erraldoiak jainkoeri be bildurra sartu eutsoenean: ainbeste igitu zitun besoak, geiago ez ditu iñoiz igituko.

Eta nik esan neutson: —Al ba'litz, neronen beginlc.z ikuskatu nai neuke Briareu⁵ neurribagea—. Ak erantzuki dinost: —Anteu⁶ ikusiko dozu emendik ur, itz bait-dagi ta azke bait-dago, arek eroango gaitu gaitz osoaren ondoraiño. Zuk ikusi gogo dozuna urrintxoago aurkitzen da, loturik dago ta onen antzekoa do2u, baiña arpegiz izukorrigo dirudi.

Ez da iñoiz izan lurrikara ain kementsurik, Efialtu bere kasan iñarrosi zan le2 torre bat 2akarki astintzeko. Ordaun izan nintzan egundo ez bestean erio-bildur, eta izuz gaiñera ez neban besterik bear izango noski, kateak ikusi ez ba'nitu, Beraz, aurrera jarraiturik, Anteu-gana jaritxi giñan, bost ego gitxienez, burua bat-banatu bage, arpetik ate-

raten zanarengana. O zu, Anibal eta bereak igesari emotean, Eskipion'ek ainbesteko izen andia beretu eban ibar doatsuan arrapakitzat milla leoi llago zenduzana, ta zeure anaien arteko beste gerra gordiñean izan ba'ziña, ba-dira oindiño Lur'aren semcak irabaziko ebela uste dabenak; eroan gágizuz ondoraíño, eta ez emon txartzat, otzak Kozito gogortzen dauan lekuraíño. Ez eiguzu Tiki ta Tifeu'gana jo eragin. Onek emon dagikezue emen irrirts dozuen a; makur zaite ba, ta muturrik ez bigurtu. Oindiño barriztu dagike zure aomena munduan, bizi baita ta gaurgero be bizitza luzea ditxaro, Eskerrak epe aurretik bere baitara dei ez ba' dagio.

Orrela esan eban maixuak; eta erraldoiak, beingoan, noizbait Erkule ain zakar takatu eben eskuak zabaldu ta nire zuzendaria atzemon eban. Bergili'k, aren eskuetan somatu zanekoxe, esan eustan: —Urren zakit, ar zaidazan—. Bertatik besarkatu nindun, lotura antzo biok bat egiñik.

Makur dagon aldetik Garisenta'ri (3) begira ezker, aren gaiñean odei bat jarten baldin ba'da, gure buru gain jausi ez jausi daukagula dirudi; era berean, irudi yatan Anteu nik makurtzen ikusi nebanean, ta une a txit latza izan yatalako, naiago neukean beste alde batetik iblli. Baiña samurki egokitu ginduzan Luziper ta Judas biotz mintzen diran zurrunbillo ondoan; eta ez eban an buru-makur luzaro irauan, ontzi-masta lez barriro zítitu baiño.

- (1) Orreaga.
- (2) Orduan Batikano'ko ateetan egoan; gaur ango baratzctan.
- (3) Babiloni'ko errege, Babel torrea eregiten asi zana.
- (4) Efialtu, Neptuno'ren seme. Zerura igon nai izan eban.
- (5) Briareu, bost beso ta berrogei buru eukazan mamua.
- (6) Anteu, afrikar erraldoia; leoiak eizatu ta jatzen zituan.

Muiña.—*Bederatzigarren bira, azpisaltzailleak dagozana, lau egoitzetan banatuta.—Lenengoari «Kainena» deritxo, Abel bere anaia erail eban Kain bertan dagolako.—Senideekin etoi izan diranak zingira izoztuan dagoz murgil.—Bigarren egoitza «Antenor'ena» da, ta euren aberria azpikeriz saldu ebenak dagoz oiñazeian.*

Idazkera gordin zakarra ba'neu, arkaitz guztiak ilten diran osin zurbillaren auzi-manziak azaltzeko langoa, askoz obeto adierazoko neuke neure burupenaren mniña; orrelakorik ez dot, baina, ta arlo orreri nakio izu samar. Gaudi osoaren barrena azaltzea ezta, izan be, joku lez artu dagikeguna, ezta mingain totelak erasoteko zeregiña be; baiña betoz nire bertsoak indartzera Ancion'i* Tebas moltzotzen lagun izan jakozan emskume areik.

—Oí zuok, gaffetikuok baiño ezetsiago izanik, aitatzea be latz oso yatan tokian zagozenok: oba zuentako, ardi edo auntz berton biurtuak izan ba'ziñie!

Osín illunaren barrenera eltzean, erraldoiak oiñak eukazan baiño beerago, alegia, ni oindiño muru jagira so nengoalarik, aditu neban au zesaidala: —Arretaz zu zelan zabilzan; ez egizuz, arren, zanpatu gure anai doakabe ta oiñazetuen buruak—. Itzuli neban burua, au entzuckeran, eta neure aurrez ta oiñetan zingira bat ikusí neban, ta izoztua egoalako, urezkoa ez, baiña leiarrezkoa zirudian. Danubi'k ez dau neguz, Austri'n, ezta Tanais'ek be an, ortzi otzitupean, zingira ak baizen zapi naasiz bere ibiLlia estaltzen; emen, izan be, Taberniek edo Pietrapana² jausi balitzaz be, ez eben ezelango arrakalarik egingo. Eta baserritar emakumek galburu batzen diarduala ames dagian aroz, igelak, ur gaiñean buru-zut, korronka egin oi daben antzera, itzal negarkoi zurbil areik be orlaxe egozan, lotsa agertzen dan soinuneraiño izotzean murgil, euren ortz-agiñakaz amianokoak pikuz egin oi dauan lakoxe zarata aterarik.

Arpegia beera biurturik eukien danak: arein agoak, osterera, sumatzen eben otzaren ezaugarri emoen; baita begiak be, euren biotz-goibeltasunarena. Unekada baten ingurua arakatu neban, eta neure oiñetan begiak zorrotz, itzal bi ikusi nitun alkarri batunk, itsatsiak, bien uleak be bategi-teraiñoan.

—Esaidazue nortzuk zarien zuok, zerorren bularrak ain estu alkarri erantsirik daukazuezanok, esan neban nik—. Burua jaso eben, ta niri begíratu bat bota ondoren, arein begiak, barnez ezo, malko-íxuika egozan ezpan-beera; otzak, osterera, lei biurtu eban onein nigurua oro, aoa ertsiz.

Burdin-itsaski batek ez ditu sekula ain gogor loturik itxi egur-mukulu bi; augaitik edo, gaiztetsi bi areik alkarri eraso eutsoen, aari bik lez. Ainbestekoa bait-zan areikin jabetu sumiña. Beste batek, osterera, otzak belarriak be gal-erazi eutsozanak, au egotzi eustan bururik be jasotzeka: —Zergaitik orren tinko ta zoli guri begira? Oneik biok nortzuk direan jakin nai baldin ba'dozu, Bizensio ibaiak ibilliz dabillen ibarra bere aita Alberto'rena ta areiña izan zala diñotzut. Biak atera ziran gorputz beretik; eta «Kaina» osorik ibilli arren, ez dozu noski idoroko it2al bat bera, izotzean murgil, onek baiño geiago merezi dauanik, ezta arenak be, ots, Artur'en eskuak zarta batez bular ta itzal ausi eutsozarenak, ezta Focaccia'renak be, ezta Sassolo Mascheroni erítxon arenak be; toskarria baldin ba'zara, nor dan jakingo dozu ondo be. Eta geiago mintzarazo ez nagizun, ni Camicione de Pazzi³ nazala jakizu, Karlin'en zain nagola ta aren erruak nabari-azoko ditue nireak astun-ezago nunbait.

Ondoren, beste milla arpegi ikusi nitun, otzak ubel; eta, arrezkeroan, ezin ditut begiztatu, izu-ikara bage, urtegi izortuak. Eta lurraren astuntasun guztia batzen dan erdirantz gíñoazen bitartean, ni bai zakar dardarazo bildur-ikarak, zurbiltasun etenbage atan! Jainko, Alanbear edo Zori, ez dakit nok erabagt eban; baina, buru arein artetik zear igarotzean, zartada gogorra emon neban oiñez areita-

riko batean, eta negartsu zesaidan: —Zergaitik zapaltzen nozu? Monte Aperto'ren asperkuntza areagotu naiean baldin ba'zatoz, zer dala-ta kezkatzen nozu?—. Orduan nik: —Ene Irakasle, itxoidazu emen, onek zalantza bat argi dagidan, gero jarraituko dautzut znk baizen bizkor.

Gelditu zan nire gidaria, eta oraindik be biraoka egoan ari, au esan neutson: —Nor zara zu, enparaueri orrela akar egiteko? —Eta zu, Antenor'en egoitza zear zoazen ori, erantzun eustan, edu ontan besteak argian zartaturik, gizaki bi-zia ez ba'ziña be, zakarregia lítzakelarik, esaidazu, nor zaitut? —Ni bizi naz, erantzun neutson; eta eder bekizU) aomena opa ba'dozu beintzat, zure izena be oroimenean gordeten ditudanen arteko jarrea—. Ak oneri ziplo: —Oso bestelan naigo dot; oa emendik, eta ez akit areago gogai-karri izan, ire loxingak ots gaizkia bait-dagie Ieza ontan—. Ordun atzeko uletatik oratu neutson, au esanaz: —Naí-taez esan bear daustazu izena, osterantzean ez dautzut itxi-ko ulerik bat bakarra. Ak, baiña, okatu eustan: —Ule ba-rik izten ba'nozu be, ezdautzut nor nazanik esango; ez dozu nire arpegirik ikusiko, naizta zuk niri burua mirrindu.

Nik orduko eskuan neukazan aren uleak kizkur, eta areitako esku-bete gitxienez erauziko neutson, arek begiak izotzean tinko auli egian bitartean, beste gaiztetsi batek otsegin e2 ba'eustan: —Zer dozu, Bocca? Etxatzu naiko ortz-karraskaz, zaunka be egiteko? Nundiko txerrenek nabi-bagetzen zaitu orrela? —Orain, esan neban, ez dot nai, saltzaille doiJlor, ik itz egin dagikanik: ire betiko lotsakizun, ludira eroango bai ditut irekiko izpar ziurrak. —Oa bizkor, jardetsi eban, eta erausi egik nai dokana; baiña emendik urtetekoa ba'az, ez adi egon mingaiña orren azke eulci yoan ortaz mlntzatu barik, orain bai dau negartzen prantsesengandik artu dirua: «Nik ikusi neban, esan daikezu, Due-ra'ko Buoso,⁴ an pekatariak Ízoztuta dagozan tokian». Emen dagozan bestengaitik galde ba'dagizue, zeure aldamenean daukazu Beccaría'lcoa, Florenzia bait-eban ebagi onen ezta-

rriak. Aruntzago daukazuz, uste dot, Gianni Soldaniero, Ganelon ta Tebaldello'gaz batera, bertakoak lo egozala Faenza etsaien eskuetan itxi ebana.

Agandik urrin samar gengozalarik, beste izoztu bi ikusi nitun obi berberean, olako era barregarrian, bataren buruak bestearen kapela emoten ebala. Eta gose danak ogian lez, goikoak beekoari ortzak josi eutsozan, kaskoa lepazur-rekin alkartzen dan tokían. Tideu'k be ez eutsozan gogor-rago Menalipu'ri⁵ lokiak ozkatu, onek bere areioaren bu-rua baizen gogoz ta suminkortsu.

—Oi zu, ain zitalki irunsten zagozanari dautsazun amorr-u bizia erakusten dozun ori! Esaidazu, zek zaroaz ortara, bota neutson, eta itz damotzut, egiazki ortaz alakatzen ba'zara, orren gaiztakeria zeín dan eta nortzuk zarien nik ja-kiñik, munduan aspertuko zaitudala, ene miña lenagotik txigor ez baldin bada.

- (1) Musak erakutsi eutsoen Anfion'i kitaia joten.
- (2) Toskana'ko inendia.
- (3) Albert Camiccione, giza-íltsatlea.
- (4) Kremona'ko jauntxoa frantsesai aiako bidea aske itxi eutsena.
- (5) Tideu, Tebas'ko erregeak aginka il teban Menalipu.

XXXIII KANTUA

Muiña.—*Ugolin ta Ruggieri gongotzaiña.*—*Ugolin kondearen edestia.*—*Irugarren egoitza, Vtolomcu'rena: bertan dagoz adiskideak eta arrotzak aspika saldu ebezanak.*—*Alberigo anala.*

Pekadari arek baztertu eban aoa jateko erlazgarritik, atzealdea miazkatu barri eban buruko uleetan bera garbi-tuaz. Gero, onela asi zan izketan:

—Zuk nai dozun antza nik barriztatu daidan, oldoztuz soilki, itzez asi aurretik be biotza sakatu ta larritzen daustan min etsía. Baiña nire itzok, irusten dodan saltzaillearentzat irain-azi izan bear ba'dabe, mintzo ta negar ikusiko nozu aldi berean. Ez dakit nor zaitudan, ezta onaiño eltzeko zer bíde ekarri dozun be; zuri entzunaz, alan be, florentziarra zereala íduritzen jot egiazki,

«Ni Ugolin kondea¹ izan ninfzala jakitu, ta beste au Ruggieri gongotzaiña da; neure auzoaz zergaitik nazan ain gordin. oraíntxe esango dautzut. Ez dot zetan esanik: bere gogapen gaiztoakaitik eta berari siñistu neutsolako, lenengo giltzapean sartu ninduen ta gero erail. Baiña orainarte jakin al izan ez dozuna edestuko dautzut, au da, zein ankerria izan zan nire eriotza, ta orduan jakingo dozu ak zenbateraiño iraindu nindun be.

«Torre-sabelean egifíko zulo txiki baten sartu ninduen: gaur be onek neugaitik daroa Gose izena, eta oindino beste batzuk be bertan snrtuko dabez. Aren zirrikitutik illargi asko ikusiak nitula, etorkizun-miesa zear-zabaldu eustan ames txar bat izan neban. Nagusi ta buru lez Ruggieri agertu izan yatan, pisatarrai Luka ikustea galazoten dautsen mendian otso ta otsokumak eizatzen. Arek ipiñita noski, aurretik joiazan txakur goseti, mazal menakaz Gualandi'tarrak, Sismondi'tarrak eta Lanfranchi'tarrak.² Lasterka pitin bat egin ondoren, oso abailduta begitandu yatazan aita-semeak, baita euren agin zorrotzakaz saietsak urratzen ebezala iduritu be.

«Egun-senti orduko itxartu nintzan; eta, ames bitartean, alboan ogi eske somatu nebazan neure semeak. Oso biotzgea, zu, nire biotzari iragarten eutson a gogoraturik, miñetan sartu ez ba'zagiz; orain negarrik ezta, zek izan be zuci negar eragingo? Itxarrik onezkero, ta jatekoa ekarri oi euskuen ordua urreratuz joian; alan be, bakotxak antzeko amesa egin baí genduan, ezpaian gengoan danok. Eta somatu nebazan nik torre bildurganiko atea untzatzen; beraz, semeai arpegira so egin neutsen tutik esateka. Nik ezin

negarrik egín, oiñazeak arri biurtua neukan-eta; semeak, bai negar egien, eta ene Anselmotxu'k esan eustan: —Zer dozu, aita, orrela begiratzeko?» Alan be, nik *tzln* negarrik egin; ezta, ez neban egun guzti aretan itzik erantzun, ezta urrengo gabean be, beste eguzkiak ludia argitu eban artegiño. Aren erraiñu erbal bat espetxe naibagetsuan sartu ta lau arpegi areitan neureak euki bear eban itxura larria ikusi nebanean, etsi-etsian neure eskuak aginkatzen asi nintzan. Areik, barriz, nik goseak eraginda au ne.ngiala uste izanik, beingo baten zutitu ta esan eustien: «Gure miña> aita, txikiagoa izango da nunbait, geure gorputzez janaritzen ba'zara; zeuk jantzi zeuskuzan aragi kixkil oneik, eta zeuk erantzi eiguzuz,

«Ordun baretu nintzan, eurak geiago ez zurbiltzearren; egun atan eta urrengoan mutu egon giñean danok. Ai, lur latz! Zergaitik ez ziñan edegi? Laugarren egunera jaritxi giñanean, neure oiñetan etzun zan Gaddo, au esanik: «Ene aita, zer dala-ta ez nozu sorosten?» An il zan; eta zuk orain nakusazunez, irurak jausten ikusi nitun, banan-banan, bosgarren eta seigarren egun tartean. Lauso dagoneko, itsu-itsuka joan nintzan bakotxaren billa, ta eriotz ostean be im egunez dei egin neutsien; goseak, azkenez, oiñazeak baiño geiago al izan eban».

Autu au buka ondoren, barriro artu eban kasko kixkilla begi makurrez, ta txakur batek lez azurrean josi ebazan bere agiñak. A, Pisa!, *si'k* ots³ dagian eskualde ederreko gizadiaren laido ta erpil! Auzoak zu zigor-azten nagi dituzun ezkerro, bebiltz bizkor orretan Kapraia ta Gorgona, eta kai bat be eratu begie Arno'ren itxas-agoan, zure biztanle oro bere uretan ondatu daizan. Ugolin kondea zure gazteluak saldu ebazala-ta obendun egin ba'eben be, zuk ez zenduzan zeure semeak gurutze ain negargarrira eroan bear. Arein urte samurrak argi darakuse, Tebas barri!, Uguccion eta Brigata'ren errurik-eza, baita goragoko kantuak aitatu ditun beste biena be.

Aurrera igaro giñan gu, izotzak gordinkiro beste gaitzetsi batzuk zapaltzen zitun lekura; arpegi beer a ez egozan

oneik, gora begira baiño. Negar-uluak berak ez eutsen negar egiten izten; urteieran malkoen zoztorrez topoz egian oiñazea, ba, barrurantz biurtzen zan, atsekabearen lorra aziagotuz; lenengo negar-anpuluak lubana lez egian eta bezatal azprietan, leiarrezko txapel-egal antzera, begi-arroil guztia asetzen eben.

Eta nire betarteak, otz andiz maskor biurtu ta oarmena oso galdua neban arren, aize zerbait somatzen nebala iduritu yatan; beraz, esan neban: —Ene maixu, zek daragi au? Lurrun oro ez al da emen igatu ta ezereztua?—. Eta ak niri: —Bertatik elduko zara, aize orren zergaitia ikusiz, zeure begiok erantzuna emongo dautzuen Iekura—. Eta urtzulo izoztuko zori gaiztoko batek deadar egin euskun: —O, azken bira ontara erru andiz beterik egotzitako arima doillorak! Jaso egidazue zapi latz au begietatik, malkoak barriz izoztu baiño len, biotza puztu daroastan oiñaze au arindu daidan.

Itzokaz batera nik ari: —Nik miña arintzea nai ba'dok, esaidak nor azan; eta poz ori barik izten ba aut, murgil bekust neure buru au izoztegi irren ondarrean—. Ak ordun erantzun: —Alberígo anaia nozu; bere baratzak igali ain txarra emon ebana nozu bai, ta emen datil bat artu daroat piku baten ordez—. O! , esan neutsan: zu be illa zara? —Ez dakit, jardetsi eustan, zelan egongo dan nire gorpua an goian; Ptolomeu-enea onek, Atropo'k⁴ bere atzamarrak igitu baiño len arimak sarri bertora erakarazoteko lege berezia dauko; eta, betarteko malko leituak pozago kendu dagistazuzan, jakizu au: arima batek, ník egin neban antzeko salkeriren bat egiterakoan, txerren bat egin oi da aren gorputzaren jabe; gero, txerrenak berak zuzendu daroaz alakoaren egitada guztiak, bere bizitz-azkenera eldu arteño. Gogoari dagokionez, urtzulo onetan jausten da; eta augaitik, bear bada, munduan ikusi daiteke oindiñokarren neure atzetik izotz ontan dagoan itzal orren gorpua. Zuk ezagutuko dozu berau, Su-lezara etorri barri ba'zara: Oriako Branka jauna dozu, urte asko dirala emen ertsia.

—Nik uste dot, esan neutson, ziria sartzen daustazula; Oriako Branka, ba, ezta oindiño il: jan ta edan dagi, baita lo be, ta jantzirik doa.

—Mikel Zanche jausteko egoan oraindik, ak jardetsi, Malebranche'ren obian, uia beti irakiten dagon lekuan, eta Oriako Branka'k itxia eban deabru bat, bere ordez, bere gorputzean eta bere salkerian lagunkide izan eban senidarteko batenean. Zabaldu orain esku ori ta edegi egidazuz begiak—. Ez neutsozan edegi, eta leialtasuna deitu bear yako, nire aburuz, olako norbaitegaz zintzoez agertzeari.

A, genobatarrak, oituretan enparauez bestelako, ta gaiztakeri guztiz beteak! Zergaitik etzaituez mundutik atzeriratzten? Erromaña'ko gogorik gaiztoenaren ondoan, zuetarikoa bat aurkitu dot: bere egitez, Kozito'n murgildua dauko arimea, munduan bere gorputza oraindiño bizirik agertzen dalarik.

(1) Ugolin, gueKotarren alderdi-buru, Pisa'n. Ruggieii'k atzipetu eban, eta bere semeakaz espetxeturik, an il zan gosez.

(2) Pisa'ko iiu sendi, Ruggieri'ren adiskideak.

(3) Italtarren izkuntza.

(4) Atiopo, erioetatik bat, bizi-aria ebaten ebana.

XXXIV KANTUA

Muiña.—*Bederatzigarren birako laugarren egonlekua, edo «Judas'ena».—Bertan oiñazetzen dira Judas ta ongilleakaz azpi-jale izan diranak.—Luzifer, katez lolua.—BergilVk, inpernuua zelan sortu zan azaltzen dau.—Olerkarriak, negarmalkozko uria itxirik, barrero ikusten dabez izarrak dtzdz.*

Vexilla regis prodeunt injerni (su-lezako erregeren ikurriñak) or datorkiguz. So aurrara, esaustan Maixuak, ia berezi-azten dozuzan. Gandu lodia danean, edo gure lurral-

dea gautu, aizeak darabiJjezan errota-matazurak urriñera agertu oi diran Jez, antzeko mukulu montxor bat zear-iduritu yatan níri be; ta gero, aizez gordeteko, beste babes-lekurik etzan eta, neure biderakuslearen atzean ostondu nintzan,

Izuak joa nengoan ni (ta izuz diñot itz-neurtu oneitan be) itzalak, oso-osorik izotzez estalita egozalako, lastoa leiarrean lez garden ziran tokian. Batzuk etzunik egozan, zutik beste batzuk; areik buruz beera, oneik oiñez beera; beste batzuk, ostera, betartea oiñetara itzulirik ustai antzo, Orrela gu naikoa aurreratu ta len arpegi ain ederra euki eban izakia niri eroso erakusteko uneraiño eldu giñeala Irakasleari begitandu yakonean, aurrean jarri yatan au, ta bertan geldi-azo ninduan. —Or Dite, esan eustan, ta sendotasunez jaztea egoki yatzu emen.

Une aretan zein otz eta igartua gelditu nintzan, ez eida zu itandu, írakurle; ezin daiket idatzi, esango neukeana utsaren urrengo Íitzake-ta. Ez bizi, ez il geratu nintzan; oldoztu zeuk, idurimen izpirik baldin ba'dozu, zer jazo izango yatan edu ortan neure burua ikusirik.

Nekeirun-erreñuko buru2agiak izotzez kanpo ataraten eban bular erdia; ta nire gizabetea egokiago etorren erraldoi batenagaz, Luzifer'en besoakaz oneitariko batena baiño; or, zelakoa izan bear dauan onako zatiari erantzun bear dautson osoa. Gaur erabako ba'2en eder len izan ba'zan, ta bere begiak Irazaillearen kontra jaso ba'zitun, bere arruz datorkio gaitz oro. O, ak bai ni arritu, buruan iru betarte eukazala ikusi nebanean! Bat aurretik eukon, ta gorrizka zan berau; beste biak sorbalda erdi gaiñean onegaz korapillotu ta buru-ttunturrean alkartzen ziran atzetik, eskumakoa zirudienez erdi zuri-larua izanik, eta ezkerrekoak Nil' ibarreko biztanleen itxura emonik. Betarte baktxaren azpitik alako egaztiari egokiozan ego zakar bi sortzen ziran: ez dot iñoiz ikusi arein antzeko itxas-oialik. Ez eukien lumarik, saguzarren edukoak ziran eta; igitu, barriz, Kozito gutzia izozten eben iru aize atereaz igitzen zi-

ran. Luzifer'ek sei begiz negar egian, eta iru okotzetatik beera jausten yakozan negar-arpuluak, lerde odoltsuz nahasi. Ao bakotxeko ortz-agíñakaz, sapin antzera, pekatari bat mírrintzen eban, iru doakabe batera neke-azorik. Iñoiz narrua osoz kentzeraiño atzaparrak sorbaldan egitsezan zauri míngarrien aldean etzan ezer aurrekaldeko aginkatze ori,

—An goian oiffazerik gordiñena eroaten dagon arimea, esan eban Irakasleak, Judas Iskariot'ena dozu; Luzifer'en ao barruan dauka onek burua, ta zangoai kanpoan zirkin daragioe. Burua beerantza daukien beste bietatik, Bruto dozu bata, ao baltzetik dindil dagoana; begira zelan biurritzen dan, tautik be esateka; bestea, zozko ederreko agertzen dana, Kasio dozu. Baiña gaba datorkigu gain, ta joateko ordua da, ikustekoa ikusia dogu-ta.

Arek naia egifík, bere samara itsatsi nakion; arek, barriz, ez une ez toki etzitun alperrik galdu: Luzifer'en egoak naikoa zabal izan ziranean, saiets uletsuetatik ari oratu ta ulez ule jatsi zan oian zurdatz eta zolda karraldotu tartetik zear. Eperdi-mamiflean doi-doi isterra nasaitzen dan lekura eldu giñanean, gidariak, neke-larri, arek zangoak eukazan lekurantza burua biurtu ta igonez doan gizonaren antzera aren uleari oratu eutson; nik, beraz, barrio be Su-lezara giñoiazaJa uste izan neban.

—Eutsi gogor, esaustan Irakasleak, nekatua lez arnasestuka; oiñazezko toki onetatik, mailladi ontaz urten bearra dogu.

Ondoren, arri baten arrakalatik kanpora urtenik, aren ertzean jarri-azo ninduan, ondoan bere oin zurra ipintn eustala. Jaso nitun begiak, Luzifer itxi genduan lez ikusiko nebalakoan; baiña berna-goi egoan. Esan bei, arrituko nintzanez, nik izan neban une estua zein dan ez dakian jente xeak. —Jagi zaitetz, esan eustan Maixuak; bide luzea daukagu oraindik, eta zador latza; onezkero, gaiñera, irugarren erdira elduaz doa eguzkia.

Etzan jauregiko soiLlaru gengoan tokia, azpi badaezpado ta argi urriko amiltegia baiño.—Leza ontatik urten

orduko, ene Maixu, esan neutson zutundurik, zalantza bat daukot eta berau uxatu bear daustazu. Nun dago izotza? Ta zelan dago au azpikoz gora tinko? Ta gabetik goizera, epe ain laburrean, eguzkiak zelan egin dau bere ibillallda?

Erantzun eustan: —Zuk uste dozu, dudarik bage, munda zearkatzen dauan ar galgarri orren ule-zurdari oratu neutson erdiko bestaldean aurkitzen zareala oindiño. Ta an aurkitu ziñan, ni berutz nentorren bitartean; atzera biurtu nintzanean, lurraren astuntasun guztiak jotzen dauan unea igaro zenduan; eta orain eremu legorra estaltzen dauan borobil-erdiaren kontrako unepan aurkitzen zara, eta pekatu barik jaió ta bizi izan zan Gizona² illazoa izan zan unerik garaienaren azpian. Borobil txiki baten gaiñean, beste aldetik Judas'enera begiratzen dauan unean daukazuz oiñak. An illuntzean, emen goiz da; ta mailladi Jez izan dogun uletsu arek, lengo antzera dirau oraindik tinko. Alderdi ontan beera jausi zan zerutik; eta len emen agertzen zan lurra, a ikusirik izulaborritua, itxasoaz zapi bat egin ta geure biribil-erdirantza baztertu zan; eta bear bada, an aruntzago jasoten dakusazun mendiak be, arengandik igeska, usgune au itxi eban emen.

An bean ba-da usgune bat, bere obia dan giñoan Luzifer'gandik urrintzen dana; usgune au ezin daiteke begiz ezagutu, baiña bai oker gitxiko arkaitz baten, jira-bira makurrekaz, berberak edegitako uberkaz jasten dan errekazto baten zumurrez. Biderakuslea ta biok sartu giñean bide ezkutu atan, ludi argitsura barriz biurtu geintezkan; eta atsedean apurrik be geure buruari emon bage, igon gintzazan, a aurretik eta ni atzetik, zirrikitu borobil batetik ze ruak daukazan edertasunak ikusi al izan nitun arte, ta andik urten genduan izarrak ber-ikustera.

(1) Nil ibai ingurukoak, balzak dira.

(2) **Jesukristo.**